

Önsöz.....	2
1. Peygamber ve işçi sınıfı.....	3
2. İslam, din ve ideoloji	4
3. İslamcılığın sınıfsal temeli.....	8
4. Toplumsal bir hareket olarak radikal İslam.....	16
5. İslamcılığın çelişkileri: Mısır	21
6. İslamcılığın çelişkileri: Cezayir	24
7. Hareket içinde bölünmeler	27
8. İran deneyimi	30
9. İslamcılığın çelişkileri: Sudan.....	39
10. Sonuçlar	43
Ek 1: Refah neden kapatıldı?.....	48
Ek 2: İslami hareketle mücadele	51
Ek 3: Ordu demokrasiyi savunamaz	53
Ek 4: İran'da mollalar nasıl kazandı?	55
Ek 5: Katliamların sorumlusu Cezayir ordusu.....	57
Ek 6: Türban eylemleri ve sosyalistler.....	60
NOTLAR.....	62

Önsöz

İslamcı hareket, Türkiye siyasetini belirlemeye devam ediyor. Refah Partisi Mart 1994 yerel seçimlerinde birinci parti olduğunu kanıtladığından beri gündemden inmedi.

Bu durum yönetici sınıf açısından bir ikilem yarattı. Sol için de bir ikilem ortaya çıktı. Açık ki İslamcı hareket sağcı, anti-komünist bir akım. Kadınlara karşı gerici bir tutuma sahip. Yine de egemen sınıf İslamcı hareketi bir tehdit olarak görüyor ve bastırmaya çalışıyor.

Bu ikilem özellikle 28 Şubat 1997'deki ordu muhtırasından bu yana solu böldü ve zayıflattı.

Sosyal demokratlar, Türk-İş ve DİSK liderlikleri ve hatta kimi sol gruplar MGK'nın İslamcılara dönük baskısını desteklediler. Bu arada KESK ve ÖDP "Ne Refahyol Ne Hazır ol" sloganı ile tarafsız bir tutum almaya çalıştı.

Bu politik tutumlar, ordunun 1980'den beri siyasetteki en cüretli müdahalesi karşısında solu silahsız bıraktı.

Bu politikalar sonucunda Türk-İş ve DİSK, TÜSİAD ve TİSK ile beraber sivil inisiyatif çerçevesinde bir araya geldi. **Aynı dönemdeki toplu iş sözleşme görüşmelerinde kötü anlaşmalar imzalamaları sürpriz olmadı. Öte yandan ordunun basıncı karşısındaki tutumu, KESK'in 4 Mart gecesi Ankara'ya yola çıkan otobüsleri geri çağırmasında ve Kızılay Meydanı'nda polisin gaz bombalarını hiçe sayan militanlığa rağmen eylem sürecini dağıtıp bitirmesinde rol oynadı.**

Soldaki kafa karışıklığı, sol ve işçi hareketi açısından ciddi politik sorunlar yaratıyor ve yaratmaya devam edecek. İslamcı hareketin karakterinin, sınıf temelinin ve modern dünyada oynadığı rolün ciddi bir analizi olmaksızın solun, Türkiye'de yaşananları kavraması olanaksız.

Chris Harman'ın kitabı böylesi bir analizi oluşturma yönünde ciddi bir katkı. 1994 başında yazılmış olan metin genellikle başka ülkelerin deneyimlerine dayanıyor. Ancak buradaki analiz, olaylar tarafından doğrulandı ve Türkiye'de solun karşılaştığı sorunlarla yakından ilgili. Bu nedenle Harman'ın makalesini olduğu gibi basıyoruz.

Tabloyu güncelleştirmek için yetersiz de olsa, İşçi Demokrasisi gazetesinde 1998'in ilk yarısında çıkmış olan konuyla ilgili bazı yazıları kitaba ekledik. Söz konusu yazıların yazarları Chris Harman'la görüş birliği içinde olsalar da elbette bu yazılardaki hatalardan Harman sorumlu tutulamaz.

Sol, İslami hareketin tutarlı bir analizine sahip olmadan onun yükselişine karşı başarıyla mücadele edemez. Böylesi bir analiz olmadan, o anda doğru politikalara sahip olsa bile ertesi gün doğru politikalara sahip olacağının garantisi yok. Bu kitabın böylesi bir analizin ortaya çıkmasına katkıda bulunacağını umuyoruz.

İşçi Demokrasisi - Ağustos 1998

1. Peygamber ve işçi sınıfı

Ortadoğu ve Müslüman nüfusun yoğun olduğu bölgelerdeki siyaset, özellikle 1978-79'da gerçekleşen İran Devrimi'nden sonra büyük ölçüde İslamcı hareketlerce belirlenmiştir. batıda "İslami fundamentalizm", "İslamcılık", "ümmeçilik", "siyasal İslam" ve "İslami uyanış" gibi çeşitli isimlerle tanımlanan bu hareketler, toplumun Muhammed peygamberin orijinal öğretilerine geri dönülerek "yenileneceği"ni savunmaktadırlar. İktidarda oldukları İran ve Sudan'da, devlete karşı amansız bir mücadele verdikleri Mısır, Cezayir ve Tacikistan'da, rakip İslami hareketlerin Sovyet yanlısı hükümetin çöküşünden beri birbirleriyle savaştıkları Afganistan'da, İslamcılar mücadelecilik tavrıyla FKÖ'nün Filistin direnişi üstündeki eski egemenliğini tehdit ettiği işgal altındaki batı Şeria'da, muhalefetin önemli bir kısmını oluşturdukları Pakistan'da ve son olarak Refah Partisi'nin başta İstanbul, Ankara olmak üzere pek çok kentte belediye başkanlığını ele geçirdikleri Türkiye'de önemli güçler haline geldiler.

Bu hareketlerin yükselişi, liberal aydınlar üzerinde büyük bir şok etkisi yarattı. 1950'ler ile 60'ların anti-sömürgeci mücadelelerinin zaferi üzerine gelen "*modernizasyon*"un kaçınılmaz olarak daha aydınlık ve daha az baskıcı toplumlara yol açacağına inananlar arasında bir panik dalgası yarattı.¹

Bekledikleri bu türden bir dönüşüm yerine, kadınları kapanmaya zorlayan, özgür düşüncüyü yok etmek için teröre başvuran ve buyruklarına karşı gelenleri en barbarca yöntemlerle cezalandırmakla tehdit eden güçlerin büyümesine tanıklık ettiler. Mısır ve Cezayir gibi ülkelerde liberaller, devletin, İslamcı partilere karşı verdiği savaşta geçmişte kendilerine de baskı yapmış, hapsetmiş olan devletle aynı safta yer almaktadırlar.

Fakat İslamcılığın yükselişiyle kafası karışanlar yalnızca liberaller değildi. Sol da aynı akıbeti paylaştı. Sol, anlaşılması güç görünen, toplumun en yoksul bazı kesimleri arasında popülerleşen ve geleneksel gerici güçlerce desteklenen bu akıma karşı nasıl bir tavır alınması gerektiğini bilemiyordu. Sonuçta sol içinde iki zıt yaklaşım ortaya çıktı.

Birincisi, İslamcılığı gericiliğin hortlaması, faşizmin bir biçimi olarak gören yaklaşımdır. Örneğin İran devriminden hemen sonra o dönemde solcu olan üniversite eğitim görevlisi Fred Halliday, İran rejimini "*Faşist yüzlü İslam*" olarak değerlendirdi.² İran solunun büyük bir kısmı 1981-82 yıllarında Humeyni rejiminin tamamen oturmasından sonra bu yaklaşımı benimsemişti. Aynı yaklaşım bugün Mısır ve Cezayir'de de solun önemli bir kesimince benimsenmektedir. Örneğin Cezayir'deki devrimci Marksist bir grup olan Cezayir Komünist Hareketi (MCA), İslamcı FİS'in ilkeleri, ideolojisi ve siyasal eylemleri açısından "*Fransa'daki Ulusal Cephe'ye benzediğini*" ve "*faşist bir akım*" olduğunu savunmaktadır.³

Böyle bir analiz kolayca, ne pahasına olursa olsun faşistleri durdurmak için siyasal ittifaklar kurma şeklinde pratik bir sonuca yol açmaktadır. Halliday, bu anlayışın bir sonucu olarak, İran solunun 1979-81 döneminde "Humeyni'nin gerici düşünce ve politikalarına" karşı "liberal burjuvazi" ile ittifak yapmamasını bir hata olarak değerlendirmektedir.⁴ Mısır'da stalinist gele-

neğin etkisi altındaki sol, bugün İslamcılara karşı mücadelede devleti desteklemektedir.

Bunun zıddı olan yaklaşım ise İslamcılığı ezilenlerin “ilerici”, “anti- emperyalist” hareketi olarak değerlendirmektedir. 1979 devriminin ilk döneminde İran solunun büyük bir bölümü bu yaklaşımı benimsemişti. Sovyetlerden etkilenen *Tudeh Partisi*, sol İslamcı *Halkın Mücahitleri* ve *Halkın Fedaileri* gerilla örgütlerinin içindekilerin çoğu Humeyni'nin arkasındaki güçleri “ilerici küçük burjuvazi” olarak nitelendiriyordu. Bu yaklaşımın sonucu, Humeyni'nin neredeyse eleştirel bile olmayan bir desteği hak ettiğiydi.⁵ İran devriminden çeyrek yüzyıl önce Mısırlı komünistler de kısa bir süre Müslüman Kardeşler'e karşı aynı tutumu alarak Nasır'ın “faşist diktatörlüğüne ve onun İngiliz- Amerikan destekçilerine karşı ortak mücadele etme” çağrısı yapmışlardı.⁶

Ben, her iki yaklaşımın da yanlış olduğunu düşünüyorum. Bu yaklaşımlar ya modern İslamcılığın sınıf karakterini yanlış analiz ediyorlar ya da onun sermaye, devlet ve emperyalizmle olan ilişkisini yerli yerine oturtamıyorlar.

2. İslam, din ve ideoloji

Kafa karışıklığı, çoğunlukla dinin gücü konusundaki bir karmaşa ile başlamaktadır. Dindar insanlar dini iyi veya kötü kendi başına tarihsel bir güç olarak görürler. Burjuva laik ve özgürlükçü aydınların çoğu da dini böyle görürler. Onlara göre, dini kurumların ve çağdışı düşüncelerin etkisine karşı mücadele etmek insanlığın kurtuluşuna giden yolun kendisidir.

Dini kurum ve düşünceler tarihin akışında çok belirgin bir rol oynamalarına rağmen, bu belirginlik maddi gerçeklerden bağımsız değildir. Dini kurumlar ile bunların rahip ve öğretmenleri belirli bir toplum içinde ortaya çıkar ve bu toplumla karşılıklı bir etkileşime girerler. Örneğin dünyanın en önde gelen dini kurumlarından Roma Katolik Kilisesi, antik çağın son evresinde ortaya çıkmış ve kendisini ilk olarak feodal topluma uyarlayarak bin yıl yaşamıştır. Daha sonra feodalizmin yerini alan kapitalist topluma büyük bir çabayla uyum sağlamış ve süreç içinde öğretisinin içeriğini büyük ölçüde değiştirmiştir. İnsanlar içinde buldukları maddi koşullara, diğer insanlarla olan ilişkilerine ve içinde buldukları çatışmalara uygun olarak, inandıkları dini düşünceleri daima farklı şekilde yorumlama yeteneğine sahip olmuşlardır. Tarih hemen hemen aynı dini inançlara sahip olduklarını söyleyen insanların, büyük toplumsal çatışmalarda kendilerini karşıt taraflarda bulmalarının örnekleriyle doludur. Örneğin feodalizmin 16 ve 17. yüzyılda Avrupa'yı kasıp kavuran büyük krizi sırasında yaşanan sosyal çalkantılarda Luther, Calvin, Munzer ve pek çok diğer “dini” lider, İncil metinlerini yeniden yorumlayarak yandaşlarına yeni bir dünya görüşü sunduklarında olan buydu.

İslamın bu yönden diğer dinlerden hiç bir farkı yok. İslam, yedinci yüzyıl Arabistan kentlerinde, esas olarak kabile temeline dayalı tüccar bir topluluk arasında ortaya çıktı. Ardı ardına ortaya çıkan ve İslam öğretisini benimseyen bazı büyük imparatorlukların başarılarıyla yaygınlaştı. Günümüzde ise hem çeşitli kapitalist devletlerin (Suudi Arabistan, Sudan, Pakistan, İran, vb.) resmi ideolojisi, hem de pek çok muhalefet hareketinin esin kaynağı olarak varlığını sürdürmektedir.

Farklı sınıfsal çıkarlara kendisini uyarılama yeteneği sayesinde böylesine farklı toplumlarda yaşamaya devam edebildi. Camilerini inşa etmek ve imamlarını istihdam etmek için gerekli finansmanı sırasıyla Arabistan'ın tüccarlarından, bürokratlardan, büyük imparatorluklardaki toprak sahipleri ile tüccarlardan ve modern kapitalizmin sanayicilerinden elde etti. Fakat aynı zamanda yoksullara ve ezilenlere teselli vadeden mesajları ile kitlelerin de sadakatini kazandı. Mesajlarında ezilenlere bir ölçüde koruma vaadi ile sömürücü sınıflara devrimci bir kalkışmaya karşı koruma sağlanması arasında her zaman denge sağladı.

İslam, zenginlerin yüzde 2,5 İslami vergi (zekat) ödeyerek yoksullara yardımcı olmasını, yöneticilerin adil bir biçimde yönetmesini, kocaların karılarına kötü davranmamasını öğütler. Ama aynı zamanda yoksulların, zenginlerin mallarına el koymasını hırsızlık olarak değerlendirmekte, "adil" bir hükümete itaatsizlik etmenin, yasalarla en şiddetli biçimde cezalandırılmasında ısrar etmekte ve evlilikte, miras veya boşanma halinde çocuklar üzerindeki haklar konusunda kadınlara, erkeklere göre çok daha az hak tanımaktadır. Hem yoksullara hem de zenginlere kontrol altında tutulan bir baskı vaat ederek bir taraftan daha acımasız baskılara karşı, diğer taraftan devrime karşı bir barikat olarak kendisini göstererek her iki kısmı saflarına çekmeye çalışıyor. Tıpkı Hıristiyanlık, Hinduizm veya Budizm'de olduğu gibi, *hem kalpsiz dünyanın kalbi hem de halkın afyonudur*.

Hiç bir düşünce sistemi, özellikle de toplum sosyal çalkantılarla sarsılırken, muğlak fikirlere sahip olmadıkça böylesine farklı sınıflara hitap etme yeteneğine sahip olamaz. Bunu yapabilmek için, taraftarlarını boğaz boğaza getirme pahasına olsa bile, farklı yorumlara açık olmak zorundadır.

Neredeyse başlangıcından beri İslam için de bu geçerli olmuştur. Muhammed'in M.S. 632 yılında ölümünden ve İslamın Mekke'yi fethinden yalnızca iki yıl sonra, ilk Halife (Muhammed'den sonra İslamın lideri sayılan kişi) olan Ebu Bekir ile, peygamberin kızı Fatma'nın kocası Ali arasında anlaşmazlık çıkmıştı. Ali, Ebu Bekir'in bazı uygulamalarının baskıcı olduğunu öne sürmüştü. Anlaşmazlık öyle büyümüştü ki rakip Müslüman ordular Cemel savaşında birbirlerine karşı dövüşmüşler ve savaş sonucunda 10 bin kişi ölmüştü. İslamdaki Sünni ve Şii ayrışması bu çatışmadan doğmuştu. Bu, pek çok diğer ayrışmanın ilki olmuştur. Birbiri ardına ortaya çıkan pek çok grup, ezilenlerin allahsızların elinde çile çektiğini öne sürerek, peygamber zamanındaki orijinal, "saf" İslama dönüşmesi gerektiğini savunmuştu. Ekber S. Ahmed şöyle demektedir:

İslam tarihi boyunca Müslüman liderler ideal olana doğru hareket etme çağrısında bulundular... Böylece genellikle muğlak etnik, sosyal veya politik hareketlere kendilerini ifade etme olanağı verdiler... Şiiler ve oradan doğan İsmailcilerden diğer daha geçici gruplara kadar oluşan bölünmüş yelpazenin temeli atılmıştı... Müslümanlık tarihi kurulu düzene karşı isyanlara önderlik eden ve çoğunlukla bu yolda ölen Mehdi'lerle doludur... Liderler çoğunlukla yoksul köylüler ve toprakları ellerinden alınmış etnik gruplar arasından çıkmıştır. İslami söylemi kullanarak, mahrumiyet duygusunu ifade ederek hareketi güçlendirirler.⁷

Fakat en azından popüler biçimleriyle, İslamın ana çizgisi bile homojen bir inançlar dizisi de-

ğildir. Bu dinin Kuzey-batı Afrika'nın Atlantik kıyılarından Bengal Körfezi'ne kadar büyük bir bölgeye yayılması, İslamı kabul eden toplulukların İslamın bazı orijinal ilkeleriyle çelişse de eskiden sahip oldukları pek çok dini pratiği İslama uyarlamalarına yol açmıştır. Bu nedenle, ortodoks İslamın bu tür şeyleri kafir putperestlik olarak nitelemesine rağmen, popüler İslam çoğunlukla yerel azizler ve kutsal emanetler için ibadeti de kapsamaktadır. Sufi birliği, İslamın ana çizgisine resmi bir rakip olmamasına rağmen, çoğu köktendincinin mahsurlu bulunduğu mistik ve sihirli deneyimlere vurgu yaparak varlığını sürdürüyor.⁸

Böyle bir durumda peygamber dönemindeki pratiğe geri dönme çağrısı, gerçekte geçmişi korumakla değil, insanların davranışlarını yepyeni bir şeye dönüştürmekle ilgilidir.

Bu, geçtiğimiz yüzyıldaki İslami canlanma için de geçerlidir. Asya ve Kuzey Afrika'nın kapitalist Avrupa tarafından fethedilmesi ve kültürel olarak dönüştürülmesinin yarattığı bir tepki olarak yükselmiştir. Canlanmacılar bunun yalnızca büyük ortaçağ imparatorluklarının dünyevi amaçları nedeniyle orijinal İslami değerlerin çürümesinden kaynaklandığını öne sürmüşlerdir. Yenilenme ancak ilk dört Halife (Şiiler için Ali) ile ifade edilen İslamın kuruluş ruhunun canlandırılmasıyla mümkün olacaktır. Örneğin Humeyni İslam tarihinin son bin 300 yılının tümünü bu ruhla suçlayabilmektedir:

Ne yazık ki gerçek İslam başlangıcından itibaren yalnızca kısa bir süre yaşayabilmiştir. Önce Emeviler [Ali'den sonra ilk Arap hanedanlığı] ve sonra Abbasiler [M.S.750'de onları fethedenler] İslama her türlü zararı vermişlerdir. Daha sonra İran'ı yöneten hükümdarlar aynı yolu izlemişlerdir; İslamı tamamen tahrif etmişler ve onun yerine oldukça farklı bir şey oluşturmuşlardır.⁹

İslamcılık hem savunucuları hem de muhaliflerince, modern dünyanın reddine dayanan geleneksel bir öğreti olarak sunulsa da, gerçekte olaylar bundan daha karmaşıktır. Efsanevi bir geçmiş yaratma yönelişi, yalnızca mevcut toplumu aynen korumayı değil, aynı zamanda onu yeniden şekillendirmeyi de içermektedir. Dahası, yeniden şekillendirme 7. yüzyıl İslamının kopyasını üretmeyi amaçlamamaktadır, çünkü İslamcılar mevcut toplumun bütün özelliklerini reddetmemektedirler. Modern sanayiye, modern teknolojiye ve bunların temelini oluşturan bilimlerin çoğunu kabul etmektedirler - hatta İslamın Hıristiyanlığa göre daha rasyonel ve daha az batıl bir öğreti olduğunu öne sürmektedirler. *Böylece "canlanmacılar", eski gelenekleri, çağdaş sosyal yaşam biçimleriyle harmanlayarak, daha önce mevcut olmayan yeni bir toplum düzeni oluşturmaya çalışmaktadırlar.*

Bu, bütün İslamcılarının yalnızca "gerici" olarak nitelendirilmesinin veya "İslami köktencilik" bir bütün olarak Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Cumhuriyetçi Parti'nin sağ kanadında hakim olan Hıristiyan köktencilik ile eşitlenmesinin yanlış olduğunu göstermektedir. Humeyni, Afganistan'daki Mücahit grupların veya Cezayir'deki FİS'in liderleri gibi kişilikler geleneksel temaları kullanabilir ve kaybolmakta olan sosyal grupların nostaljisine başvurabilirler, ama bunlar aynı zamanda toplum kapitalizm tarafından dönüştürüldükçe üreyen radikal akımlara da başvurabilirler. Afgan İslamcılara değinen Olivier Roy şunları iddia etmektedir:

Kökten-dincilik oldukça farklıdır (gelenekselciliğe göre): Çünkü kökten-dincilik için kutsal kitaplara geri dönmek, geleneğin karanlığını temizlemek en büyük öneme sahiptir.

Daima bir önceki duruma dönmek ister; metinleri yeniden okuma pratiği ve köklerini aramakla karakterize edilir. Düşman modernite değil, gelenektir, veya daha çok İslam bağlamında peygamberin geleneği olmayan her şeydir. Bu gerçek reformdur...¹⁰

Geleneksel İslam, kapitalizmin gelişmesiyle bozulan bir toplumsal düzeni sonsuza kadar sürdürmeyi amaçlayan bir ideolojidir - veya en azından Suudi Arabistan'da hüküm süren aile tarafından savunulan çeşidi gibi, eski egemen sınıfın çağdaş kapitalistlere dönüştüğünü gizleyebilmek için bu düzenin nostaljisini yapmaktadır. İslamcılık çoğu zaman aynı temalara başvursa bile, toplumu eskisi gibi muhafaza etmeyi değil, dönüştürmeyi amaçlayan bir ideolojidir. Bu denklemlerle "köktencilik" terimi gerçekte uygun bir terim değildir. Abrahamian şu gözlemleri yapmaktadır:

"Köktencilik" adı dini katılığı, entelektüel saflığı, politik gelenekselciliği, hatta toplumsal tutuculuğu ve kutsal öğretilerin ilkelerinin merkezde duruşunu ifade eder. "Köktencilik" çağdaş dünyanın reddini ifade eder.¹¹

Fakat aslında İran'daki Humeyni hareketi gibi hareketler, "kurulu düzene karşı siyasal protesto ve statükoya karşı kitlesel muhalefeti körüklediklerinden, ideolojik intibak ve entelektüel esnekliği" temel alırlar.¹²

Hatta İslamcılık ile gelenekselcilik arasındaki fark çoğunlukla bulanıktır. Bunun nedeni toplumsal yenilenmenin tamamen dini dille ambalajlanmış bulunması ve farklı yorumlara açık olmasıdır. İslamcılık, kabaca, "kültür emperyalizmi" ile İslamın "çürütüldüğü" iddiası ve eski davranış biçimlerine dönerek "yozlaşmanın" sona erdirileceği anlamına gelebilir. Daha sonra vurgu kadın "iffeti"ne kaydırılır ve kadınların örtünmesi istenir, farklı cinsiyetlerin okullarda ve işyerlerinde "ayrım gözetilmeksizin" birlikte olmasına, batı pop müziğine vb. karşı çıkılır. Ceza-yir'deki FİS hareketinin en popüler liderlerinden olan Ali Belhadj, "kültürel işgal" ile Müslümanlara yöneltilen "saldırı"yı şöyle eleştirmektedir:

Biz Müslümanlar bize yöneltilen en ciddi saldırı biçiminin, zaten hazırlıklı bulunduğumuz fiziki saldırı olmadığına inanıyoruz... Müslümanlara yöneltilen asıl saldırı, şeriat kuralları yerine şeytani kuralların dayatılmasıdır...

Allah'ın yasakladığı şeyleri teşvik eden bir şeyden daha kötü bir saldırı olabilir mi? Şeytan işi şarap fabrikaları açıyorlar ve bunlar polis tarafından korunuyor...

Bir meydanda, Medeni Hukuk'un kadınları cezalandırdığını söyleyen, kadınsı özellikler taşıyan yarı erkekler ile transseksüellerden destek bulan bir kadının herkesin gözü önünde başörtüsünü yakmasından daha şiddetli bir saldırı olabilir mi?

Kadınların evde, iffetli, koruyucu bir atmosferde tevazu içinde oturmasını ve ancak kanun yapıcının tanımladığı zorunlu hallerde dışarı çıkmasını istemek... öğrencilerin cinsiyetlerine göre ayrılmasını ve cinsel saldırılara yol açan beş para etmez karışık öğretimin olmamasını talep etmek bir saldırı değildir...¹³

Fakat yenilenme aynı zamanda devlete ve emperyalizmin siyasal egemenlik araçlarına meydan okumak anlamına da gelebilir. İranlı İslamcılar ABD'nin Asya'daki en büyük "dinleme" is-

tasyonunu kapatmışlar ve ABD elçiliğinin kontrolünü ele geçirmişlerdir. Güney Lübnan'da Hizbullah, batı Şeria ve Gazze'de ise Hamas, İsrail'e karşı silahlı mücadelede en önemli rolü oynuyorlar. Cezayir'deki FİS, Suudi kaynaklı finansmanı kaybetmeyi göze alarak ABD'nin Irak'a açtığı savaşa karşı en büyük gösterileri düzenlemişti. Yenilenme, belirli durumlarda 1979-82 yıllarında İran'daki Halkın Mücahitleri örgütü örneğinde görüldüğü gibi, işçi ve köylülerin sömürüye karşı verdikleri mücadeleye maddi destek verme şeklini bile alabilir.

Yenilenmenin farklı yorumları doğal olarak değişik toplumsal sınıflara yönelmiştir. Fakat dini terminoloji bunların içerdikleri farklılıkların anlaşılmasını engelleyebilir. Mücadelenin sıcaklığıyla insanlar anlamları birbirine karıştırabilirler ve böylece kadınların örtünmesi için verilen mücadele, batılı petrol şirketlerine ve halk yığınlarının had safhadaki yoksulluğuna karşı verilen mücadeleye gibi görünür:

[1980'lerin sonunda Cezayir'de Belhadj] *kaybedecek hiç bir şeyi olmayanların sesi haline gelmeyi başardı... İslamı en saf kutsal biçimiyle algılayarak, onun emirlerinin harfi harfine uygulanması konusunda vaazlar verdi... Belhadj, her Cuma tüm dünyaya savaş açtı, Yahudiler ve Hıristiyanlar, Siyonistler, komünistler ve laikler, liberaller ve agnostikler [tanrının bilinmesine olanak olmadığına inananlar -ç.n.], doğu ve batıdaki hükümetler, Arap veya Müslüman devlet başkanları, batılılaşmış parti liderleri ve aydınlar haftalık vaazlarının en favori hedefleri arasındaydı.*¹⁴

Ancak bu karmaşık düşünce yapısının arkasında gerçek sınıf çıkarları gizliydi.

3. İslamcılığın sınıfsal temeli

İslamcılık, kapitalizmin etkisiyle parçalanmış toplumlarda - önce emperyalizmin dışsal işgali şeklinde, sonra daha hızlı bir biçimde iç toplumsal ilişkilerin dönüşmesiyle yerel kapitalist sınıfın ortaya çıktığı ve bağımsız bir kapitalist devletin oluşumunun gerçekleştiği ülkelerde - yükseldi.

Bir anda ve net bir biçimde olmasa da eski toplumsal sınıflar, yenileriyle yer değiştirdi. Troçki'nin *bileşik ve eşitsiz gelişme* olarak tanımladığı şey gerçekleşti. Dışsal sömürgecilik geri çekildi, fakat büyük emperyalist güçler - özellikle ABD - askeri güçlerini Orta Doğu'nun tek ana kaynağı olan petrol üretimini etkilemekte bir pazarlık aracı olarak kullanmaya devam ediyor. Ülke içinde devlet teşvikleriyle - ve bazen doğrudan devlet yatırımıyla - büyük ölçekli modern sanayi kısmen de olsa gelişti, fakat işyeri sahiplerinin çoğu kendi ailesinden bir kaç işçiyle çalıştığı büyük rakamlar oluşturan küçük "geleneksel" sanayinin çok sayıda sektörü büyük bir değişikliğe uğramadan kaldı. Toprak reformu bazı köylüleri modern kapitalist çiftçilere dönüştürdü - ama köylülerin çoğu ya çok az toprağa kaldılar ya da topraklarını tamamen kaybettiler. Bu onları kıt kanaat geçinmeye zorlayarak, atölyelerde vasıfsız işçi olarak çalışmaya veya kentlerin varoşlarında kurulmuş pazarlara itti. Eğitim sisteminin muazzam şekilde genişlemesi büyük miktarda lise ve üniversite mezununu ortaya çıkardı. Ama daha sonra bu insanlar ekonominin modern sektörlerinde yeterli iş olanağı bulamadıklarından, umutlarını devlet

sektöründe memur olmaya bağlayarak enformel sektörlerdeki iş kısıntılarıyla - tezgahtarlık, turist rehberliği, piyango bileti satıcılığı, taksi şoförlüğü vb. - kıt kanaat geçinmek zorunda kaldılar.

Dünya ekonomisinin son 20 yıldır artan krizi tüm bu koşulları daha da ağırlaştırdı. Modern sanayi kuruluşları, ulusal ekonomiyi etkin olarak faaliyet göstermek açısından küçük, dünya ekonomisini ise devlet koruması olmaksızın ayakta durmaları mümkün olmayacak kadar rekabetçi buldular. Geleneksel sanayiler genel olarak devlet desteği olmadan modernleşemediler ve durmadan çoğalan kent nüfusuna iş olanakları sunmakta yetersiz kalan modern sanayinin açtığı boşluğu kapatamadılar. Fakat bir kaç sektör uluslararası sermaye ile kendi bağlarını oluşturmayı başardı ve devletin ekonomi üzerindeki egemenliğine artan biçimde karşı çıkmaya başladı. Kent zenginleri elde edebildikleri lüks malları hızla tüketmeye başladılar; bu da vasıfsız işçiler ve işsizler arasında giderek büyüyen bir hoşnutsuzluk yarattı.

İslamcılık, geleneksel İslami düşüncelere saygıyla yetiştirilmiş insanlar tarafından bu çelişkilere karşı koyma girişimini temsil eder. Ancak toplumun tüm kesimlerinden aynı ölçüde destek bulamaz, çünkü toplumun bazı kesimleri modern laik burjuva ideolojisini veya ulusalcı ideolojiyi benimsemiştir; bazıları ise işçi sınıfı tavrının laik bazı biçimlerine yönelmişlerdir. İslami canlanma dört farklı toplumsal gruptan beslenmektedir. Bunların her biri İslamı kendine göre yorumlamaktadır:

1) Eski sömürücü sınıfın İslamcılığı: Bunların birincisi geleneksel ayrıcalıklı sınıfın toplumun kapitalist modernizasyonundan korkan üyeleridir - özellikle büyük toprak sahipleri (dini kuruluşlara ait olan topraklara bağımlı yaşayan din adamları da bunlara dahildir), geleneksel tüccar kapitalistler, bir çok küçük dükkan ve atölye sahipleri. Böylesi gruplar çoğunlukla camileri finanse eden geleneksel kaynaklardır ve İslamı kurulu düzenlerini korumanın yolu olarak görürler, değişim isteyenlerin kendilerine kulak vermesini isterler. Bu grup 1960 ve 70'lerde İran ve Cezayir'de devletin toprak reformu programına karşı din adamların yürüttüğü muhalefete finansman sağladı.

2) Yeni sömürücü sınıfın İslamcılığı: İkinci grup ise, çoğunlukla birinci grupta yer alanların arasından çıkmıştır. Bunlar devlete bağlı grupların muhalefetine rağmen başarılı olmuş kapitalistlerden bazılarıdır. Örneğin Mısır'da bugünkü Müslüman Kardeşler "*ekonomik bünyeye giriş yolunu Sedat'ın Mısır'ında, ekonominin tüm bölmelerinin kuralsızlaştırılmış kapitalizme dönüştürüldüğü bir dönemde hazırladılar. Uthman Ahmad Uthman adlı 'Mısırlı Rockefeller', Müslüman Kardeşlere duyduğu sempatiyi hiç bir zaman gizlemedi.*"¹⁵

Türkiye'deki Refah Partisi'nin lideri ana muhafazakar partinin eski bir üyesidir ve orta ölçekli sermayenin önemli bir kısmından destek görmektedir. İran'da da şaha karşı Humeyni'ye destek veren tüccarlar arasında şahın kendi yakınlarına avantajlar sunan ekonomik politikalarına itiraz eden büyük kapitalistler de yer aldı.

3) Yoksulların İslamcılığı: Üçüncü grup, kapitalist tarımın gelişmesiyle sıkıntıya giren ve kentlere göç etmeye zorlanarak, umutsuzca iş arayan yoksul köylülerdir. Örneğin Cezayir'deki 8.2 milyonluk toplam kır nüfusunun yalnızca 2 milyonu toprak reformu sonucunda bir şeyler elde edebilmişti. Kalan 6 milyon, giderek artan bir yoksullukla kırsal alanda kalmak ile

kentlere gidip çalışmak seçenekleriyle karşı karşıya kaldı.¹⁶ “[Fakat kentlerde] *en alt gelir grubunda bulunanlar iş ve sosyal olanak aramak için kentlere göç eden eski köylülerden oluşan işsizlerdir... Kırsal toplumdan koparılmış ama kent yaşamına uyum sağlayamamış insanlardır bunlar.*”¹⁷

Güvenli bir maddi varlık veya istikrarlı bir yaşam tarzı kazanamadan eski yaşam tarzlarıyla ilişkili belirlilikleri kaybetmişlerdir - bunlar geleneksel Müslüman kültürle özdeşleştirdikleri belirliliklerdir: “*Artık inançlarının gereklerine cevap vermeyen gelenekler ile özellikle genç insanların psikolojik ve ruhi gereksinimlerini karşılayamayan modernizm arasında sıkışan milyonlarca Cezayirli için net davranış ve inanç biçimleri bulunmamaktadır.*”¹⁸

Böyle bir durumda 1970’lerin eski toprak sahipleri adına toprak reformunu karşısına alan İslami bir ajitasyon bile köylüler ve köy kökenliler üzerinde etkili olabiliyordu. Toprak reformu, kırsal alandaki yoksul olsa bile güvenli yaşam tarzını dönüştüren, imha eden bir sembol olabiliyordu. “*İslamcılar toprak sahipleri ile topraksız köylülere yönelik olarak aynı yaklaşımı kullandılar: Kuran başkalarına ait olan şeylerin alınmasını yasaklamış; zenginlerin ve egemenlerin diğerlerine karşı cömert olmasını tavsiye etmiştir.*”¹⁹

Ekonomik kriz 1980’ler boyunca yoksul yığınlarla nüfusun aşağı yukarı yüzde 1’ini oluşturan devleti ve ekonomiyi yöneten seçkinler arasındaki çelişkileri artırmıştır. Seçkinlerin serveti ve batılı yaşam tarzları onların Fransızlar’a karşı kurtuluş mücadelesinin mirasçıları olma iddialarına uygun değildi. Köy kökenliler için bu seçkinlerin “İslami olmayan” davranışlarını kendi sıkıntılarının nedeni olarak tanımlamak çok kolay oldu.

İran’da şahın 1960’larda yaptığı toprak reformu ile birlikte gelişen tarımdaki kapitalist dönüşüm, benzeri şekilde emekçilerin küçük bir azınlığına yararırken, geri kalanların durumu iyileşmemiş, bazen daha da kötüleşmişti. Bu da yoksul köylülerin ve çok kısa süre önce kente göçen kent yoksullarının devletle olan çelişkisini artırmıştı - bu çelişki toprak reformuna karşı çıkan İslami güçlere hiç zarar vermemişti. Bu nedenle örneğin Şah 1962’de tanınmış İslami kişiliklere karşı devlet gücünü kullanınca, büyük halk kitlelerinin hoşnutsuzluğunun odağı haline gelmişti.

Mısır’da 1970’lerin ortalarından itibaren Dünya Bankası ve IMF ile yapılan anlaşmalar aracılığıyla, ekonominin dünya piyasalarına “açılması”, köylü ve köy kökenli yığınların durumlarının giderek kötüleşmesine yol açıp muazzam bir öfkeye neden oldu. Ve Afganistan’da 1978’de PDPA’nın (Komünist Parti) iktidarı almasından sonra yapılan toprak reformunu kırsal nüfusun tüm kesimlerinin bir dizi kendiliğinden ayaklanması izlemiştir:

Reformlar, yerine alternatif bir biçim koyulmaksızın, karşılıklı çıkar ilişkilerine dayalı geleneksel çalışma biçimlerini sona erdirmiştir. Topraklarını kaybeden toprak sahipleri ortakçılarına bir tohum bile vermekte titizleniyorlardı; geleneksel olarak kredi veren insanlar artık kredi vermeyi reddediyorlardı. Tarımın gelişmesini sağlayacak bir banka ile tohum ve yem dağıtımını tasarlayacak bir büro kurulması planlanmıştı ama reformlar gerçekleştirildiğinde bunların hiç biri yapılmamıştı... Reformların ilanı köylülerle tohum kaynaklarının bağına kesmişti... Reform yalnızca ekonomik yapıyı bozmakla kalmadı, üretimin toplumsal çerçevesini de tamamen bozdu... Bu nedenle halkın yüzde 98’ini sömürücü yüzde 2’nin karşısına dikmek yerine bu reformları gerçekleştirmek, kırsal alanlar-

*daki nüfusun yüzde 75'inin genel ayaklanmasına yol açtı. Ve yeni sistemin işlemediği görüldüğünde, başlangıçta reformlardan yana olan köylüler bile eski sisteme döndüğünde daha iyi yaşayacaklarını düşünmeye başladılar.*²⁰

Fakat köy kökenli insanları İslamcı mesajların alıcısı haline getiren şey yalnızca devlete karşı besledikleri düşmanlık değildir. Camiler yeni ve yabancı bir şehirde kaybolan insanlar için toplumsal bir sığınak haline geldi, devletin sağlamadığı (klinik, okul vb) şeyleri ilkel bir biçimde İslami vakıflar sağladı. Böylece Cezayir'de 1970 ve 1980'lerde kentlerin büyümesine camilerin olağanüstü sayılarda artışı eşlik etti: *"Eğitim ve Araplaştırma konusunda her şey yıldırım hızıyla gerçekleşti. Kültür ve eğlence kurumlarının bulunmaması, kamusal özgürlük alanlarının olmaması ve konut sıkıntısı binlerce yetişkinin, gencin ve çocuğun camilere gitmesine neden oldu."*²¹

Bu yolla halk yığınlarının çıkarlarıyla tam bir karşıtlık içinde olanlardan - eski büyük toprak sahipleri, yeni zenginler veya Suudi hükümeti - sağlanan fonlar sayesinde yoksullar için hem maddi hem de kültürel bir sığınak oluşması sağlandı. *"Camide herkes - yeni ve eski burjuvazi, köktendinciler, işçiler - kendi hedeflerinin, rüyalarının ve umutlarının gerçekleşebileceğini gördü."*²²

Bu durum caminin içindeki sınıfsal bölünmeleri ortadan kaldırmadı. Örneğin Cezayir'de cami komitelerinde farklı toplumsal kökenden geldikleri için cami yapımı konusunda - örneğin günahkar (haram) bir kaynaktan geldiği için camiye yapılan bağışlar reddedildiğinde - farklı düşünen insanlar arasında sayısız kavga çıktı. *"Süresi prensip olarak iki yıl olan bir dini komitenin sürekli vaaz edilen ilahi birlik, uyum ve anlaşma içinde müezzinlerin buyruklarını yerine getirebilmesi aslında çok nadir görülürdü."*²³ Fakat kavgalar dini bir söylemle örtük bir şekilde devam etti ve camilerin çoğalmasını ve İslamcılığın etkisinin büyümesini engellemedi.

4) Yeni orta sınıfın İslamcılığı: Ancak, ne "geleneksel" sömürücü sınıflar ne de yoksul kitleler canlanmacılara, siyasal İslama güç veren yaşamsal unsuru - İslamın öğretilerinin propagandasını yapan ve düşmanlarıyla karşılaştığında yaralanma, hapis veya ölüm riskini göze alan aktivist kadroyu - sağlayamadı.

Geleneksel sömürücü sınıflar doğaları gereği tutucuydular. Onlar, diğerleri - özellikle kendi maddi çıkarları için - savaşabilsin diye bağış vermeye hazırdılar. 1970'lerin başlarında toprak reformu ile karşı karşıya geldiklerinde; Suriye'deki Baas rejimi 1980 baharında kentli tüccarların çıkarlarına tecavüz ettiğinde;²⁴ İranlı tüccar ve küçük işletme sahipleri kendilerini 1976-78 yıllarında şahın saldırısı altında ve 1979-81 arasında da sol tarafından tehdit edildiklerini hissettiklerinde böyle yaptılar. Ancak bırakın yaşamlarını riske atmayı, işyerlerini bile sakınıyorlardı. Bu nedenle Cezayir, Mısır gibi toplumları iki kutba bölen, Suriye'deki bir isyan sırasında tüm Hama kentinin ayaklanmasını sağlayan, Lübnan'da Amerikalılara ve İsraililere karşı suikast bombaları kullanan ve İran Devrimi'ni İran burjuvazisinin hiç bir kesiminin beklemediği şekilde radikalleştiren güç bunlar olamazdı.

Aslında bu güç çok farklı dördüncü bir tabakadan, Üçüncü Dünya'da kapitalist modernizasyonun sonucu ortaya çıkan yeni orta sınıfın bir bölümünden gelmektedir.

İran’da devrimin ilk yıllarında siyaseti belirleyen üç İslami hareketin de kadroları bu kökenden gelmekteydi. Bir değerlendirme devrim sonrasında başbakan olan Bezirgan’ın nasıl desteklendiğini şöyle anlatıyor:

1950 ve 1960’larda İran’ın eğitim sistemi yaygınlaştıkça, geleneksel orta sınıf insanlarının çok daha büyük bir kısmı üniversitelere gitme şansı kazandı. Daha yaşlı, akademi-lerde batılılaşmış seçkinlerin etkinliği altındaki kurumlarla karşılaşan yeni gelenler, İslama bağlı kalmaya devam etmekte haklı olduklarını kendilerine göstermek için acil bir ihtiyaç hissettiler. Müslüman Öğrenci Dernekleri’ne katıldılar [bunlar Bezirgan tarafından yönetiliyordu]... Yeni mühendisler profesyonel yaşama geçtiklerinde çoğunlukla yine Bezirgan tarafından kurulan İslamcı Mühendisler Birliği’ne girdiler. Bu dernek ağı, Bezirgan ve İslamcı modernizme örgütlü toplumsal destek sunan bir kuruluş oldu... Bezirgan ve Talekani geleneksel orta sınıfların yükselen üyelerine Allahsız, batılılaşmış ve çürümüş seçkinlerin siyasal egemenliği altında bulunduğunu düşündükleri bir toplumda, kendi kimliklerini savunabilecekleri bir onur duygusu vererek destek kazandılar.²⁵

İran’daki Halkın Mücahitleri konusunda yazan Abrahamian, İran Devrimi’nin ilk yıllarına ilişkin pek çok çalışmada radikal İslamın “ezilenler”e yöneldiğinin anlatıldığını, ancak Mücahitler örgütünün temelini oluşturanların genel olarak ezilenler değil, daha çok geleneksel küçük burjuva ailelerden gelen yeni orta sınıfın büyük kesimi olduğu yorumunu yapıyor. Bu iddiasını desteklemek için Şah döneminde tutuklanan ve Humeyni döneminde baskı altına alınan Mücahitler’in mesleki durumlarını ele alıyor.²⁶

Üçüncü İslamcı güç olan Humeyni’nin Muzaffer İslami Cumhuriyet Partisi’nin genellikle geleneksel bazaari tüccar kapitalistleri ile bağlantılı din adamlarınca yönetildiği düşünülür. Ancak Moaddel bu partinin yöneticilerinin yarısından fazlasını öğretmenler, devlet memurları ve öğrencilerden oluştuğunu söylemektedir. Hatta yalnızca dörtte biri bazaari ailelerden gelmektedir.²⁷ Ve Bayat rejimin fabrikalardaki işçi örgütlerine karşı giriştiği mücadelede orada çalışan profesyonel mühendislere dayandığını belirtmektedir.²⁸

Azar Tabari, şahın devrilmesinden sonra İran kentlerindeki çok sayıda kadının örtünmeyi istediğini ve Humeyni taraftarlarıyla sola karşı aynı safta yer aldığını yazıyor. Bu kadınların “toplumsal entegrasyon” sürecine katılan ilk kuşak orta sınıftan geldiklerini öne sürüyor. Bunlar çoğunlukla geleneksel küçük burjuva ailelerden gelen - babaları esnaf veya tüccar - sanayileşme nedeniyle ailelerinin gelirleri düştüğünden üniversiteye gitmekte zorlanan kişilerdir. Bunlar için öğretmenlik ve hemşirelik gibi alanlarda iş olanağı bulunuyordu. Fakat “*bu kadınlar ilk kuşak uyumu için gereken ve çoğunlukla acı veren yaralayıcı deneyimlerden geçmek zorundaydılar*”:

Böylesi ailelerden gelen genç kadınlar üniversitelere gittiklerinde veya hastanelerde çalışmaya başladıklarında tüm bu geleneksel kavramlar “yabancı” çevrelerden günlük eleştiriler almaya başladı. Burada kadınlarla erkekler birlikte çalışıyorlar, kadınlar örtünmüyorlardı ve bazen en son Avrupa modasına göre giyiniyorlardı. Kadınlar çoğunlukla kabul edilmiş aile normlarıyla yeni çevrenin baskısı altında kaldılar. Çalışırken örtünmüyorlar, ama örtünmeden de evden çıkamıyorlardı.

Bu çelişkili baskılara karşı yaygın bir yanıt, “büyük gösteriler sırasında tamamen örtünmüş kadın göstericilerce sembolize edilen, İslama dönüştü.” Tabari bu yanıtın, iki üç kuşaktır yeni orta sınıfın mensubu olan ve örtünmeyi reddederek, liberaller veya sol ile özdeşleşen kadınlarla tam bir zıtlık içinde olduğunu söylüyor.²⁹ Roy, Afganistan için şunları yazıyor:

İslamcı hareket toplumun modern kesimlerinde doğdu ve daha önceki halk hareketlerinin eleştirisi üzerinden gelişti... İslamcılar entelektüellerdir, geleneksel toplum içindeki modernist sığınakların ürünüdürler; devlet burjuvazisi diye adlandırdığımız toplumsal kökenden gelmektedirler - yalnızca devlet aygıtında istihdam olanağı sunan eğitim sisteminin ürünüdürler... Bunların çok azı sosyal bilimler eğitimi almıştır. Üniversite kampüsünde, saygı duydukları ulema [din alimleri] yerine, çoğunlukla şiddetle karşı çıktıkları komünistlerle bir araya gelmişlerdir. Ulema ile pek çok ortak inançları bulunmaktadır ama İslamcı düşünce büyük batı ideolojileri ile temas içinde gelişmiştir, bu da batının teknik gelişiminin anahtarına sahip olmak için bir zorunluluktur. Onlara göre sorun İslama dayalı modern bir siyasal ideoloji geliştirmektir, bunun modern dünyanın kavramlarını anlamının ve emperyalizme karşı çıkmanın en iyi aracı olduğunu düşünmektedirler.³⁰

Cezayir’de FİS en fazla taraftarı Fransızca konuşmaya karşı çıkarak Arapça konuşan lise ve üniversite öğrencilerinden ve üniversiteye giremeyen geniş gençlik kesimlerinden bulmaktadır:

FİS üyeleri nüfusun üç farklı kesiminden oluşmaktadır: ticaretle uğraşan orta sınıflar, bir bölümü oldukça zengindir, caddelerdeki lümpen işçi sınıfını oluşturan işsizler, yüksek öğrenime katılmayan gençlik kitleleri ve Arapça konuşan aydınlar tabakası. En önemli ve en kalabalık grup bu son ikisidir.³¹

İslamcı aydınlar üniversitelerin ilahiyat ve Arap dili fakültelerinde hakimiyet kurarak kariyer yaptılar ve bu mevziyi camilerde imamlık ya da liselerde öğretmenlik gibi iş alanlarını kontrol etmekte kullandılar. Daha fazla İslamcının bu alanlara girmesini sağlayacak ve İslamcı düşüncelerin yeni kuşak öğrencilere aşılmasını mümkün kılacak bir ağ oluşturdular. Bu da onlara büyük öğrenci yığınları üzerinde etkili olma imkanı sağladı.

Ahmed Rouadia, İslamcı grupların 1970’lerin ortalarından itibaren üniversitelerde, Fransızca-ları iyi olmadığı için idarecilik, ileri teknoloji ve üst yönetim alanlarında iş bulmaları mümkün olmayan, Arapça konuşan öğrencilerden destek alarak büyümeye başladığını yazıyor.³² Bu nedenle örneğin 1980’lerin ortalarında Konstantin Üniversitesi rektörüne karşı “Arap dilinin haysiyeti”ne saldırarak “Fransız sömürgeciliğine sadık kaldığı”, Fransızca’nın bilim ve teknoloji fakültelerinde egemen dil kalmasını savunduğu iddialarıyla keskin bir mücadele vardı.³³

Arapça konuşan vasıflı insanların tüm temel sektörlerde, teknik bilgi ve yabancı dil gerektiren sanayi alanlarında işe girmelerinin önü kesiliyordu... Arapça konuşanlar diplomaları olsa bile, modern sanayi kuruluşlarında işe alınmıyordu. Bunların çoğu sonunda camiye yöneldiler.³⁴

Öğrenciler, Arapça konuşan yeni üniversite mezunları ve hepsinden önce işsiz eski öğrenciler, kaynak ayrılmayan yetersiz eğitim sisteminde yıllarını geçirdikten sonra üniversiteye giremeyen çok sayıdaki gencin hoşnutsuzluğuna bir köprü oluşturdular. Böylece şimdi orta öğretimde yaklaşık bir milyon öğrenci bulunmaktadır. Bunların beşte dördü mezuniyet sınavlarını - üniversiteye girmenin anahtarı - geçemeyeceklerini biliyor ve iş bulmakla bulamamak arasındaki sınırda güvensiz bir yaşamla karşı karşıya.³⁵

İslamcılık gücünü sosyal ve ekonomik sistemin kapsam dışında bıraktığı gençliğin büyük bir kısmını etkileyen toplumsal huzursuzluklardan alır. Mesaj çok basittir: Yoksulluk varsa, sıkıntı ve huzursuzluk da olacaktır, çünkü iktidarda bulunanlar kendilerini shorahın [toplumsal danışma] meşruiyeti üzerinde değil zora başvurarak ayakta tutmaktadırlar... İslamın ilk yıllarının yeniden inşası bütün eşitsizlikleri ortadan kaldıracaktır.³⁶

İslamcılık geniş öğrenci kesimleri, üniversite mezunları ve işsiz entelektüeller üzerinde etkili oldu. Bu kesimler, köy kökenlilerin yaşadığı varoşlar ve derme çatma şehirlerde İslamcılığın belirleyici olacak şekilde propagandasının yapılmasını sağladılar. Böyle bir hareket “tutucu” bir hareket olarak tanımlanamaz. Eğitimli, Arapça konuşan gençler, her şeyin aynı şekilde kalmasını istediklerinden değil, muazzam bir sosyal değişimi gerçekleştireceklerine inandıkları için yüzlerini İslama dönmüşlerdi.³⁷

Mısır’da İslamcı hareket ilk kez 65 yıl kadar önce Hasan el-Benna Müslüman Kardeşler’i kurduğunda gelişmeye başladı. Laik ulusal parti Wafd’ın İngiliz hegemonyasına karşı koymakta başarısız olmasının yarattığı hayal kırıklığı sonucu 1930 ve 1940’larda büyüdü. Hareketin tabanı esas olarak kamu emekçileri ve öğrencilerden oluşuyordu ve 1940’larla 1950’lerin başlarındaki üniversite protesto eylemlerinin başlıca güçlerinden birisiydi.³⁸ Fakat bazı kentli işçilerle köylüleri kapsayarak yarım milyon üyeye ulaştı. Benna hareketi inşa ederken Mısır monarşisine yakın kimi insanlarla işbirliği yapmaya razıydı. Ayrıca Wafd partisinin sağ kanadı Müslüman Kardeşler’i işçi ve öğrenciler arasında anti-komünist bir güç olarak görüyordu.³⁹

Fakat Müslüman Kardeşler yalnızca yoksullaşan orta sınıfları - ve onlar aracılığıyla kent yoksullarını - destekleyerek komünistlerle rekabet edebilirdi, çünkü dini dil örtük olarak sağ kanat müttefiklerinin istediğinden daha ileri gidecek bir reform vaadini barındırıyordu. Amaçları “yönetici grupların kendilerini adadığı siyasal, ekonomik ve sosyal konumlanışın sürdürülmesinin tam zıttıydı.” Bu, “*Müslüman Kardeşler ile muhafazakar yöneticiler arasındaki gayriresmi ilişkinin istikrarsız ve zayıf olmasına*” neden oluyordu.⁴⁰

Müslüman Kardeşler, Abdül Nasır çevresinde oluşan yeni askeri rejimin tüm iktidarı elinde topladığı 1950’lerin ilk yıllarında fiilen imha edildi. Aralık 1954’te Kardeşler liderlerinden altısı asıldı ve binlerce üyesi toplama kamplarına atıldı. 1960’ların ortasında hareketi yeniden canlandırma girişimleri daha çok idama yol açtı, fakat Nasır’ın ölümünden sonra iktidara gelen Sedat ve Mübarek Müslüman Kardeşler’in yarı legal bir çerçevede varolmasına izin verdiler - bunun karşılığında rejimle karşı karşıya gelen bir faaliyete girişmeyeceklerdi. Bazen de “Yeni Müslüman Kardeşler” diye anılan hareketin liderleri bu kısıtlamaları kabul ettiler ve görece daha “sakin” ve “uzlaşmacı” bir yaklaşımla 1950’lerde Suudi Arabistan’a sürülen ve petrol patlamasıyla zengin olan üyelerinden büyük miktarlarda para aldılar.⁴¹ Bu durum Kardeşler’e “bankaları, sosyal hizmetleri, eğitim hizmetleri ve... camileriyle alternatif bir Müslüman devlet

model” oluşturma olanağı sağladı.⁴²

Ama bu aynı zamanda Müslüman Kardeşler’in üniversitelerde ve “modern” orta sınıfın yoksullaşan kesimlerinde tıpkı kendileri gibi örgütlenerek yükselen yeni radikal İslamcı kuşak üzerindeki etkilerini kaybetmelerine neden oldu. Bunlar 1981’de Sedat’a yapılan suikastten sorumlu tutulan ve hem devlete hem de laik entelektüellere karşı baştan beri silahlı mücadele yürüten İslamcılardı:

Mısır’daki kökten-dincilerden söz ettiğimizde, kastettiğimiz Müslüman Kardeşler’e bile karşı olan küçük bir gruptur... Bu gruplar esas olarak gençlerden oluşmuştur... Bunlar bir şeyler yapabilmek için hayatlarını feda etmeye hazır çok saf insanlardır... Ve terörist eylemler gerçekleştirebildikleri için farklı hareketler tarafından kullanılırlar.⁴³

Sedat’ın başkanlığı döneminde Mısır üniversitelerinde belirleyici güç haline gelen İslamcı öğrenci dernekleri “İslamcı hareketin yegane gerçek kitle örgütlerini oluşturmuşlardır.”⁴⁴ Üniversitelerdeki koşullara ve eğer mezun olabilirlerse geleceklerinin karanlığına duydukları tepkiyle büyümüşlerdir:

1970’de 200 bin olan öğrenci sayısı 1977’ye gelindiğinde yarım milyonu aşmıştı... Gerekli kaynakların yokluğunda ülke gençliğine parasız yüksek eğitim sağlamak eğitimin kalitesini düşürmüştü.⁴⁵

Haddinden fazla kalabalık, özellikle derslikler ve otobüslerde her tür sıkıntıya maruz kalan kız öğrenciler için sorun oluştuyordu. Buna yanıt olarak;

Cema’a ül İslamiye [İslamcı Dernekler] oldukça büyük güçlerini, bu sorunlara acil çözümler üreterek geliştiler - örneğin, birliğin fonlarını kız öğrenciler için minibüs kiralamakta kullanmak [örtünmüş olan kızlara öncelik vererek], anfilerde kız ve erkek öğrencilerin ayrı sıralarda oturmasını talep etmek, camilerde tanışan gruplara ders vermek, temel ders kitaplarının ucuz baskılarını temin etmek.⁴⁶

Mezun olan öğrenciler Mısır toplumunun çoğunun içinde bulunduğu yerel yoksulluktan kaçamadı:

Her üniversite mezununun kamusal alanda işe girme hakkı bulunmaktadır. Bu tedbir zaten fazlasıyla şişkin kadroyla çalışan ve çalışanların çok kötü ücretler aldığı işyerlerinde, büyük boyutlardaki açık işsizliğe çare olarak alınmıştı... Hiç değilse devlet teşviki uygulanan ürünleri almayı başarabilir, ama yaşamı asgari bir düzeyin üzerine çıkamazdı... Neredeyse tüm kamu çalışanlarının ikinci veya üçüncü bir işi vardır... Sabahları sayısız bakanlık bürolarından birinde oturan sayısız emekçi, öğleden sonra tesisatçılık, taksi şoförlüğü gibi işler yapıyorlardı. Bu işleri o kadar kötü yapıyorlar ki okuma yazma bilmeyen biri bile istihdam edilse bu işler daha kötü yapılmazdı... Yabancı birisine hizmetçilik yapmak üzere köyden kente gelen okuma yazma bilmeyen bir kadın aşağı yukarı üniversitede ders veren bir asistanın iki katı kadar maaş alıyordu.⁴⁷

Üniversite mezunları için bu bataklıktan kurtulmanın tek yolu yurt dışında, özellikle Suudi Arabistan veya Körfez ülkelerinde iş bulmaktır. Bu yalnızca yoksulluktan kurtulmanın yolu değildir, evlilik öncesi cinsel ilişkinin çok az yaşandığı bir toplumdaki insanların çoğu için evlenebilmenin de önkoşuluydu.

İslamcılar bu sorunları dini dile tercüme etmeyi başardılar. Keşel, ilk İslamcı tarikatların liderlerinden biri için, “*eski yüzyılı çağıran bir fanatik gibi davranmıyor... Parmağını - kendi yoluyla - çağdaş Mısır toplumunun çok önemli bir sorununa basıyor*” diye yazıyor.⁴⁸

Cezayir’de olduğu gibi, İslamcılar burada da önce üniversitelerden taban elde ettiler, artık daha geniş kesimlere - yaşam mücadelesi veren insan yığınlarının arasına karışmış öğrenciler ve eski öğrencilerle dolu olan yoksul kent caddelerine yayılabilirlerdi. Bu yayılma, rejimin 1970’lerin sonlarında İsrail ile imzaladığı barış anlaşmasından sonra üniversitelerdeki İslami harekete karşı tutumunu sertleştirdiğinde gerçekleşti. “*Cema’yı [Dernekleri] durdurduktan sonra bu baskı onları yeniden canlandırdı... artık Cema’nın mesajı öğrenci dünyasının dışına taşıyordu. İslamcı kadrolar ve ajitatörler yoksul mahallelerde vaazlar vermeye gittiler.*”⁴⁹

4. Toplumsal bir hareket olarak radikal İslam

İslamcılığın sınıfsal tabanı klasik faşizmin ve Hindistan’daki BJP, Shiv Sena ve RSS’nin Hindu köktenciliklerinin sınıfsal tabanı ile benzerlik taşıyor. Bu hareketlerin tümü üyelerini beyaz yakalı orta sınıftan, öğrencilerden ve geleneksel tüccarlar ile profesyonel küçük burjuvaziden alırlar. Bu durum, çoğu İslamcı hareketin sola, kadın haklarına ve laikliğe olan düşmanlığı ile birleştiğinde, birçok sosyalist ve liberal tarafından faşist olarak nitelenmesine sebep olmuştur. Fakat bu bir hatadır.

Küçük burjuvazi yalnızca faşizmin değil jakobenizmin, Üçüncü Dünya ulusalcılığının, Maoist stalinizmin ve peronizmin sınıfsal tabanını da oluşturmuştur. Küçük burjuva hareketler yalnızca sınıf mücadelesi spesifik bir noktada yükseldiğinde ve özel bir rol oynadıklarında faşist hareketler haline gelirler. Bu rol yalnızca küçük burjuvazinin hareketlendirilmesi için değil, aynı zamanda sistemin keskin krizinden duydukları acıyı kullanarak onları işçi örgütlerini darıma- dağın etmek için sermaye adına çalışmaya hazır örgütlü katillere dönüştürmek için oynatılır.

Mussolini ve Hitler’in hareketleri bu nedenle faşist, Arjantin’deki Peron hareketi ise değildir. Peron, faşizm imajının bir bölümünü ödünç almasına rağmen, işçi örgütlerini satın alabileceği ve devlet müdahalesi ile büyük tarım kapitalistlerinin kârlarını sanayinin gelişmesine aktarabileceği istisnai koşullarda iktidara gelmiştir. Altı yıllık iktidarı boyunca özgün koşullar, ücretleri yüzde 60 artırabilmesine imkan vermiştir. Bu, gerçekten faşist bir rejim altında olabilecek şeylerin tam tersidir. Fakat liberal entelektüeller ve Arjantin Komünist Partisi bu rejimi tıpkı solun günümüzde uluslararası planda İslamcılığı adlandırdığı gibi, hâlâ “Nazi Peronizmi” diye adlandırmaktadırlar.⁵⁰

Cezayir ve Mısır gibi ülkelerdeki kitlesel İslamcı hareketler faşizmden farklı bir rol oynamaktadırlar. Doğrudan işçi örgütlerine karşılarına almamakta ve kendilerini işçileri feda ederek sermayenin ana sektörlerinin sorunlarını çözmeye aday göstermemektedirler. Faşist partilerin

neredeyse hiç yapmadığı şekilde devlet güçleriyle doğrudan silahlı mücadeleye girişmektedirler. Bu hareketler emperyalizmin doğrudan ajanları olmaktan çok, anti-emperyalist sloganları benimsemekte ve bazı anti-emperyalist eylemleri kapitalistlerin çok önemli ulusal ve uluslararası çıkarlarına zarar vermektedir. (Örneğin, ikinci Körfez Savaşı sırasında Cezayir’de, İsrail’le “barış” sırasında Mısır’da, şahın devrilmesinden sonra İran’da Amerika’nın ülkedeki varlığına karşı hareketler)

CIA, Afganistan’daki Ruslara karşı savaşmak üzere Pakistan ve batı yanlısı Orta Doğu devletlerinin istihbarat örgütleri ile işbirliği yaparak Orta Doğu’dan binlerce gönüllüyü silahlandırmıştı. Fakat şimdi bu gönüllüler evlerine döndüklerinde düşündükleri gibi “İslam için” değil ABD için savaştıklarının farkına vardılar. Artık onları savaşmayı teşvik eden hükümetlerin çoğuna karşı sert bir muhalefetin çekirdeğini oluşturmaktadırlar. Şeriatın en saf, koyu Vahabi yorumunun devletin tüm olanaklarıyla uygulandığı Suudi Arabistan’da bile muhalefet şimdi dünya kapitalist sınıfıyla giderek bütünleşen kral ailesinin ikiyüzlülüğünden bıkan “Afganistan’da savaşmış binlerce insan” tarafından desteklendiğini iddia ediyor. Ve kral ailesi de daha önce fazlasıyla desteklediği bu insanlarla arasını açarak, ikinci Körfez Savaşı’nda Irak’ı desteklediği için Cezayir’deki FİS’e gönderdiği paraları keserek ve Mısır’daki İslamcılarını finanse ettiği için bir Suudi milyoneri sınır dışı ederek muhalefete yanıt veriyor.

Solda İslamcılarını faşist olarak görenler, bu hareketlerin Orta Doğu’da sermayenin çıkar dengesini bozduğunu hesaba katmamakta, böylece emperyalizmin ve yerel sermayenin en güçlü destekçileri olan devletlerle aynı safa düşmekte. Bu daha önce Mısır’da stalinizmin kalıntılarının etkisi altında olan solda da görüldü. Birinci Körfez Savaşı’nın bitmesine doğru, Amerikan emperyalizmi İran’a karşı savaşmak için Irak’a filo gönderdiğinde İran solunda da görüldü. Ve Cezayir’deki laik sol da İslamcılar ve devlet arasında iç savaşa yakın bir durum varken böyle bir tehlike ile karşı karşıya.

Ancak İslamcı hareketleri “faşist” olarak nitelemek ne kadar yanlışsa, onları “anti-emperyalist” veya “devlet karşıtı” olarak görmek de o kadar yanlıştır, çünkü onlar yalnızca halk kitlelerine hükmeden ve sömüren sınıflara ve devletlere karşı savaşmamaktadırlar. Aynı zamanda laikliğe, İslamcı “iffet” kurallarına uymayı reddeden kadınlara, sola ve bazı durumlarda etnik ve dini azınlıklara karşı da savaşmaktadırlar. 1970’lerin sonu ve 1980’lerin başında üniversitelerde taban bulan Cezayirli İslamcılar bunu polisin izniyle solculara karşı “cezalandırma baskınları” organize ederek başardılar ve ilk öldürdükleri insan bir devlet görevlisi değil, Troçkist bir örgütün üyesiydi; bir başka eylemleri Hard Rock Dergisine, homoseksüellere, ve 1985 yılında İslami kitap fuarında uyuşturucu ve punklara karşı açtıkları kampanyalardı; en güçlü oldukları Cezayir kasabalarında azıcık teni görünen kadınlara saldırılar düzenlediler; FİS’in 1989’da düzenlediği ilk halk gösterisi, kadınların esas kurbanlar olduğu İslami şiddete karşı düzenlenen “feminist” ve “laik” mitinglere yanıt olarak yapıldı.⁵¹ Düşmanlıklarını yalnızca devlete ve yabancı sermayeye değil anadilleri Fransızca olan 1 milyonun üzerindeki Cezayirliye ve nüfusun yüzde 10’unu oluşturan Arapça değil Berber dilini konuşanlara da yönelttiler.

Buna benzer bir biçimde Mısır’da İslamcı gruplar kendileriyle aynı şekilde düşünmeyen laikleri ve İslamcılarını öldürdüler; Müslümanları nüfusun yüzde 10’unu oluşturan Kıpti Hıristiyanlara karşı nefret duymaları ve katliam yapmaları için kışkırttılar. İran’da İslamcılığın Humeyni ka-

nadı 1979-81 arasında 100 kişiyi homoseksüellik ve zina gibi “cinsel suçlar” nedeniyle idam etti; kadınları hukuk sisteminden attı ve İran Hizbullah’ı adıyla katil çeteleri örgütledi. Bu katiller örtünmeyen kadınlara ve solculara saldırdı; sola karşı uygulanan baskı sırasında İslamcı sol bir örgüt olan Halkın Mücahitleri’nden binlerce insan öldürüldü. Afganistan’da İslamcı örgütler, ülkelerindeki Rusların varlığına karşı uzun ve kanlı bir savaş yürüttükten sonra, Ruslar gitti ve ellerindeki ağır silahları bu kez birbirlerine çevirerek Kabil’i taş yığını haline getirdiler.

Aslında İslamcı hareketler “anti-emperyalizm”e vurgu yaparken bile çoğunlukla emperyalizme gerçekten karşı çıkmak yerine emperyalizm için bahane üretmektedirler. Çünkü bugün emperyalizm, genellikle batılı devletlerin Üçüncü Dünya üzerindeki doğrudan egemenliği anlamına gelmemekte, daha çok bağımsız kapitalist sınıfların (“özel sermaye” ve devlet) tek bir dünya pazarı için entegre olmalarını ifade etmektedir. Kimi egemen sınıflar diğerlerine göre daha büyük güce sahip olduğundan ticaret ve bankacılık sistemi üzerindeki egemenlikleri yoluyla kendi koşullarını dayatabilmektedirler. Bu dayatma zaman zaman da kaba kuvvet kullanımıyla olmaktadır. Bu egemen sınıflar sömürü piramidinin tepesinde durmakta fakat hemen altlarında daha yoksul ülkelerin aynı şekilde kazanç sağlayan, her bir ulusal ekonomi içinde kök salmış egemen sınıfları bulunmaktadır. Bunlar kendilerini hızla belirleyici çokuluslu ağa bağlamakta ve kendi üstlerine çattıkları durumlarda bile ileri ülke ekonomilerine yatırım yapmaktadırlar.

Büyük halk kitlelerinin çektikleri sadece büyük emperyalist güçlere ve onların Dünya Bankası ve İMF gibi aracı kurumlarına yüklenemez. Bu aynı zamanda daha küçük kapitalistlerin ve onların devletlerinin sömürüye şevkle katılmalarının da sonucudur. İnsanları yoksullaştıran ve yaşamlarını çekilmez hale getiren bunların uyguladığı politikalarıdır. Direnmeye çalışanları ezmek için polisi ve hapishaneleri kullananlar da bunlardır.

batılı sömürgecilerin doğrudan sömürge devleti idare ettiği ve baskı uyguladığı sömürgeci imperatorlukların klasik emperyalizmi ile bu olanlar arasında önemli bir fark bulunmaktadır. Yerel sömürücü sınıflar çıkarlarını zedeleyen bir devlete karşı direnmek ile sömürülenlere karşı işbirliği yapmak arasında gidip gelmekteydiler. Ayaklanmalara karşı tüm sistemi savunmak için her zaman ön saflarda bulunmaları gerekmiyordu. Ancak bugün ön saftadırlar. Bazen onunla kavga etseler de sistemin bir parçasıdırlar. Artık onun tutarsız muhalifleri değillerdir.⁵²

Bu durumda düşmanı yabancı emperyalistlerle sınırlayan herhangi bir ideoloji sistemle ciddi bir karşı karşıya gelisten kaçınır. Halkın acı ve öfkesini dillendirir ama gerçek düşmanlar üzerinde odaklanmaktan kaçınır. Bu İslamcılığın çoğu türü için geçerli olduğu gibi bugünlerde Üçüncü Dünya ulusalcılıklarının çoğu için de geçerlidir. Gerçek düşmanın dünya sistemi olduğuna işaret ederler ve zaman zaman devletle şiddetli bir şekilde çatışırlar. Fakat emperyalizmin en önemli uzun vadeli ortağı olan yerel burjuvaziyi sorumluluktan muaf tutarlar.

İran’daki Humeynicilik konusunda yaptığı yeni bir çalışmada Abrahamian, Humeyniciliği Peronizm ve “popülizm”in benzer biçimleriyle karşılaştırmaktadır:

Humeyni radikal uygulamalar yaptı... Bir dönem Marksistlerden daha radikal görünüyordu. Fakat bir yandan radikal uygulamalar yaparken diğer yandan orta sınıf mülkiyetinin korunması için güvenilir girişimlerde bulundu. Orta sınıf radikalizminin bu biçimi Latin Amerika popülistleriyle, özellikle peronizmle benzerlikler göstermektedir.⁵³

Ve Abrahamian şöyle devam etmektedir:

“Popülizm” ile aşağı sınıflar, özellikle kent yoksullarını emperyalizme, yabancı kapitalizme ve siyasal kurumlara karşı radikal bir söylemle harekete geçiren mülk sahibi bir orta sınıf hareketini kastediyorum... Popülist hareketler yaşam standartlarını hızla yükselteceklerini ve ülkeyi dış güçlerden tamamen bağımsızlaştıracaklarını vaad ederler. Daha da önemlisi radikal bir söylemle kurulu düzeni eleştirirken bilinçli bir biçimde küçük burjuvaziye ve özel mülkiyet ilkesini tehdit eden eleştirilerden kaçınırlar. Böylece popülist hareketler kaçınılmaz olarak ekonomik ve sosyal bir devrimin değil, kültürel, ulusal ve siyasal yeniden yapılanmanın önemini vurgularlar.⁵⁴

Böylesi hareketler sorunları karmaşıktırarak emperyalizme karşı gerçek bir mücadeleden uzaklaşıp yalnızca kültürel etkiler olarak gördükleri ideolojik mücadeleyi öne çıkartırlar. Kötü olan her şeyin kaynağını maddi sömürden çok “kültür emperyalizmi” olarak tanımlanır. O zaman kavganın yönü insanları gerçekten yoksullaştıran güçlere değil de “yabancı” dil konuşanlara, “yabancı” dinleri kabul edenlere veya “geleneksel” yaşam tarzlarına sadık kalmayı reddedenlere çevrilir. “Yerli kültürü” hiç değilse göstermelik olarak uygulamayı oldukça kolay bulan yerel sermayenin belirli bölmeleri için bu çok uygundur. Bu aynı zamanda diğerlerinin işlerini tasfiye ederek kendi kariyerlerini ilerleten orta sınıf kesimleri için doğrudan maddi çıkar anlamına da gelmektedir. Fakat böylesi hareketlerin bir sistem olarak emperyalizme yönelik tehlikesini sınırlar.

O zaman İslamcılık hem halkı hoşnutsuzluk üzerinden harekete geçirir hem de onu felç eder; hem insanlarda bir şeyler yapılması gerektiğine dair duygular uyandırır hem de bu duyguları çıkmaz sokaklara yönlendirir; hem devletin istikrarını bozar hem devlete karşı gerçek mücadeleyi sınırlandırır.

İslamcılığın çelişkili karakteri onun çekirdek kadrolarının sınıf temelinden kaynaklanır. Bir sınıf olarak küçük burjuvazi kendi tutarlı, bağımsız politikasını izleyemez. Geleneksel küçük burjuvazi - küçük dükkan sahipleri, esnaflar ve kendi işine sahip profesyoneller - açısından bu hep doğrulanmıştır. Ucu geçmişte bulunan muhafazakar bir güvenlik arayışı ile radikal bir değişimden bireysel olarak kazanma umudu arasında gidip gelirler. Bu, ekonomik olarak az gelişmiş ülkelerde yoksullaşan yeni orta sınıf için de veya daha da yoksullaşacak olan yeni orta sınıftan gelen işsiz eski öğrenciler için de geçerlidir. Geçmişin altın yılları gözlerinde tütülmektedir. Geleceklerinin devrimci bir değişimin getireceği sosyal ilerlemeye bağlı olduğunu görebilmektedirler. Veya kendi emellerinin gerçekleşmemesinden kaynaklanan öfkelerini halkın diğer kesimlerine, orta sınıf iş alanlarına “haksız” olarak nüfuz etmiş olan etnik ve dini azınlıklara, farklı dil konuşanlara, “geleneksel olmayan” bir biçimde çalışan kadınlara yöneltirler.

Yüzlerini ne tarafa döndürecekleri sadece anlık maddi koşullara bağlı değildir. Aynı zamanda ulusal ve uluslararası alandaki mücadelelere bağlıdır. 1950 ve 60'larda sömürgeciliğe ve emperyalizme karşı verilen mücadeleler Üçüncü Dünya'nın hevesli orta sınıflarına ilham veriyordu ve devletin kontrolü altındaki ekonomik gelişme kalkınma yolunu açacağı fikri egemendi... Laik sol veya en azından onun stalinist veya ulusalcı ana hatları bu görüşü temsil ediyor ve

üniversitelerde bir ölçüye kadar egemenlik kurabiliyordu. Dini kökenden gelenlerin bile solun cazibesine kapıldığı bir dönemde - Amerika'ya karşı Vietnam'ın verdiği savaş ve Çin'deki kültür devrimi örnekleriyle - örneğin kadın sorunu gözden geçiriliyor, geleneksel dini düşünceler reddedilmeye başlanıyordu. Aynı şey Latin Amerika'da özgürlükçü Katolik İlahiyatçıları'nda ve İran'daki Halkın Mücahitleri'nde gerçekleşiyordu. Ve hatta Afganistan'daki İslamcı öğrenciler:

... altı günlük savaş olunca siyonizme karşı, Vietnam'daki Amerikan politikalarına karşı ve egemen sınıfının ayrıcalıklarına karşı gösteriler yaptılar. Gelenekselci taraftaki önemli kişiliklere, krala ve özellikle kuzeni Davut'a şiddetle muhalefet ettiler... Afganistan'a hem Sovyetler Birliği'nden hem de batıdan gelen etkileri ve 1972'deki kıtlık sırasında spekülâtörlük yapanları protesto ettiler ve kişisel servetlere kısıtlamalar getirilmesini talep ettiler.⁵⁵

1970'lerin sonunda ve 1980'lerde politik hava değişti. Bir yandan Doğu Avrupa'daki sosyalist modelin, Kamboçya'daki ölüm tarlalarının, Vietnam ile Çin arasındaki küçük savaşın ve Çin'in Amerikan kampına yaklaşımının yarattığı küresel bir hayal kırıklığı başladı. Bu hayal kırıklığı 1980'lerin sonunda Doğu Avrupa'daki değişiklikler ve Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle yoğun bir şekilde arttı.

Bu hayal kırıklığı Ortadoğu'nun bazı ülkelerinde dünyadaki diğer yerlere göre daha da yoğun olarak görüldü, çünkü buralarda hayaller sadece bir dış politika sorunu haline gelmemişti. Yerel rejimler az ya da çok Doğu Avrupa modeline dayalı "sosyalizm" in ulusal versiyonlarını hayata geçirdiklerini iddia ediyorlardı. Kendilerini solcu diye adlandırarak hükümetlerine eleştirel yaklaşan insanlar bile bu iddiaları kabul etmeye ve benimsemeye eğilimliydi. Cezayir üniversitelerindeki solcular, rejimin solcu öğrenci örgütleri üzerinde baskı uygulaması ve üniversitelerdeki polis denetimini sürdürmesine rağmen, 1970'lerin başlarında "toprak reformu"na yardımcı olmak için gönüllü olarak kırlara gitmeyi kararlaştırdılar. Mısır'da komünistler kendilerini hapse attıktan sonra bile Nasır'ı sosyalist saymayı sürdürdüler. Bu nedenle rejime karşı duyulan hayal kırıklığı çok insan için sola karşı hayal kırıklığına dönüştü.

Diğer yandan İslami devletler siyasi bir güç olarak ortaya çıkmaya başlamışlardı - Libya'da Kaddafi'nin iktidarı ele geçirmesi, 1973'deki Arap-İsrail savaşı sırasında Suudi Arabistan liderliğinde batıya petrol ambargosu uygulanması ve sonra en dramatik olanı, 1979'da İran İslam Cumhuriyeti'nin devrimle kurulması.

İslamcılık daha önce yüzünü sola dönmüş olan geniş öğrenci kesimleri arasında egemen olmaya başladı: Örneğin Humeyni, Cezayir'de gençlik kesimleri arasında "Mao ve Che Guevara'nın bir dönem anıldığı gibi anılmaya başlandı."⁵⁶ Hızlı ve radikal değişim vaat ediyor gibi görünen İslami hareketlere verilen destek güçlendikçe güçlendi. İslamcı hareketlerin liderleri zafer kazanmışlardı.

Ancak İslamcılar arasındaki çelişkiler giderilmedi ve bu çelişkiler bir sonraki on yılda daha güçlü bir biçimde ortaya çıktı. İslamcılık durdurulamaz bir güç olmak bir yana sürekli olarak taraftarlarını birbiriyle karşı karşıya getiren iç sorunların basıncını yaşadı. İslamcılığın 1980 ve 90'lardaki tarihi, tıpkı stalinizm'in 1940 ve 1950'lerde Ortadoğu'daki tarihi gibi, başarısızlık,

ihametler, bölünmeler ve baskıdan oluşuyor.

5. İslamcılığın çelişkileri: Mısır

İslamcılığın çelişkili karakteri kendisini “Kuran’a geri dönme”nin nasıl olacağı konusundaki tartışmalarında gösterir. Bu, toplumun ana yapıları aynen korunurken mevcut toplumun “değerleri”nin, sadece dini pratiğe geri dönüş anlamına gelen reformlar aracılığıyla değiştirilmesi olarak görülebilir veya mevcut toplumun devrimci bir altüst oluşa tabii tutulması anlamında da görülebilir. Çelişki hem Mısır’daki Müslüman Kardeşler’in 1930, 1940 ve 1950’lerdeki tarihinde, hem de 1970, 1980 ve 1990’ların yeni radikal İslamcı hareketlerinin tarihinde görülebilir.

Müslüman Kardeşler burjuva ulusalcı Wafd’ın İngilizlerle uzlaşmasından kaynaklanan hayal kırıklığından aldığı destek ile 1930’lu ve 40’lı yıllarda hızla büyüdü. İsrail’in kuruluşunu destekleyecek kadar sapan, Stalin’in etkisi altında kalan solun yaptığı dönüşlerle de güç kazandı. Filistin’de ve Mısır Kanal Bölgesi’ndeki İngiliz işgaline karşı savaşmak için gönüllüler örgütleyen Kardeşler anti-emperyalist mücadeleyi destekliyormuş gibi göründü. Fakat tam doğruya ulaştığı düşünülen bir dönemde sıkıntıya düştü. Kardeşlerin liderliğinin tabanı farklı yönere hareket eden bir güçler koalisyonuydu – bir tarafta kitleler halinde küçük burjuva gençleri üye kaydediliyor, diğer yanda ise sarayla bağlantılar, Wafd’ın sağ kanadı ile ilişkiler kuruluyor ve genç subaylarla entrikalar çevriliyordu.

Grevler, gösteriler, katliamlar, Filistin’deki askeri yenilgi ve Kanal Bölgesi’ndeki gerilla savaşı Mısır toplumunu parçaladıkça, Kardeşler de çözülme tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. Pek çok üye genel sekreter Benna’nın kayınbiraderi Abidin’in kişisel davranışlarına kızıyordu. Benna’nın kendisi başbakan Nukasi’yi öldüren Kardeşler üyelerini kınadı. Benna 1949’da öldüğünde yerine geçen, Kardeşlerin gizli terörist kanadını keşfettiğinde şaşırıp korktu. İktidarın 1952-54 yıllarında Nasır öncülüğünde ordunun eline geçmesi darbeyi destekleyenlerle darbeye karşı olanlar arasında kökten bir bölünmeye yol açtı ve bunun sonucunda Müslüman Kardeşler örgütü içindeki rakip gruplar iktidarı ele geçirmek için fiziki mücadeleye başladılar.⁵⁷ “Önderliğe duyulan güvenin önemli ölçüde kaybedilmesi” Nasır’ın bir zamanlar çok güçlü ve kitlesel bir örgüt olan Kardeşler’i nihai olarak ezmesine olanak sağladı.⁵⁸

Fakat güven kaybı bir kaza değildi. Bir küçük burjuva hareketinin toplumdaki kriz derinleştikçe kaçınması imkansız olan onarılamaz bölünmelerin sonucunda gerçekleşti. Bir yanda krizi, “İslami değerleri” yürürlüğe koymak için eski yönetici sınıfı zorlamak doğrultusunda kullanma fikrine yönelenler varken (Benna “yeni Halifeliği” kurmak için monarşi ile ilişkiler kurmayı hayal ediyordu, hükümete alkol kullanımını ve fuhuşu yasaklaması koşullarında destek vermeyi vaat etmişti.⁵⁹); diğer yanda gerçek bir sosyal değişim isteyen ama bunun yalnızca acil bir silahlı mücadele ile gerçekleştirebileceğine inanan radikal küçük burjuva üyeler bulunuyordu.

Aynı çelişkiler bugün de Mısır’daki İslamcılık içinde varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Yeni kurulan Müslüman Kardeşler 1960’ların sonunda El-Dava dergisi etrafında yarı legal bir tarzda faaliyet yürütmeye başladıklarında, Mısır rejimini devirme fikrine sırtlarını döndüler.

Bunu yerine amaçlarını, içeride oluşturulacak baskı ile Mısır toplumunu İslami doğrultuda bir reforma tabi tutmak şeklinde belirlediler. Kardeşler'in üst yönetimince hapishanede yazılan kitaba göre hedef, "*hakim değil, imam*" olmaktır.⁶⁰ Pratikte bu, Sedat rejimiyle uyum arayan "reformist İslamcı" bir çizgiyi benimsemek anlamına gelmiştir.⁶¹ Buna karşılık rejim bir dönem esas düşman olarak değerlendirilen sola karşı İslamcılarını kullanmıştır: "*İslamcılar üniversitelerde Nasırcılık ve komünizm kokan her şeyi tasfiye ettikçe rejim, İslami hareketin El-Dava adlı aylık dergi etrafında ve üniversite kampüslerinde İslamcı Dernekler'de toplanan reformist kanadına çok iyi davranmıştır.*"⁶²

Ocak 1977'de Mısır, devletin ekme ve diğer temel tüketim maddelerinin fiyatlarını artırması üzerine 13 büyük kentin tümünde baş gösteren grevler, gösteriler ve isyanlarla sarsıldı. Bu, İngilizler'e karşı 1919 yılında gerçekleştirilen isyandan bu yana görülen en büyük ayaklanmaydı. Hem Müslüman Kardeşler, hem de İslamcı Dernekler ayaklanmayı kınadılar ve "*komünist bir tertip*" olarak niteledikleri isyana karşı devleti desteklediklerini belirten mesajlar yayınladılar.

İslamcı "reformculuk" için önemli olan toplumun kendisinin değil, ahlak anlayışının değişmesidir. Vurgu, toplumun dönüştürülerek İslami topluluğun (ümme) yeniden kurulmasına değil, mevcut topluma belirli davranış biçimlerinin dayatılmasına yapılmaktadır ve düşman, devlet veya yerli "ezen sınıf" değil, dini adetleri engellediği düşünülen dış güçlerdir. El-Dava'ya göre bunlar, "Yahudiler", "haçlılar" (Hıristiyanlar ve Kıptiler), "komünizm" ve "laiklik"tir. Bunlara karşı durabilmek için şeriatı (İslamcı hukukçular tarafından Kuran ve İslami geleneklere dayanarak hazırlanan hukuk sistemi) uygulamak doğrultusunda savaşmak gerekir. Bu savaş devleti yıkmak için değil, mevcut devletin topluma belirli bir kültürü dayatabilmesi için yürütülmektedir.

Bu perspektif, İslamcılığın belirli bir türünü destekleyen geleneksel toplumsal gruplar (eski toprak sahibi sınıfın artıkları ve tüccarlar) ile bir zamanlar radikal genç İslamcılar, şimdi bir servete sahip olanların (Suudi Arabistan'da para kazananlar veya orta sınıf mesleklerinde rahat konumlara yükselenler) ve devlet baskısı karşısında radikal sosyal değişime inançlarını yitiren radikal İslamcılarının istekleriyle tam olarak uyuşmaktadır.

Fakat bu, yoksul öğrenci ve eski öğrencilerle, kentlerin en yoksul kesimlerinde bir araya gelen köy kökenli yoksulların öfkeli yönelimleriyle hiç uyuşmamaktadır. Bu kesim kolaylıkla "Kuran'a dönüş"ü çok daha radikal olarak yorumlamaktadır. Bu yorumlar yalnızca mevcut İslami devletlerdeki dış etkileri değil, bu devletlerin kendilerini de eleştirmektedir.

Bu konuda Mısır'daki İslamcılar için temel kaynak, Nasır tarafından 1966 yılında asılan Müslüman Kardeşler'den biri olan Seyyid Kütb tarafından yazılan "İşaret Levhaları" idi. Bu metin yalnızca batılı ve stalinist ideolojilerin iflas ettiğini yazmakla kalmıyor, kendilerine İslami adı veren devletlerin de anti-İslamcı barbarlığa, Cahiliye'ye (Müslümanların Arabistan'daki Müslümanlık öncesi topluma verdikleri isim) dayanmaya devam ettiklerini de belirtmektedir.⁶³

Böylesi bir durum ancak "bir ümme öncülüğünde", "ilk Kuran kuşağı"⁶⁴ örneğindeki gibi - yani mevcut düzeni devirmek için bir ordu kurma amacıyla Mekke'yi terk eden Muhammed gibi mevcut toplumu terk eden - yapılacak bir devrimle düzeltilebilir.

Böylesi yaklaşımlar düşmanı yalnızca emperyalizm olarak görmenin ötesine geçti. Bunun ye-

rine, ilk kez yerel devleti doğrudan eleştirmeye yöneldi. Bunlar kendi yazarlarını bir şehit olarak kutlamak zorunda olan neo-Müslüman Kardeşler'in ılımlı üyeleri için çok rahatsız ediciydi. Fakat onlar da binlerce genç radikale ilham vermişlerdi. Nitekim, 1977'de üst düzey bir din adamını kaçırdığı için idam edilen Şükrü Mustafa'nın lideri olduğu El Taktir Wal Higra adlı grup "İslamcı olmadığı" için mevcut toplumu, mevcut camileri, mevcut dini liderleri ve hatta Dava ile ilişkisi olan neo-Müslüman Kardeşler'i reddediyordu.⁶⁵ Grup, yalnızca kendi üyelerinin gerçek Müslümanlar olduğunu düşünüyor ve ayrı topluluklar şeklinde yaşayarak, kendilerinin dışında herkesin kafir olduğunu ve mevcut toplumun yıkılması gerektiğini söylüyordu.

Başlangıçta üniversitelerdeki İslamcı dernekler daha çok ılımlı Müslüman Kardeşler'in etkisi altındaydı; yalnızca fiyat artışlarına karşı yapılan ayaklanmaları kınamakla kalmıyorlar, aynı zamanda o yılın sonunda asılan Şükrü'ye de sahip çıkmıyorlardı. Fakat Sedat, 1977 yılının sonlarında İsrail ile "barış süreci"ne başladığında, tutumları değişmeye başladı. Çok kısa sürede pek çok üniversite militanı bazı yönlerden Şükrü'ye göre daha radikal olan düşünceleri benimsemeye başladı; bunlar yalnızca mevcut topluma yüz çevirmekle kalmadılar, Ekim 1981'de Sedat'ı öldüren Abdül Selam Faraj'ın Cihad grubu gibi, düzeni yıkmak için örgütlenmeye başladılar.

Faraj, İslamcı hareketin değişik kesimlerinin stratejilerine çok sert eleştiriler yöneltti - bunlar kendilerini İslami yardımlarla sınırlayan, (neo-Müslüman Kardeşler gibi) yalnızca mevcut devlete meşruiyet kazandırabilecek bir İslami parti yaratmaya çalışanlar, "vaaz vermek"le yetindikleri için cihattan kaçanlar ve önceliği İslamın dış düşmanlarıyla (Filistin veya Afganistan'daki) savaşmaya verenlerdi. Hepsine karşı çıkarak, acil silahlı mücadelede ısrarcı oldu, "insafsız prence karşı cihat"ın tüm Müslümanların görevi olduğunu söylüyordu:

*Yurttaki düşmana karşı savaşmak, yurtdışındaki düşmana karşı savaşmaktan önce gelir... Müslüman ülkelerimizde sömürgeciliğin veya emperyalizmin varlığının sorumlusu bu kafir hükümetlerdir. Bu nedenle emperyalizme karşı bir mücadele başlatmak gereksiz ve boşunadır, zaman kaybıdır.*⁶⁶

Faraj'ın iddiaları doğrudan devlete başkaldırı perspektifine işaret ediyordu. Fakat bu, kendi grubu içinde, esas hedef olarak kafir devleti yıkmaya etrafında kurulan Kahire seksiyonu ile bir orta Mısır kenti olan Asyut'ta "İslamın yayılmasının önündeki en büyük engeli Hıristiyanlığa dönme olarak gören" diğer seksiyon arasındaki önemli farklılıkları ortadan kaldırmaya yetmedi.⁶⁷

Pratikte bu, Asyut grubunun asıl hışımını Kıpti azınlığa (çoğu yoksul köylülerdi) yöneltmesi anlamına geliyordu - bu politika yıl başında Cemaat öğrencilerince korkutucu bir başarıyla uygulanmış, önce orta Mısır şehri Minye'de, sonra da Kahire civarındaki Al Zawiyya Al-Hamra'da katliama varan bir iç savaşın fitilini ateşlemişti: "Cemaat, devleti zor bir duruma düşürebilmek ve adım adım devletin yerine geçmeye hazır olduklarını gösterebilmek için mezhepsel bir gerginliğin alevlerini körüklemekten çekinmemiştir."⁶⁸

Cihad'ın Asyut seksiyonu o tarihte denenmiş ve sınanmış bir yöntem olan iç düşmanlıkları teşvik etme stratejisini izleyerek yerel halk desteği elde ediyordu. Bu, Sedat'ın öldürülmesinin

hemen ardından onlara Asyut'ta kontrolü ele geçirme olanağı sağladı. Düşmanın devlet olduğunu vurgulayan Kahire eylemcileri ise, *“hiçbir destek ve yardım ağından beslenemediler ve izole oldular. Sedat'a suikast eylemi ardından Faraj ve arkadaşlarının arzu ettiği gibi Kahire'nin Müslüman halkı ayaklanmadı.”*⁶⁹

Suikast, İslamcılara devlet gücünü ele geçirme olanağı sağlamak yerine, devlete suikast ile yaratılan karmaşadan yararlanarak, İslamcılarını ezme olanağı sağladı. Binlercesi tutuklandı ve pek çok lider idam edildi. Baskı, hareketi gözle görülür biçimde zayıflattı. Ancak, çok sayıda gencin yüzünü İslama çevirmesini sağlayan nedenler ortadan kalkmadı. 1980'lerin sonunda hareket yeniden güven kazandı ve Kahire ve İskenderiye'nin bazı bölgelerinde hızla büyümeğe başladı. Buna, polise ve güvenlik güçlerine karşı etkin bir terörist kampanya eşlik etti.

Bunun üzerine Aralık 1992'de devlet, yeni ve benzeri görülmemiş bir baskı kampanyası başlattı. Kahire'deki İmbaba gibi varoşlar, tanklar ve zırhlı araçlarla donatılmış 20 bin asker tarafından işgal edildi. On binlerce insan tutuklandı ve kaçan eylemcileri öldürmek için ölüm timleri kuruldu. Radikal İslamcılar'ın kullandığı temel camiler betonla örüldü. Eylemcilerin aileleri, çocukları ve eşleri tutuklandı, işkenceden geçirildi.

Devletin terör kampanyası 1980'lerin başında olduğu gibi, bir kez daha başarılı olmuştu. İslamcı hareket, gösteri şeklinde destek eylemleri yapamadı, yapmaya dahi çalışmadı. Bunun yerine, turizm sektörünü fiilen imha etmiş olsa da Mübarek rejimini ciddi olarak sarsmaya gücü yetmeyen, tamamen terörist bir strateji benimsedi.

Bu arada Müslüman Kardeşler meşru bir muhalefet odağı gibi davranmaya devam etti, devletin hukuk sistemi içine kısmi şeriat kurallarının sığdırılması konusunda rejimle pazarlık etti ve baskıya karşı protesto gösterileri yapmaktan kaçındı.

6. İslamcılığın çelişkileri: Cezayir

Cezayir'de İslamcılığın yükseliş ve radikalleşme hikayesi pek çok yönden Mısır'dakine benzemektedir. 1960'ların sonu ve 1970'de Cezayirli diktatör Bumedyen; ılımlı İslamcılığı, sola ve Fransız sömürgeciliğine son veren kurtuluş hareketi içindeki tarihsel muhaliflerine karşı bir denge unsuru olarak teşvik etti.

1970'de devlet, “ahlaki çöküntü” ve “kozmopolitanlığın, alkolizmin, kendini beğenmişliğin, her konuda batıyı izlemenin ve yarı çıplak giyinmenin” ardındaki “batı etkisi”ne karşı, eğitim ve din bakanı Mouloud Kasım önderliğinde bir İslamlaştırma kampanyası başlattı.⁷⁰ İslamcılar bu kanaldan kendi etkilerini artırdı. Tarım reformundan korkan toprak sahiplerinden para alarak, toplumun en yoksul kesimlerini etkileyecek bir mesajı yaygınlaştırma olanağı buldular:

İslamcılar'ın propaganda konusu İslamın, tarım reformunun taşıdığı ateist ve komünist tecavüzlerle tehdit edildiği idi... İslamcılar kendi fikirlerini en yoksul mahallelerde inşa ettikleri yoksul camilerde yaydılar, bu camiler daha sonra sağlam yapılara dönüştürüldü. Tarım reformundan etkilenmeyen işçiler ve işsizler, yaşadıkları koşullardan duydukları hoşnutsuzlukla İslamcılara kulak verdiler.⁷¹

Sonra, 1970'lerin ortalarında, üniversitelerdeki solcuları etkisizleştirmeleri için rejimin bazı kesimlerinden destek aldılar: "1976 ile 1980 arasında rejimin de yardımıyla dinciler marksistlerin üniversitelerdeki etkisini sifıra indirmeyi başardılar."⁷²

1980'lerin başında rejimin bazı kesimleri kendilerine dayanak olarak İslamcılığın daha "ılımlı" gruplarını aldılar. 1986'ya kadar din işleri bakanı olan Chibane, böyle bir İslamcı eğilim inşa etmeyi ümit etti ve bu amaçla İslamcıların cami inşa etmek için sanayicilerden ve tüccarlarından para almalarına yardımcı oldu.⁷³ Fakat bu, İslamın rejimi reddeden radikal kanadının gelişmesini engelleyemedi. Konstantin şehrinde yapılan bir çalışmada şunlar belirtiliyordu:

*İslamcılık, Konstantin halkının geniş kesimlerinin geleneksel düşüncesini, peygamberin cemaatini canlandırma konusundaki yeni İslami vizyonun popüleritesi ile değiştiriyor. Bu İslamcılık gücünü gençliğin geniş kesimlerini etkileyen toplumsal huzursuzluklardan, sosyal ve ekonomik sistemin dışladığı insanlardan alıyor.*⁷⁴

İslamın radikal kanadı, din işleri bakanlığını "ılımlı" görüşleri kabul edenler yerine kendi taraftarlarını camilere imam olarak atamaya zorlayacak kadar güçlüydü.

Rejim, solla uğraşsın diye teşvik ettiği mekanizmanın kontrolünü elden geçiriyordu. İslamcılık kitleleri rejim adına kontrol etmek yerine, onların sıkıntı ve öfkelerinin 1960'larda kurtuluş mücadelesine destek olan ama şimdi rahatı yerinde bir egemen sınıfa dönüşen liderlere yönelmesini sağlıyordu. 1980'lerin ortasında Cezayir'i vuran ekonomik kriz sıkıntıları derinleştirdi - bu sırada egemen sınıf daha önce krizle baş etmek için eleştirdiği batılı kapitalistlere geri dönmüştü. Fransızca konuşan ve "batı ahlakıyla çürümüş" olanlara karşı yönelen İslamcı ajitasyon, kolaylıkla "yeni maaşlı ve bürokratlaşmış küçük ama etkili yüksek eğitilmiş teknokrat tabakanın" çıkarlarını tehdit etmeye başladı.⁷⁵

1980'lerin ortalarında Chadli başkanlığındaki rejim, imamları "siyasal demagoji" yapmakla suçladı ve bazı İslami liderleri hapse atarak İslamcılarını karşısına almaya başladı.⁷⁶ Ancak yapılanlar İslamcılarını bozguna uğratmak yerine, rejime karşı muhalefet etme popüleritesini artırdı.

Bu, Ekim 1988'de daha açık bir şekilde ortaya çıktı. Egemen sınıfa ve rejime karşı duyulan rahatsızlık bir yıl sonra Doğu Avrupa'da çıkan karışıklığa çok benzer bir şekilde patladı. Hareket, Cezayir bölgesinde bir dizi kendiliğinden grevle başladı ve caddelerde gençlerle polis arasında yoğun çatışmalara dönüştü: "İnsanlar, özgürleşmiş tutsaklar gibi kendi seslerini ve özgürlük duygularını yeniden keşfettiler. Artık onları polisin gücü bile korkutmuyordu."⁷⁷ "Ekim 1988'deki ayaklanma her şeyden çok, askeri diktatörlük altında geçen çeyrek yüzyıllık yaşamdan sonra gençlerin yaşam koşullarına isyan etmesiydi."⁷⁸

İsyan, rejimi temelinden sarstı. Daha önce baskı altında bulunan tüm siyasi güçler açığa çıktı. Gazeteciler ilk kez özgürce yazmaya, aydınlar Cezayir toplumunun gerçek koşulları hakkında açıkça konuşmaya başladı, sürgünde bulunan solcu ve sağcı politikacılar geri döndü, kadınlara erkeklerden daha az hak tanıyan İslami aile yasasına karşı bir kadın hareketi ortaya çıktı. Fakat Berberice konuşulan yerler dışında muhalefetin belirleyici gücünün İslamcılar olduğu çok kısa bir sürede ortaya çıktı. Etkileri bir çok yönden bir sonraki yıl Doğu Avrupa ve

Sovyetler Birliği'nde ortaya çıkan "demokratlar" gibiydi. Geçmişte rejimin bazı kesimlerince onlara gösterilen hoşgörü ve güçlü yabancı ülkelerden aldıkları destek (örneğin Suudi Arabistan'dan sağladıkları finansman) halk yığınlarının sıkıntılarını öne çıkartan mesajlarını ifade etme yetenekleriyle birleşti:

Sayılarıyla, cami ağlarıyla ve gizli bir merkez komitenin emirlerini uyguluyormuşçasına, tek bir adam gibi kendiliğinden eyleme geçme eğilimleriyle İslamcılar, kitleleri hareketlendirme yeteneği olan ve olayların gidişatını etkileyen tek hareket haline geldiler. Kendilerini hareketin gelecekteki liderleri olarak dayatanlar islancıların sözcüleri olarak öne çıkanlardı... Makineli tüfekler sustuktan sonra rejim kiminle görüşeceğini bilmiyor, talepleri formüle etme ve kontrolsüz kaldıkça şiddete yönelen kalabalığı kontrol etme yeteneği olan "liderler" arıyordu. Böylece Chadli, en çok tanınan İslamcılar Madani, Belhadj ve Nahnah ile görüştü.⁷⁹

Şimdi FİS olarak örgütlenmiş olan İslamcı hareket sert baskılara rağmen bir kaç ay içinde Haziran 1990'da yapılan yerel yönetim seçimlerinde en önemli belediyelerin kontrolünü ele geçirmeyi ve daha sonra Aralık 1991 genel seçimlerinde oyların en büyük kısmını almayı başardı. Cezayir ordusu İslamcıların hükümeti oluşturmasını engellemek için seçimleri iptal etti. Fakat bu İslamcılara verilen kitlesel desteğin ülkede iç savaşa varacak bir durum oluşturmasını engelleyemedi, hatta silahlı İslamcı gruplar bazı bölgelerin tümüne fiilen hakim oldu.

Ancak İslamcı etkinin yükselişine, FİS'in amacının ne olduğu konusunda artan bir kafa karışıklığı eşlik etti. Haziran 1990 ve Mayıs 1991 arasında ülkenin en büyük belediyelerini kontrol ederken:

Çok az değişiklik yapmışlardı: Barların kapatılması, müzikallerin iptali, "kadın ahlakı" için ve "batı pornografisinin seyredilmesini sağlayan" uydu antenlerine karşı, bazen şiddet içeren kampanyalar... Ne Madani [FİS'in en tanınmış lideri] ne de onun danışmanlar kurulu gerçek bir sosyo-politik program çizemedikleri gibi, bunu tartışacak bir kongre de toplayamadılar. Madani kendisini bunları hükümeti oluşturduktan sonra halledeceklerini söylemekle sınırladı.⁸⁰

FİS'in yaptığı, işçilerin ücret artış taleplerine muhalefet etmek oldu. Bu aylarda Cezayir'de yapılan temizlik işçileri grevine ve memurların eski "resmi" sendika federasyonu tarafından ilan edilen bir günlük genel grevine karşı çıktı. Madani bir gazeteyle yaptığı röportajda, temizlik işçilerinin grevini kırmasını haklı göstermeye çalışırken grevin doktorlar, mühendisler gibi saygıdeğer insanları ellerine süpürge almaya zorladığını söyledi:

Temizlik işçilerinin grev yapma hakkı vardır, ama bu başkentimizi işgal etme ve ülkemizi bir çöplüğe çevirme hakkı değildir. Bozguncuların, Allah ve vatan düşmanlarının, komünistlerin ve diğerlerinin eylem alanı haline gelen sendikalar grev yapmaktadır, bunlar FLN kadrosu geri çekildiği için her yere yayılmaktadırlar... Biz OAS'ın günlerini yeniden yaşıyoruz.⁸¹

Böylesine saygılı bir tutum, toprak reformundan beri İslamcıları finanse eden sınıfların çıkar-

larıyla tam olarak örtüşüyordu. FİS'in bir bölümünü oluşturan küçük burjuvazinin çıkarlarıyla da örtüşüyordu - profesörler, yerleşmiş imamlar ve lise öğretmenleri. Kırsal alanda yaşayan ve eski iktidar partisi FLN'ye bağlılıkları dolayısıyla refaha kavuşarak başarılı kapitalist çiftçiler veya küçük işadamları haline gelenlerin de çıkarları gözetiliyordu. Fakat bütün bunlar kuruluşlarını FİS'te gören yoksul kentli yığınları tatmin etmek için de, egemen sınıf ve ordunun FİS hükümetini kabul etmesi için de yeterli değildi.

1991 Mayısının sonunda, FİS'in kazanmasındansa seçim sürecine sabotaj yapma tehdidi savuran orduyla karşı karşıya kalan FİS liderleri, geri dönerek "Ekim 1988'i anımsatan bir otantik ayaklanma başlattılar: *molotof kokteylleri, göz yaşartıcı bombalar, barikatlar. Karizmatik imam Ali Belhadj on binleri caddelerde gösteri yapmaya çağırırdı.*"⁸² FİS, bir süre İslamın ve cihadın, ordunun savunduğu toplumsal eziyete tek alternatif olduğunu savunan büyük gençlik kitlelerinin desteğiyle Cezayir'in merkezinde kontrolü ele geçirdi.

Gerçekte ise FİS güçlendikçe saygıdeğerlik ile isyankarlık ikilemine daha fazla yakalandı, Mart 1991'de insanlara grevden vazgeçmelerini söylerken, iki ay sonra mayısta onları devleti yıkmaya çağırıyordu.

Kentlerde ve kırlarda gerilla savaşının yoğunlaştığı üç yıl süresince aynı çelişki İslami hareket içinde de görüldü. "Abasi Madani ve Ali Belhadj'in 12 yıl hapse mahkum edilmeleri... FİS'te temel bir radikalleşmeyi teşvik etti ve saflarında bölünmelere yol açtı. Binlerce üye ve sempatanının Sahra kamplarında çalışmaya mahkum edilmesi, kentlerdeki terörizmi ve kırsal gerilla savaşını yaygınlaştırdı."⁸³ İki silahlı örgüt ortaya çıktı; Silahlı İslami Hareket (MİA, kısa süre önce AİS adını aldı) ve Silahlı İslami Gruplar (GİA). Bu örgütler ülke çapındaki silahlı çetelerin desteğini kazandılar. Fakat yeraltı hareketleri "iç anlaşmazlıklar" ile karakterize ediliyordu.⁸⁴

MİA'nın "ılımlı" ve "yalnızca" "kafir rejim"in temsilcilerini öldürme eğilimine karşı; gazetecileri, yazarları, şairleri ve aydınları öldürmeyi seçen GİA, uç bir cihad uygulamasına karşı çıkıyordu... Kasım 1993'ten beri 32 ılımlı İslamcı imam ve örtünmeyi reddeden kadin öldürülmüştü...

MİA ve GİA arasındaki kardeş kavgası düzinelerce kayba neden olmuştu... yedi teröristin öldürülmesi bazılarınca bu kavgalara, bazılarınca da polislin ölüm timlerine atfedilmişti...⁸⁵ GİA FİS'in tarihi liderlerini oportünizm, ihanet ve şeriat programını bütünüyle uygulamaktan vazgeçmekle suçluyordu.⁸⁶

7. Hareket içinde bölünmeler

Mısır ve Cezayir'deki İslamcılık deneyimleri bu hareketin iki farklı sorun nedeniyle nasıl ayrışabileceğini gösteriyor: Birincisi mevcut toplumun oldukça barışçı reformlarla değiştirilmesi ile silahlı mücadele yoluyla değiştirilmesi arasındaki sorun; ikincisi devleti değiştirmek için savaşmakla, toplumu "dinsizlerden" temizlemenin yeterli olacağı düşüncesi arasındaki sorun.

Mısır'da günümüzdeki Müslüman Kardeşler'in temel politikaları devletten reform taleplerini istemeye dayanmaktadır. Milletvekilleri, kendi basını, çeşitli orta sınıf mesleki kuruluşlar üzerindeki kontrolü, camiler ve İslami yardımlaşma aracılığıyla toplumun daha geniş kesimleri üzerindeki etkisiyle mevcut toplum içinde yasal muhalefet olmak için çalışmaktadır. Aynı zamanda mevcut rejimi şeriat kurallarını hukuk sistemine dahil etmeye zorlamak için kampanyalar düzenleyerek İslami töreler için savaşılmaları gerektiğini vurgulamaktadır.

Bu stratejiyi Cezayir'de hapiste veya sürgünde bulunan FİS liderlerinden bir bölümü de uygulamaktadır. 1994'ün ilk bir kaç ayında onlarla rejimin bir kesimi arasında, iktidarın paylaşılması ve şeriatın kısmen uygulanması konusunda uzlaşma raporları yazılmıştı. Guardian gazetesi Nisan 1994'de FİS'in sürgündeki liderlerinden biri olan Rabah Kebir'in yeni Cezayir başbakanı olarak "teknokrat" Radha Malek'in atanmasını "pozitif bir eylem" olarak desteklediğini yazıyordu⁸⁷ - yalnızca iki gün sonra Radha Malek hükümeti ile İMF arasında kabul edilen son paketi eleştirdi.⁸⁸

Sezgileri güçlü bazı yorumcular böyle bir anlaşmanın Cezayir burjuvazisinin istikrarsızlığa son vermesi ve kendi konumunu muhafaza etmesi için en iyi yol olduğunu gördüler. Juan Goytisolo bu nedenle 1991 seçimlerinden sonra FİS'in hükümeti oluşturmasına izin verseydi ordunun kendisini bir çok sıkıntıdan kurtarmış olacağını söylüyor:

İktidarı aldıkları koşullar çok etkin bir biçimde programlarının uygulanmasını sınırlayacaktı. Cezayir'in borçları, Avrupa ve Japon kredi kurumlarına olan mali bağımlılığı, ekonomik kaos ve silahlı kuvvetlerin muhalif tutumu, FİS hükümetinin başa çıkamayacağı kadar zor engeller oluşturuyordu... Seçim vaatlerini yerine getiremeyeceği bütünüyle öngörülebiliyordu. Düşmanlarca böylesine çevrili bir yıllık bir iktidar deneyiminden sonra FİS güvenilirliğinin büyük bir kısmını yitirdi.⁸⁹

"İslamcı reformizm" bazı temel toplumsal grupların gereksinimleriyle örtüşmektedir - geleneksel toprak sahipleri ve tüccarlar, yeni İslamcı burjuvazi (Suudi Arabistan'da milyonlar kazanan Müslüman Kardeşler gibi) ve üst gelir gruplarına doğru yükselen yeni İslamcı orta sınıf kesimleri. Fakat yüzünü İslamcılığa çevirmiş diğer kesimleri tatmin etmemektedir - öğrenciler ve yoksullaşan eski öğrenciler veya kent yoksulları. Müslüman Kardeşler veya FİS uzlaşmaya çalıştıkça, bu kesimler İslamın Kuran yıllarında olduğu şekilde yürürlüğe konulması talebinin sulandırıldığını gördükçe, bunu ihanet olarak nitelendirip, yüzlerini başka yönlere çevirmektedirler.

Fakat bu kesimin tepkisi değişik yönlerde olabilir. Devletle karşı karşıya gelmek yerine, pasif olup dua etmeyi ve İslamcı azınlığı saflaştırmayı vurgulayan bir toplumdan kopma stratejisini teşvik edebilirler. Mısır'daki Şükrü grubunun 1970 ortalarındaki ilk stratejisi buydu, devlet gücünün bilincinde olan bazı radikal imamların yaklaşımı da böyledir.

Veya tepki silahlı mücadeleye dönüşebilir. Fakat tıpkı barışçıl mücadelenin devletin kendisine veya yalnızca dinsizliğe karşı yönelmesi gibi, silahlı mücadele de devleti yıkmaya veya halkın arasındaki "İslam düşmanları"na - etnik veya dini azınlıklar, örtünmeyen kadınlar, yabancı filmler, "kültür emperyalizminin etkileri", vb.- yönelebilir. Bu konumun mantığının İslamcıları devlete karşı bir silahlı mücadeleye itme olduğu düşünülebilir. Fakat İslamcı taraftarlar ara-

sındaki sınıfsal bileşimden kaynaklanan güçlü bir karşı mantık iş başındadır.

Daha önce de gördüğümüz gibi, sırtını İslamcılığa dayayan sömürücü sınıf kesitleri doğal olarak onun reformcu biçimlerine yönelmektedirler. Silahlanmaktan başka şansları kalmadığını gördüklerinde bile bunu daha geniş bir toplumsal huzursuzluğa yol açmayacak yöntemlerle yapmaktadırlar. Kitle eylemlerinden çok, darbe istemektedirler ve onlara rağmen kitlesel ayaklanmalar baş gösterirse, bunun en hızlı şekilde sona ermesi için ne gerekiyorsa yapmaya çalışmaktadırlar.

Yoksullaşan küçük burjuvazi silahlı eylem perspektifine çok daha fazla yatkındır. Fakat marjinal toplumsal konumu onu, grev gibi kitle mücadelelerini geliştirmekten alıkoymaktadır. Bunun yerine küçük silahlı gruplardan oluşan gizli örgütlenmeleri tercih etmektedir. Sedat'ın öldürülmesinde olduğu gibi, acil hedeflerine ulaştıklarında dahi illegal faaliyetler bu örgütlerin yöneticilerinin istediği türden devrimci değişimlere yol açmıyor. Bunlar mevcut toplumun işleyişinin büyük ölçüde bozulmasına neden olabilir ama onu devrimcileştiremezler.

1917 öncesi Rusya'da popülistlerin yöntemleri de bunlara benziyordu. Bu Üçüncü Dünya'nın ortasında 1960'ların sonunda *guevaracılık* veya *maoculuktan* etkilenen öğrenci ve eski öğrenci kuşağının (ve hâlâ Filipinler'de ve Peru'da savaşan yandaşlarının) yöntemiydi. Bugün ise Mısır ve Cezayir'deki devlet karşıtı silahlı İslamcılarının yöntemi haline geldi.

İslamcılar bu çıkmazdan kurtaracak tek yol kendilerine günümüzün yoksul kentlilerinin marjinal olmayan kesimlerinden - orta ve büyük ölçekli sanayi işçileri - taban bulmalarındır. Fakat İslamcılığın temel yaklaşımları bunu tümüyle imkansız kılmaktadır. Çünkü **İslam, en radikal biçimiyle bile, zenginleri devirmeyi değil, zengin ile yoksulu uzlaştırmayı amaçlayan bir ümmet oluşturulmasını öğretmektedir.** Bu nedenle FİS programı, "yerel gereksinimleri" karşılayan "küçük işletmeler"e özel bir vurgu yaparak, bunları "batı kapitalizmi"nin iddialı bir alternatifi olarak sunmaktadır, ama bu vurgu dünyadaki sayısız muhafazakar ve liberal partinin seçim propagandasından farklı değildir.⁹⁰ 1990 yazında başlatılan "İslamcı sendikalar" oluşturma çabası "işçilerin görevleri" konusunda çok fazla vurgu yapıyordu, çünkü eski rejimin işçilere çok fazla hak verdiğini ve "işçileri çalışmamaya alıştırdığını" ve Kuran'da geçmediğine göre sınıf mücadelesinin "İslamda bulunmadığını" iddia ediyordu. Kuran müminlere kölelere nasıl davranmayı emrediyorsa - "kardeş" gibi - işverenler de işçilere böyle davranmalıydı.⁹¹

İslamcı grupların mahallelerde sahip oldukları tabanın onda birini bile fabrikalarda oluşturmamaları şaşırtıcı değildir. Fakat bu taban olmaksızın, mevcut rejimi yıkmayı başarsalar bile, sosyal değişimin yönünü kendi yöntemleriyle belirlemeleri mümkün olmayacaktır. Bazen toplumun marjinal kesimleri zaten istikrarsız bir rejimde büyük bir krizin oluşmasına yol açabilirler. Krizin nasıl çözüleceğini belirleyemezler.

İslamcı gruplar mevcut rejimlerden birinde böyle bir krizin ortaya çıkmasını sağlayabilirler ve mevcut liderleri düşürebilirler. Fakat bu, düşen liderlerin egemenliğinin altında palazlanan egemen sınıfın daha az militan İslamcılarla anlaşarak iktidarda kalmasını engellemez. Ve böylesi bir durumda militan İslamcılar kendilerini devlet elindeki devasa ölüm araçlarıyla yüz yüze bulurlar.

Devletin bu baskısı bazılarını rejime doğrudan saldırmaya değil, daha kolay bir iş olan “dinsizler”e ve azınlıklara saldırmaya itmektedir. Bu yaklaşım onların “ılımlı” reformist İslamcı ana çizgiye daha fazla yaklaşmalarına neden olabilir.

Aslında İslamcılığın içinde kesinlikle diyalektik bir işleyiş bulunmaktadır. Militan devlet karşıtı İslamcılar, başarısız olan silahlı mücadeleleri sonucu yedikleri şiddetli darbelerden sonra, boyunlarını eğmeyi öğrenmekte, ya doğrudan ya da İslami reformculuk aracılığıyla İslami davranışları dayatmak için savaşılmaya soyunmaktadırlar. Ama ne İslami davranışları dayatma, ne de reformlar İslamcılığa yüzünü dönmüş toplumsal kesimlerin yoğun sıkıntılarını giderebilmektedir ve böylece silahlı mücadele yoluna dönen yeni militanlar sürekli ortaya çıkmakta ve bunlar da aktif kitle desteğinden yoksun silahlı eylemlerin zor yolunun kısıtlarını öğreninceye kadar bu şekilde mücadele etmektedirler.

İslami reformizmin sınırlarını gördükten sonra devrimci politikalara doğru kendiliğinden bir ilerleme gerçekleşmez. Reformizmin sınırları daha çok, bir kitle tabanı olmaksızın eylem yapmaya çalışan terör veya gerilla gruplarının ortaya çıkmasına yol açar ya da sistemin sorunlarının günah keçisi olarak görülen kişi ve kurumlara karşı gerici saldırılar yönünde gelişir. Bu yaklaşımların her biri kendisini aynı dini dil ile ifade ettiğinden birbirleriyle kesişirler. Rejime ve emperyalizme saldırmak istemeyenler Kıptilere, Berberilere ve örtünmeyen kadınlara saldırırlar. Tüm sisteme sezgisel bir kin duyan insanlar, devletin şeriatı uygulamak istediği konusundaki uzlaşma taleplerinin tuzağına düşerler ve rakip gruplar arasında bölünmeler olduğunda - bunlar bazen öyle şiddetli olur ki, birbirlerini “dönek” (gerçek İslamdan vazgeçenler) diye nitelendirerek öldürmeye başlarlar -, bu bölünmeler arkalarındaki gerçek sosyal nedenleri gizleyecek şekilde açıklanır. Eğer zenginleşen bir İslamcı mücadeleyi bırakırsa, bu yalnızca onun “kötü bir Müslüman” (hatta bir dönek) olduğunu gösterir; başka bir zenginleşen İslamcıyı “iyi Müslüman” olmaktan alıkoymaz.

8. İran deneyimi

İslami canlanma üzerindeki tartışmaları, tıpkı sosyalizm konusundaki tartışmaları stalinizmin yaptıklarının belirlemesi gibi, İran’daki İslamcı rejim belirlemektedir. Sık sık, solda bile, çok benzer sonuçlara ulaşılmaktadır. İslamcılar, bundan sonra gerçekleştirilebilecek ilerici gelişmelere engel olacak bir totalitarizmi dayatacak, en tehlikeli siyasal güç olarak görülmektedirler (tıpkı stalinizmin bir zamanlar böyle görülmesi gibi). Onları durdurmak için solun, burjuvazinin liberal kesimleriyle birleşmesi zorunlu sayılmakta⁹², hatta demokratik olmayan devletlerin İslamcı gruplara yönelttiği baskılar desteklenmektedir.⁹³ **Bu yaklaşım İslamcılığın gücünü abartmakta ve ona tarihi olayları dikte ettirebileceği gibi, aslında sahip olmadığı bir yetenek atfetmektedir. Bu yaklaşım 1979 İran Devrimi sırasında ve sonrasında İslamın rolünün yanlış değerlendirilmesine dayanmaktadır.**

Devrim, İslamcıların değil, Şah rejiminde 1970’lerin ortasında başlayıp sonuna kadar devam eden muazzam çelişkilerin eseridir. Ekonomik kriz, devletle ilişki içinde olan modern sermaye kesimleri ile pazar etrafında toplanmış “geleneksel” kesimler (bunlar toptan ticaretin üçte iki-

sini, perakende ticaretin ise dörtte üçünü gerçekleştiriyordu) arasındaki ayrımı daha da derinleştirmiş, aynı zamanda işçi yığınlarının ve kentlere göç etmiş olan köy kökenli büyük emekçi yığınların hoşnutsuzluğunu artırmıştı. Aydınların ve öğrencilerin protestolarına, hoşnutsuz din adamları da katılmış, protesto eylemleri kent yoksullarını polis ve ordu ile bir dizi büyük çatışmaya sokacak denli yayılmıştı. Bir grev dalgası sanayiye felç etti ve kritik öneme sahip olan petrol sahalarını durdurdu. 1979 Şubatının başında solcu Halkın Fedaileri gerillaları ile sol-İslamcı Halkın Mücahitleri gerillaları ordu içinde geniş çaplı ayaklanmaları teşvik etmeyi başardılar, böylece eski rejimin devrimci bir hareketle çökmesi sağlandı.

Yükselen hareket çoğunlukla sürgündeki İslamcı Ayetullah Humeyni ile özdeşleştirildi. Adı, monarşiye karşı muhalefetin sembolü haline geldi ve Paris dışındaki evi farklı güçlerin - tüccarlar ve onlara yakın olan din adamları, muhalif liberal burjuvazi, meslek dernekleri, öğrenciler ve hatta solcu gerillalar - temsilcilerinin buluşma noktası oldu. Ocak 1979'da Tahran'a döndüğünde devrimin sembolik lideri haline geldi.

Fakat Humeyni, bu aşamada bile siyasal taktikler konusunda keskin bir zekâya sahip olmasına rağmen, olayları kontrol edebilmekten uzaktı. **Şahı deviren temel olaylar - grevlerin yaygınlaşması, silahlı kuvvetler içindeki ayaklanmalar - ondan tamamen bağımsız bir biçimde gerçekleşti. Devrimden sonraki aylar içinde Humeyni, devrimci kalkışma üzerinde başkalarından fazla otoriteye sahip değildi. Kentlerde çeşitli yerel komiteler fiilen iktidara yerleştiler. Üniversiteler solcuların ve Halkın Mücahitleri'nin ellerindeydi. Fabrikalarda şuralar (fabrika konseyleri) yönetimle fabrikanın kontrolü konusunda savaşıyorlardı, çoğunlukla şah rejimiyle ilişkili olanları kovuyor ve üretimi kendileri örgütüyorlardı. Etnik azınlıkların oturdukları bölgelerde - kuzey batıda Kürdistan ve Arapça konuşulan güney batıda Kuzistan - hareketler kendi kaderlerini tayin hakkı için mücadeleye başlamışlardı.** Bu süreci idare eden bir değil, iki kuruluş vardı. Geçici hükümet burjuvazinin modern kesimleriyle bağlantılı "ılımlı" bir İslamcı olan Bezirgan (1950'lerde İslamcı öğrenci derneklerini, daha sonra da İslamcı Mühendisler Birliği'ni kurmuştu) tarafından yönetiliyordu. Fakat hemen yanında, alternatif bir otorite merkezi olarak Humeyni'nin etkinliği altındaki devrimci konsey bulunuyordu; bu konsey din adamları ve tüccarlarla bağlantıları bulunan İslamcı aydınların koalisyonu ile oluşturulmuştu.

Humeyni'nin etrafındaki grup, sonunda kendi İslamcı Cumhuriyet Partisi'ni (İRP) kurup neredeyse tüm iktidarı ele geçirmeyi başarmıştı. Fakat **onları kolaylıkla tamamen ezebilecek farklı toplumsal güçler arasında manevralar yapmak iki buçuk yıllarını aldı.** 1979 yılının çoğunu Bezirgan ile işbirliği halinde, fabrikalardaki şuraları ve ayrılıkçı ulusal hareketleri bastırmakla geçirdiler. Lümpen işçi sınıfı kesimini, sola saldıracak, İslami "ahlakı" dayatacak (örneğin örtünmek istemeyen kadınlara saldıracak) çeteler şeklinde Hizbullah adıyla örgütlemek ve orduyu ayrılıkçı isyanlara karşı koyacak şekilde birleştirmek için İslami dili kullandılar. Her büyük devrimci ayaklanmadan sonra burjuva "normallığı"ni restore etme sürecinde olduğu gibi vahşi baskılar (homoseksüellik veya zina gibi "cinsel suçlar" işledikleri gerekçesiyle yüz civarında insan idam edildi, bazı sol kanat eylemciler öldürüldü, ulusal azınlıklara mensup protestocular kurşunlandı) uygulandı. Fakat 1979 sonbaharının başlarında İRP için genel bilanço pek olumlu değildi. Devrimi denetlemekte gösterdiği başarıyla konumunu güçlendiren Be-

zirgan grubuyla giderek artan anlaşmazlıklara düşüyorlardı. Bezirgan hareketinin bir çalışmasında şu değerlendirme yer alıyor:

Şahın devrilmesinden bir yıl sonra daha iyi eğitim görmüş orta sınıflar ve bizi [yani Bezirgan'ı] destekleyen siyasal güçler etkilerini hızla artırdılar, medyanın duyarlı noktalarında, devlet örgütlenmesinde ve özellikle eğitim kurumlarında belirleyici olmaya başladılar... İslamcı güçlerin birliğinin bozulması nedeniyle İslamcı komiteler çalışanların çoğunluğundan destek kazanma olanağı bulamadı.⁹⁴

Diğer yandan Humeyni'nin kontrolü kaybedeceği ve hem laik hem de İslamcı solun yığınsal büyümesine yol açacak gelişmelerin olacağı tehdidini taşıyan kaynamalar vardı. Sol, Ağustos 1979'da kendisine yönelen ilk baskı dalgasına rağmen öğrenciler arasında belirleyici konumdaydı. Fabrikalardaki şuralar da aynı baskı dalgası ile zayıflatılmış ama çoğu bir yıl daha faaliyetini sürdürmeye devam etmişti⁹⁵ ve işçilerin mücadele etme isteği kesinlikle tahrip edilememişti -1979-80'de 360, 1980-81'de 180 ve 1981-82'de 82 grev, oturma eylemi ve işgal gerçekleşmişti.⁹⁶

İRP, Kasım 1979'da radikal bir eylem yaparak kontrolü tekrar eline geçirebildi - Halkın Fedailerini ya da Halkın Mücahitleri'nin değil, İRP'nin bayrağını taşıyan az sayıda öğrenciyi örgütledi, bu öğrenciler ABD elçiliğini işgal ederek çalışanları rehin aldılar ve dünyanın en önemli emperyalist gücü ile esaslı bir karşı karşıya gelişini provoke ettiler. Bu döneme ait bir başka çalışma şunlara yer veriyor: *"Bir kaç hafta önce rakipleri tarafından gerici ve fanatik gözüyle bakılan "İslamcı Derneklerin" köktendinci öğrencileri şimdi üstün devrimciler olarak poz veriyor ve gazetecilerle röportaj yapmak için elçiliğin kapısına her çıktıklarında halkın coşkulu alkışlarıyla karşılanıyorlardı."⁹⁷*

İRP'nin radikal bir anti-emperyalist konuma kaymasına işyerlerindeki politikalarının radikalleşmesi eşlik etti. Daha önceden bir çok eski yöneticinin yerinde kalmasını savunurken, onların ayrılması için ajitasyona başladı - fakat fabrika yönetimlerinin konseylerin eline geçmesi için değil, solcuların ve Halkın Mücahitleri'nin "kafir" oldukları için otomatik olarak dışlandıkları İslamcı konseyler ile işbirliği yapabilecek "İslamcı yöneticiler"in eline geçmesi için çalıştı.

Bu radikal dönüş İRP'ye yeni bir popülerite sağladı. Bu, şaha muhalefet ettikleri uzun yıllar boyunca Bezirgan etrafındaki grubun propagandasını yaptığı, ama şimdi İran'la ABD arasında yeni ilişkiler inşa ederek terk ettiği anti-emperyalizmin İRP eliyle yeniden yürürlüğe koyulduğu izlenimi yarattı. Aynı zamanda devrim sırasında hem laik hem de İslamcı sol güçlerin büyüdüğü aylarda kullandığı en temel ve popüler sloganlar doğrultusunda davranıyordu:

Amerikan elçiliğini işgal etmeleri köktendincilere bazı zorlukları aşmaları konusunda yardımcı oldu... Bu eylem, kendi politikalarını uygulama konusunda egemenlik kazanmayı ve daha iyi eğitilmiş orta sınıfların işlettiği ve kontrol ettiği önemli kurumları ele geçirmeyi savunan din adamlarına yardım etti. Öğrenciler ABD elçiliğinin kapılarını işgal eden din adamlarının emrine girdiğinde, daha önce "gerici" olarak tanımlanan bu din adamları artık modernist ve laik güçleri tamamen kapı dışarı edebilen öncü devrimciler haline gelmişti... Bu, bazı din adamları ile tüccarların liderliğini yaptığı ve aşağı orta sınıf ile kentli aşağı sınıfların aktivist olduğu yeni bir koalisyona başlangıcıydı.⁹⁸

Humeyni'nin etrafındaki grup yalnızca popülerite kazanmakla kalmıyor, "İslamcı olmayan" eski yönetici ve eylemcilerin yerini aldıkça ya da en azından alacağı tehdidini savurdukça kendisi için daha geniş bir taban elde ediyordu. Sanayide, medyada, silahlı kuvvetlerde, polis içinde, yeni bir insan topluluğu, İslamcılığın Humeyni versiyonunun ajitasyonunu yapma yetenekleriyle bağlantılı olarak kariyer sahibi olmaya başlıyordu. Bunun yanında eski iktidarın hiyerarşisinden arta kalanlar, İRP hattını uygulamaya sokarak kendi İslamcı güvenilirlik belgelerini almakta acele ediyorlardı.

Humeyni etrafındaki grubun yapmayı başardığı şey, orta sınıfın geniş kesimlerini iktidar hiyerarşisini kontrol etme mücadelesinde kendi önderliğinde birleştirmesiydi - hem pazara dayanan geleneksel küçük burjuvazi hem de yeni orta sınıfın ilk kuşağının çoğunluğu. Başarısının sırrı toplumun her kesitindeki taraftarlarının dini heyecanlarıyla kişisel ilerleme hırslarını birleştirme yeteneğindedir. Yabancı bir şirkette müdür yardımcısı olan bir kişi, şimdi şirketi devlet kontrolü altında yönetiyor ve topluma (ümmete) hizmet ederek dini yükümlülüklerini yerine getirdiğini hissediyordu; en berbat yoksulluğun hüküm sürdüğü lümpen işçi sınıfı saflarında yaşayan kişiler, şimdi hem maddi güvenceye kavuşuyor, hem de bir Hizbullah çetesini yöneterek toplumu "ahlaksızlık"dan ve "kafir komünistler"den temizleyerek kendilerini ispat edebiliyorlardı.

Humeyni çizgisini benimseyenler için açılan imkanlar muazzamdı. Devrimci ayaklanmanın ilk aylarında ülkeden kaçan yerli ve yabancı yöneticilerden boşalan 130 bin kişilik boş kadro bulunuyordu.⁹⁹ "İslamcı olmayan" yönetici, aktivist ve subayların tasfiyesi ile bu rakam daha da artacaktı.

İlginç olan, Humeyni grubunun karşıtlarından kurtularak tek parti rejimini kurmakta kullandığı yöntemlerin özel olarak İslamcılık'la hiç bir ilgisinin olmamasıydı. Bu, çoğunun korktuğu gibi "İslamcı köktencilik", "irrasyonel" veya "ortaçağ" özelliklerinin sonucu olan dini hoşgörüsüzlük rejiminin ürünü değildi. Bu yöntemler aslında, dünyanın farklı yerlerindeki küçük burjuva tabana dayanan partilerin uyguladıkları yöntemlere çok benziyordu. Örneğin bu yöntem Doğu Avrupa'nın çoğunda zayıf komünist partilerince 1945'ten sonra kontrolü ele geçirmek için kullanılmıştı.¹⁰⁰ İdeolojik heyecanı ve ilerleme hırslarını birleştiren bir küçük burjuva tiplmesi Balzac'ın "Goriot Baba"sında bulunabilir - servetini devrimci ayaklanmanın yarattığı kıtlıktan edinen sıkı bir jakoben.

Küçük burjuvazinin bir kesimini, çeşitli konumlar elde etmek için verilen mücadele üzerinden örgütleyen bir siyasi parti herhangi bir koşulda iktidarı ele geçiremez. Böylesi girişimlerin çoğu hiç bir sonuca ulaşamamıştır. Çünkü, küçük burjuva oluşumlar çok zayıftır ve kontrol edemedikleri kitleleri harekete geçirmeden eski egemen sınıfın iktidarına rakip olamazlar. Bu nedenle 1974-75'deki Portekiz Devrimi'nde Komünist Parti'nin iktidar hiyerarşisine sızma girişimleri bir yanda batılı temel kapitalist güçlerin koordine ettiği bir direniş nedeniyle, diğer yanda ise aşağıdan işçilerin militan ayaklanmaları ile boşa çıkmıştır. Böylesi girişimler yalnızca belirli tarihsel nedenlerle temel sosyal sınıflar kırıdayamaz durumda olduğunda başarıya ulaşabilir.

Tony Cliff'in son derece önemli marksist bir çözümlemede belirttiği gibi, eğer eski egemen sı-

nif ekonomik kriz ve aşağıdan gelen ayaklanmalar nedeniyle iktidarı elinde tutamayacak kadar zayıflamış ve işçi sınıfı kendisini bu hareketin öncüsü yapacak bağımsız örgütlenmeden yoksunsa, o zaman aydın kesimler, toplumun tüm sorunlarını çözme misyonu taşıdıklarını düşünerek, iktidara aday olabilirler:

Aydınlar, ülkelerinin teknik eksiklerine karşı duyarlıdırlar. 20. yüzyılın bilimsel ve teknik dünyasına katıldıkça kendi ülkesinin geri kalmışlığı onu boğmaktadır. Bu duygu böylesi ülkelerin hastalığı olan “aydın işsizliği” ile güçlenir. Genel ekonomik geri kalmışlık veri alındığında, çoğu öğrenci için bir devlet memuriyetine girmek tek umut olmaktadır ama bu olanak da yetersizdir.

Aydınların ruhsal dünyası da krizdedir. Geleneksel davranış biçimlerinin çözüldüğü karmaşa düzeninde kendilerini güvensiz, köksüz ve sağlıklı değerlerden yoksun hissederler.

Çözülen kültürler, toplumsal ve ruhsal boşluğu dolduracak kadar bütünlüklü ve dinamik olan, dini inancı militan milliyetçilik ile birleştiren yeni bir hareketin yükselişini güçlü biçimde teşvik ederler. Ülkeyi birleştirecek ve ona geniş bir ufuk kazandıracak ama aynı zamanda kendilerine güç kazandıracak dinamik bir hareket arayışına girerler...

Bilinçli ve özgürce örgütlenmiş insanların kendilerine yeni bir dünya kurmak için özgürlük mücadelesine girmelerini öngörmektense, reformları üstten aşağı gerçekleştirerek, kendilerine şükran duyan insanlara yeni bir dünya vermek için şevkle çalışacaklardır. Bunlar ülkelerini ekonomik durgunluktan çıkarmak için pek çok tedbir alırlar ama, demokrasi için çok az şey yaparlar... Bütün bunlar totaliter devlet kapitalizmini aydınlar için çok cazip bir amaç haline getirir.¹⁰¹

Her ne kadar yukarıda söylenenler stalinizmin, maocoluğun ve kastroculuğun Üçüncü Dünya ülkelerindeki çekiciliği hakkında yazılmış olsa da, İran’daki Humeyni grubuna tam olarak uymaktadır. Pek çok sol kanat yorumcunun hatalı bir biçimde inandığı gibi, onlar yalnızca “geri kalmış”, geleneksel pazara dayalı, “asalak”, “ticari sermaye”nin ifadesi değillerdir.¹⁰² Klasik burjuva karşı-devrimciliğini de ifade etmemektedirler.¹⁰³ İran’da kapitalist üretim ilişkilerine el sürmemekle birlikte, şahın etrafındakilerinin sahibi olduğu büyük sermayeyi kendilerince kontrol edilen devlete ya da yarı resmi devlet kuruluşlarına devrederek sermayeyi devrimci bir tarzda yeniden örgütlemişlerdir - tabii ki “ezilenlerin” çıkarları doğrultusunda şahın ekonomik imparatorluğunu devralan şirketin adı Mustafazin (“Ezilenlerin”) Vakfı’dır. Bayat şunları söylüyor:

İktidarın din adamları tarafından ele geçirilmesi, devrimden sonra doğan bir iktidar boşluğunu yansıtıyordu. Ne işçi sınıfı ne de burjuvazi kendi siyasal hegemonyalarını kurmayı başaramadılar. Bu yetersizliğin nedenleri her ikisinin de zayıflığının ifadesi olan tarihsel gelişimlerinde aranmalıdır.¹⁰⁴

Veya Cliff’in Üçüncü Dünya ülkelerindeki aydınlar konusunda söylediği gibi: **“Güçleri diğer sınıfların güçsüzlüğü ve uyuşukluğuyla doğrudan ilişkiliydi.”¹⁰⁵**

Çünkü devlet üzerindeki kontrollerini geliştirmek için temel sosyal sınıflar arasında tutturdukları dengeye dayandılar. Humeyni iktidarını sağlamlaştırabilmek için ilk darbeyi solcuların

elindeki kuruluşlara vurdu. Ardından burjuva kuruluşlara (Bezirgan vb) yöneldi. Bunun anlamı devrimci dalgayı bastırmak için 1979'da sola karşı Bezirgan'la birlikte çalışmak ve sonra egemen burjuvaziyi tecrit etmek için ABD elçiliğini işgal ettiği dönemde sola bazı jestler yapmaktı. Bu, 1980'lerde egemen burjuvaziyle bağlantıları olan Beni Sadr'ın başkanlığına izin vererek, onunla birlikte solcuların kaleleri olan üniversiteleri ezmek için yaptığı diğer zikzakları da içeriyordu. İRP, İslamcı Hizbullah çetelerini, "anti-İslamcı unsurların" temizlenmesi için üniversitelere göndermeyi önerdiğinde, Beni Sadr bu öneriyi memnuniyetle kabul etti:

Hem İRP liderleri hem de liberaller üniversite kampüslerinde harekete geçmeye hazır olan insanların doğrudan eylemi aracılığıyla bir kültür devrimi yapılması fikri üzerinde anlaşılabilir... Liberaller açısından bunun anlamı, solcu ajitatörlerin kamu kurumlarından, fabrikalardan ve kırsal alanlardan atılması ve böylece ülkedeki ekonomik ve kültürel istikrarın restore edilebilmesiydi...

Hizbullah çeteleri üniversiteleri işgal etti, kültür devrimine karşı direnen siyasal grupların üyelerini yaraladı ve öldürdü, "İslamcı olmadığı" düşünülen tüm kitap ve tezleri yaktı. Hükümet, tüm üniversiteleri ve fakülteleri üç yıl boyunca kapattı ve bu süre içinde üniversitelerde uygulanacak müfredat yeniden yazıldı.¹⁰⁶

Bu dönemde bile Humeyniciler, yaptıklarına meşruiyet kazandırmak için anti- emperyalist bir söylem kullanarak, "sol" imajlarını kısmen korumayı sürdürdüler. İslami değerleri yerleştirmek için verilen kavganın "kültür emperyalizmi"ne karşı mücadelede zorunlu olduğunu ve buna karşı direnen solcuların aslında emperyalizm için çalıştığını söylediler.

Dış olaylar bu iddialarla yollarına devam etmelerine yardımcı oldu. Bunlar ABD'nin elçiliği geri almak üzere gönderdiği silahlı helikopterler (bu helikopterler çölde birbirlerine çarparak düştüler), Bahreyn'de hükümete karşı yapılan Şii gösterileri, petrol zengini Suudi şehri Hasa'da Humeyni yanlısı isyanlar, silahlı Sünni İslamcıların Mekke'deki Ulu Cami'yi ele geçirmesi ve Saddam Hüseyin'in ABD ve Körfez ülkelerinin şeyhleriyle birleşerek İran'ı işgal etme girişimlerine başlaması gibi olaylardı. Humeyniciler devrimin emperyalizm ile ittifak halindeki güçlerin saldırısı altında olduğunu açıklarken doğru, onu kendi başlarına koruyabileceklerini açıklarken yalan söylüyorlardı. Humeyni'nin saldırıyı kurtuluş olarak değerlendirmesi şaşkıncı değil. 1980-81 kışında işgalci güçlere karşı tüm güçleriyle harekete geçme ihtiyacı taraftarlarının kontrolü artırmalarına meşruiyet kazandırırken, bedeli hem sol, hem de Beni Sadr grubu ödedi ve Haziran-Temmuz 1981'e kadar her iki grup da ezilerek totalitere yakın bir yapı oluşturulmuştu

Fakat sol neden İRP'nin ilerlemesini önleyemedi? Geçmişe bakılarak genellikle solun "ilerici", "liberal" burjuvaziyle zamanında ittifak kurması gerektiğini anlamadığı öne sürülür. Bu Halliday'in iddiasıdır.¹⁰⁷ Ancak, gördüğümüz gibi, önce Bezirgan, sonra Beni Sadr önderliğindeki liberal burjuvazi hem fabrikalardaki şuralara karşı yürütülen kampanyada hem de üniversitelerdeki temizlik kampanyasında Humeyni ile birleşmiştir. Onları Humeyni'den ayıran, sola karşı kazanılan başarının meyvelerini kimin yiyeceği konusudur. Beni Sadr yalnızca kaybettiğini nihai olarak anladığında sol İslamcı Halkın Mücahitleri ile rejimi devirmek için başarısız bir girişimde birleşmiştir. Fakat partisi yasal olarak ama etkisizce varılmaya devam eden Be-

zirgan bunu yapmamıştır.

Humeyniciler burjuvazinin iddialı “liberal” kesimine karşı tuzak kurmakta başarılı olmuşlardır. Çünkü, solu yendikten sonra kent yoksullarını anti-empyralist bir söylemle egemen burjuvaziye karşı harekete geçirmeyi başarmışlardır. Kitlelerin sefil yaşamıyla, zenginlerin “İslami olmayan” yaşam tarzları arasındaki büyük uçurumu kullanabilmişlerdir. Sol, burjuvazinin hali vakti yerinde olan batılılaşmış kesimleriyle birleşerek bu manevraya karşı direnemezdi.

Humeynicilerin önünü gerçekten kesmenin anahtarı işçileri kendi çıkarları için mücadele etmeleri konusunda harekete geçirmektir. Bu hem burjuvazinin iddialı “liberal” kesimlerini devirir hem de İRP’yi savunma konumunda bırakırdı.

İşçilerin mücadelesi şahın devrilmesinde esas rolü oynamış ve sonrasında büyük fabrikalarda fabrika konseyleri aracılığıyla yönetimle önemli mücadelelere girmiştir. Ancak şah devrildiğinde, işçilerin mücadelesi tek tek fabrikalarda sınırlı kalmış, bunun ötesinde tüm ezilenlerin ve sömürülenlerin öncülüğüne nadiren soyunmuştur. Fabrika konseyleri hiç bir zaman 1905 ve 1917’de Rusya’daki işçi konseyleri gibi olamamıştır.¹⁰⁸ Bu nedenle arkalarındaki vasıfsız işçi yığınlarını, esnafı, sanatçıları ve yoksul tacirleri - lümpen işçi sınıfını - Humeynicilerin dini sloganlarla sola karşı harekete geçirdiği kesimleri etkileyememişlerdir.

İşçi sınıfı hareketinin zayıflığının nedeni kısmen nesnel faktörlerin sonucudur. İşçi sınıfının büyük fabrikalarda çalışan modern kesimi ile küçük atölyelerde (çoğu aynı aileye mensup veya işyeri sahiplerinden oluşan) çalışan geleneksel kesimi arasında bir bölünme vardı. İşçilerin yaşadığı bölgeler sayısal olarak küçük burjuvazinin yoksullaşan kesimlerinin ağırlığını taşıyordu: 1980 yılında Tahran’da 750 bin tüccar, aracı ve esnaf yaşarken, büyük sanayi kuruluşlarında çalışan 400 bin işçi vardı.¹⁰⁹ İşçilerin büyük bir çoğunluğu sanayide yeniydi ve bu alandaki mücadele geleneği çok sınırlıydı - yüzde 80’i köy kökenliydi ve her yıl 330.000 köylü kentlere göç ediyordu.¹¹⁰ Yüzde 80’inin televizyonu bulunmakla birlikte, yalnızca üçte biri sol basını izleyecek ölçüde okuma yazma biliyordu. Şah dönemindeki baskının boyutları, işyerlerindeki militan sayısının çok az olduğu anlamına geliyordu.

Fakat işçi hareketinin geniş kitle hareketlerinin öncülüğünü yapamaması yalnızca nesnel faktörlerin sonucu değildi. Devrimi izleyen aylarda solcu güçlerin önemli bir bölümünün hatalı yaklaşımlarının da bir sonucuydu. Halkın Fedailer ve Halkın Mücahitleri mitinglere binlerce insan taşıyabiliyorlardı. Halkın Mücahitleri 1980 baharında yapılan seçimlerde Tahran’daki oyların dörtte birini almıştı. Fakat hem Halkın Fedailer hem de Halkın Mücahitleri gerilla mücadelesini esas almıştı ve fabrikalardaki faaliyete çok az ilgi gösteriyorlardı. Destek buldukları kaleler fabrikalar değil, üniversitelerdi. Bu nedenle Halkın Mücahitleri beş eylem “cephe”sine sahipti: “Silahlı mücadele”nin hazırlanması için bir yer altı örgütü, bir gençlik cephesi, bir kadın cephesi, bir esnaf cephesi ve bir üst öneme sahip olmadığı kesin olan bir işçi cephesi.

Dahası, büyük sol örgütlerin, eylemci işçiler kendilerine katıldığında bile söyleyebileceği çok az şeyi vardı. Devrimin hayati öneme sahip olan ilk sekiz ayında yeni rejime yalnızca sınırlı eleştiriler yöneltmekle yetindiler ve bu eleştiriler rejimin empyralizme karşı yeterli mücadele yapmamasıyla sınırlıydı. Örneğin Halkın Mücahitleri’nin o dönemki tavrı şuydu:

Din adamlarının gölge hükümetiyle karşı karşıya gelmekten kaçınan bir politikaya sıkı

sıkıya sarılmıştı. Şubatın sonunda Halkın Fedaileri, Tahran üniversitesinde toprak reformu, basın üzerindeki sansürün kaldırılması ve silahlı kuvvetlerin dağıtılması talepleriyle 80 bini aşkın insanla gösteri düzenlerken, Halkın Mücahitleri bundan uzak durdu. Mart başında batı eğitimi almış kadınlar uluslararası kadın gününü kutlarken Humeyni'nin Aileyi Koruma Yasa'sını iptal etmesine, devlet dairelerinde kadınları örtünmeye zorlamasına, adalet sisteminden "daha az tarafsız" cinsin kovulmasına karşı gösteriler örgütlediklerinde, Halkın Mücahitleri "emperyalizm böylesi bölücü konuları sömürüyor" diyerek uyarıyor, sopa kullanan fanatikler din karşıtı bir gazete olan Ayandegan'ın bürosunu bastığında Halkın Mücahitleri hiç bir şey söylemiyordu. İslam cumhuriyeti konusunda yapılan referanduma karşı boykot taktiğine ve Kürtlerin özerklik için verdiği mücadeleye karşı çıkararak İmam Humeyni'nin arkasında birleşilmediği takdirde, emperyalizmin 1953'te yaptıklarını tekrar edeceklerini vurguluyordu.¹¹¹

Halkın Mücahitleri, ağustosta silahlı çeteler Halkın Fedaileri örgütünün merkezini bastıklarında sessiz kaldı ve 1979'da Uzmanlar Kurulu için yapılan seçimlerde İRP adaylarının karşısına çıkmaktan çekindi.

Amerikan elçiliğinin işgal edilmesinden sonra sol, Humeyni'ye karşı eskisine göre daha az eleştirel olmaya başladı:

[Humeyni] Sol muhalefeti tamamen bölmeyi başardı. Humeyni şimdi fabrikalarda, kadınlar arasında ve ulusal azınlıklar arasında çıkan tüm sorunların ABD emperyalizminden kaynaklandığını iddia ediyordu. Kürdistan'da, Tebriz'de, Torkamansahra'da ve Kuzistan'da savaştan ABD emperyalizmiydi. İslami yasalara karşı çıkan kadınlar ABD'nin ve siyonizmin ajanlarıydı. Şuralarda direnen işçiler emperyalist ajanlardı. Tudeh partisi Humeyni'nin iddialarının arkasında durarak, onun hattını destekledi. En büyük sol örgütler - Halkın Fedaileri, Halkın Mücahitleri ve Paykar - içlerinde önemli ölçüde varlık gösterdikleri militan işçileri, kadınları ve ulusal azınlıkları terk ederek, mücadeleden vazgeçtiler.¹¹²

Tudeh Partisi (Moskova çizgisindeki Komünist Parti) ve Halkın Mücahitlerinin çoğunluğu, iktidarını tam olarak sağlamlaştırdığı 1982 yılına kadar Humeyni'yi desteklediler; fakat bundan sonra Humeyni onlara yöneldi.

Zaman geçtikçe sol, hata üstünde hata yaptı. ABD elçiliğinin işgalinden sonra Halkın Fedaileri'nin çoğunluğu rejime karşı yönelttikleri tüm eleştirileri geri çekerken Halkın Mücahitleri karşı yöne geçerek 1980'lerin sonunda (rejimin üniversitelerdeki taraftarlarına saldırısı sonrasında) rejime karşı açık muhalefet yürütmeye başladılar. Fakat gerilla stratejisi bu örgütü Beni Sadr ile birleşerek doğrudan halk yığınlarının günlük mücadelesi içinde kökleşmiş olmayan iktidar mücadelesine başlayarak rejimin tuzağına düşürdü. Kitle gösterileri rejimi deviremeyince, liderleri yurt dışına kaçtı, yeraltı aktivistleri rejimin önde gelenlerine yönelik silahlı saldırılara başladılar: "1981 Haziran'ında İRP Genel Merkezi'nin bombalanması Ayetullah Beheştî [İRP Başkanı] ile diğer pek çok İRP lideri ve kadrosunun ölümüyle sonuçlandı. Bu olay, ulemanın [din adamları] muhalefete karşı çağdaş İran tarihinde görülmemiş bir terör dalgası

estirmesinin bahanesi oldu.”¹¹³

Sol, halkın anti-emperyalist bir rol oynadığını düşündüğü kişilere karşı yürütülen suikast kampanyasında egemen burjuvazinin bir temsilcisiyle birleşmişti. İRP'nin yoksul küçük burjuva ve lümpen proteler taraftarlarının sola karşı yönelen saldırı sırasında liderleriyle aynı fikirde olması şaşırtıcı olmadı. Bu liderler için solu devrimin emperyalist karşıtlarıyla el ele vermiş olarak göstermek çok kolay oldu - bu iddia Halkın Mücahitleri'nin Irak ordusunun İran'a yönelen saldırısına katılmasıyla bir kaç yıl içinde daha fazla itibar kazandı.

Aslında Halkın Mücahitleri, ister İslamcı, ister maocu, ister milliyetçi olsun Üçüncü Dünya ülkelerindeki pek çok radikal küçük burjuva partiyi karakterize eden tüm hataları yapıyordu. Bu partiler siyasi mücadelenin, kitlelerin mücadelelerinden ayrı, “öncü” olarak davranan bir azınlığa dayandığını düşünür. İktidar mücadelesi bir yandan silahlı darbeye indirgenirken, diğer yandan mevcut burjuva güçlerle ittifak aranır. Böylesi bir “liderlik” ile en radikal işçilerin bile fabrikalardaki militan mücadeleler ile arkasında kent yoksulları ve köylü yığınları bulunan bir hareketi birleştirememeleri şaşırtıcı olmamış ve solun bıraktığı boşluğu İRP doldurmuştur.

Solun diğer kesimleri Halkın Mücahitleri, Halkın Fedailer ve Tudeh Partisi kadar kötü değildi. Ancak devrimci durum sırasında radikalleşenler bu büyük güçlere baktılar. Onların başarısızlığı Humeyni grubunun inisiyatif kazanması ve zayıflayan devleti çok kanlı baskıları uygulayabilecek güçlü bir araç olarak yeniden inşa etmesine izin verdi.

Ancak bu kesimler de Halkın Mücahitleri, Halkın Fedailer ve Tudeh Partisi kadar büyük hatalar yapmamış olsalar da solun diğer kesimleri de hatalıydı. Mücadeleye öncülük etmek için “ilerici” bir burjuva veya küçük burjuva kesim arayan stalinist ya da maocu gelenek içinde yetmişlerdi. Eğer bir hareketin “ilerici” veya “anti-emperyalist” küçük burjuva karakteri olduğuna dair bir kanı edinmişlerse, tüm eleştirilerini geri çekmekteydiler. Diğer yandan da eğer bir hareketin “ilerici küçük burjuva” karakterde olmadığına karar vermişlerse, bu hareketin emperyalizmle asla bir çelişkisi bulunamayacağı sonucunu çıkarmaktaydılar. Kapitalizm yanlısı ve toplumsal yaklaşımlarında çok gerici olmalarına rağmen Üçüncü Dünya ülkelerindeki burjuva ve küçük burjuva liderlerin tekrar tekrar emperyalizmle çatışma içine çekildiklerini bir türlü anlayamadılar; bu durum Türkiye’de Kemal Atatürk, Kıbrıs’ta Grivas ve Makarios, Kenya’da Kenyatta, Hindistan’da Nehru ve Gandhi ve en son olarak da Irak’ta Saddam Hüseyin için geçerliydi. Bu, çoğunlukla sömürmeye ve ezmeye çalıştıkları insanlar nezdinde onlara popülerite sağlıyordu.

Sol bu popüleriteyi onları “ilerici, anti-emperyalist” kahramanlar olarak överek ya da emperyalizmle çatışmalarının önemli olmadığını iddia ederek kıramaz. Bunun yerine sol, ne olursa olsun kendi siyasal bağımsızlığını korumalı, bu kişilerin hem iç politikalarını hem de emperyalizmle mücadelelerindeki kaçınılmaz zaafalarını halka anlatma konusunda ısrarcı olmalı ve emperyalizmin yenilmesini bizim onlardan çok daha fazla istediğimizi açıkça ifade etmelidir.

Ne yazık ki, neredeyse tüm İran solu bir hatalı tutumdan diğerine gidip gelmiş, böylece ABD filusunun doğrudan İran'a karşı denge oluşturmak için yaptığı bir hamle olan birinci Körfez Savaşı'nın son aylarında tarafsız bir tutum içinde olmak zorunda kalmıştır. İçeride İran rejimine karşı mücadeleyi güçlendirecek anti-emperyalist bir tutum almanın yollarının bulunduğunu anlayamamışlardır. (Örneğin rejimin savaş için zenginlerden para almayı reddetmesini teşhir

ederek, barbarca ve beyhude bir “insan dalgası” taktiği ile ağır silahlarla donanmış Irak ordusuna karşı cephenin önüne hafif silahlarla çocuk yaştaki insanların gönderilmesini eleştirerek, Iraklı işçileri ve azınlıkları Saddam Hüseyin’e karşı ayaklandıracak bir programın yürürlüğe konulamamasını kınayarak, Irak halkından kendi yöneticilerinin suçlarından sorumlu tutularak savaş tazminatları istenmesini eleştirerek bunu yapabilirlerdi.) Bunun yerine, İran’da emperyalizmin ülkelerine geçmişte ne yaptığını hatırlayan ve eline fırsat geçerse neler yapabileceğini bilen herkesle ilişkilerini kesecek bir tutum almışlardır.

O halde, Humeyni güçlerinin zaferinin kaçınılmaz olmadığı gibi, İslamcılığın solun emperyalizm şeytanıyla (veya daha çok Büyük Şeytan) veya onun yerel müttefikleriyle işbirliği yapmasını gerektirecek kadar sola karşı olan yegane gerici güç olmadığı ortadadır. Bu da bağımsız işçi sınıfı önderliği olmadığına, devrimci ayaklanmanın baskıcı, otoriter ve tek partili bir devlette, burjuva egemenliğinin yeniden istikrara kavuşabilmesi için birden fazla yolun bulunduğunu göstermektedir. Bu süreçte gizli bulunan etken madde, İslamın “ortaçağ” karakteri değil, sosyalist örgütlerin deneyimsiz ama son derece kavgacı işçi sınıfına öncülük etmekte başarısız olmalarının yarattığı boşluktur.

9. İslamcılığın çelişkileri: Sudan

İslamcıların iktidara geldiği tek ülke İran değil. Sudan Müslüman Kardeşler örgütü İkvan El Muslimin son bir kaç yıldır Ulusal İslamcı Cephe (NIF) aracılığıyla askeri hükümette belirleyici bir etkiye sahip olmaya başladı.

Sudan’daki Kardeşler örgütü 1940’larda Mısır’daki Benna’nın Müslüman Kardeşler örgütünün bir şubesi olarak işe başlamış, ama ana örgütün 1950’lerde Nasır tarafından ezilmesinden sonra kendi yaşamını kendi doktrinleriyle sürdürmeye devam etmiştir. Örgüt temellerini, öğrenciler üzerinde etkili olmak için komünistlere karşı mücadele ettikleri Hartum Üniversitesi’nde atmıştır. Bu da ilk liderlerinin İslamcılıktaki radikal unsurları öne çıkarmalarına yol açmıştır. Fakat 1960’larda Hassan al-Turabi yönetimindeki yeni liderlik, örgütün tabanını genişletmeyi başarmış, 2 bin çekirdek kadrosuna binlerce yeni üye katmıştır. “*Aktif üyelikteki modern eğitilmiş olmayan unsurların oranı küçük olmasına rağmen, üyeliğe ulemanın, cami imamlarının, tüccarların, sufi liderlerin ve diğerlerinin katılımı önemli bir farklılaşmaya tanıklık etmiştir.*”¹¹⁴ 1980’lerde “İslami” bir finans sektörünün (devlet teşvikiyle) ortaya çıkmasıyla daha da büyümüştür: “*İslami Banka’nın istihdam politikasında dindar insanları tercih etmesi İkhwan’a yardımcı oldu*”. İslami kurumlar, “*bir gecede zengin olan tamamen yeni bir işadamları sınıfının ortaya çıkmasına*” ve “*aksi halde ancak daha kıdemli devlet memurları olabileceklere ekonomik hareketliliğin caddelerinin açılmasını*” sağladı. İslami Bankaların sahibi Kardeşler değildi. Bunlar, Suudi parası ve yerel sermayenin bileşimiyle finanse ediliyorlardı. Fakat “müşterilerine kredi ve diğer ayrıcalıkları verme” kararlarını etkilemek yetenekleriyle olağanüstü bir güce sahip oldular.¹¹⁵ Bu bazı yeni zenginler ve devlet aygıtı içinde Kardeşler’e destek sağlamak anlamına dönüştü: “*Hareket, çoğu modern eğitim görmüş profesyonellerden oluşan bir aktivistler çekirdeğine dayanmaya devam etti, fakat işadamlarının*

önemli bir bölümü (veya üst yöneticiler haline gelen profesyoneller) önem kazanmaya başladı."¹¹⁶

1986 yılında Nümeysi diktatörlüğü yıkıldıktan sonra yapılan seçimlerde, Kardeşler'in cephesi NİF, toplam oyların yalnızca yüzde 18,5'ünü alabildi, oyların çoğu geleneksel partilere gitmişti. Fakat yalnızca üniversite mezunlarınca seçilen 28 sandalyenin 23'ünü aldı. Ve NİF'in kentli orta sınıflar ve işadamlarının bir kesimi içinde silahlı kuvvetlerin belirleyici mensuplarının doğal müttefiki olabilmek için gerekli olan yeterli desteğe sahip olduğu ortaya çıktı. 1989'da yapılan darbe ile General Bashir iktidara geldi ama fiili iktidar gücünün NİF'in elinde olduğu görülüyordu. Ve o zamandan beri Hartum - uluslararası İslami hareketin merkezlerinden biri - aktivistler için Tahran ve Riyad'la rekabet edebilecek bir cazibe odağı haline geldi.

Ancak Sudanlı Kardeşler'in iktidara yükselişi kolay olmamıştır. Defalarca üyelerinin ve desteğinin çoğunu kaybetme noktasına gelmiştir ve iktidarda tutulma süresi pek belirli değildir.

Rakipleri hükümet ederken Turabi, öğrenciler, orta sınıf ve bir ölçüye kadar işçiler arasında Kardeşler'in etkisini artırma arayışı içinde olmuştur - ama daha sonra bizzat hükümete katılarak Kardeşler'in devlet hiyerarşisindeki etkisini artırabilmek için de her fırsatı kullanmıştır. Bunu ilk kez 1960'ların başında yapmıştır. Kardeşler'in öğrenciler arasındaki ajitasyonu, öğrencilerin, orta sınıf profesyonellerin ve işçilerin Ekim 1964 devrimini hızlandırmıştır. Daha sonra yeni hükümet içindeki konumunu radikalizasyon dalgasını bastırmak ve komünistlere yasak koyulmasını sağlamak için kullanmıştır - böylece bazı muhafazakar ayrıcalıklı grupların desteğini kazanmıştır.

Aynı yöntemi Mayıs 1969'da General Cafer el-Nümeysi'yi iktidara getiren askeri darbeden sonra da izlemiştir. Turabi, Kardeşler'i bir dönem geleneksel partiler arasında tutmuştur. Fakat muhalefette yaptığı vurgular hükümette olduğu dönemde kaybettiği halk desteğinin bir kısmını yeniden kazanmasına olanak vermiş, öğrenciler arasındaki ajitasyona yeniden öncülük etmeye başlamış ve 1973'te rejime karşı girişilen başarısız bir öğrenci ayaklanmasının başını çekmiştir. Turabi, daha sonra 1970'lerin sonunda "ulusal uzlaşma" çağrısını yapan General Nümeysi'den "*yasaları gözden geçirerek onları şeriatla uyumlu hale getirmekten sorumlu*" başsavcılık görevi alarak rejime katkıda bulunma teklifi aldı.¹¹⁷ Sermaye sahipleri arasında İslamcı finans sektörünün kökleşmesi bu dönemde gerçekleşmiştir. Yine bu dönemde bazı subayları harekete kazanmaya başlamıştır.

Ancak bu manevralar Kardeşler örgütü içinde sürekli gerginliklere yol açmış ve daha geniş bir tabana ulaşmasını durmadan tehdit etmiştir. Kardeşler'in 1950'lerin başından gelen esas kadroları liderlerinin geleneksel seçkinler ve yeni zenginlerin bazı kesimlerinden devşirme yapmasından hiç hoşnut değillerdi. Turabi'nin yöntemleri 1940'lardaki gibi İslami öncülüğün radikal öğrencilerce yürütülmesi gerekliliği konusundaki orijinal yaklaşımla hiç uyumlu değildi. Onlar Turabi'nin saygınlık kazanabilmek için - özellikle kendilerini oylarıyla destekleyen kadınların üye olmasını istediğinde ve "gerçek" İslamın kadınlara da erkeklerle aynı hakları vermesi gerektiğini öne süren broşürü yayınladığında - İslami düşünceleri sulandırdığını düşünüyorlardı.¹¹⁸ Muhaliflere göre o, yalnızca laik orta sınıflara yaranmaya çalışıyordu. Bunların en üst katında ise İslami olmayan davranışları ile - özellikle içki içmesi ile - tanınmış Nümeysi bulunuyordu. Eski üyelerden oluşan bir grup Qutb'un radikalizmini tercih ettiler ve sonunda

Mısırlı Müslüman Kardeşler ile bağlantılı bir örgüt kurmak için ayrıldılar.¹¹⁹

Popülerliğini büyük bir hızla kaybeden bir rejimle işbirliği yapmak Kardeşler'in geniş desteğini azaltmaya başladı. 1980'lerin başı 1981-82'de yapılan öğrenci gösterileri, 1982'de yapılan demiryolu grevi, 1983'de güneydeki birliklerin ayaklanmalarını izleyen hakim ve doktorların grevleri ile Nümeiri'ye karşı büyüyen bir halk hareketi dalgası yayılmaya başladı. Bu dönem boyunca Kardeşler, rejimin dışında olup da Nümeiri'yi destekleyen tek güçtü ve bu, diktatör devrildiğinde onunla birlikte zarar görme korkusunun başlamasına yol açtı.

Bunun üzerine Nümeiri son kumarını oynadı. Şeriatın hemen yasalara dahil edileceğini açıkladı. Kardeşler'in bütün gücüyle onu desteklemekten başka çaresi yoktu. 30 yıldan fazla bir süreden beri Sudan'ın tüm sorunlarının "şeriata dönmesi" halinde çözüleceğini söylüyorlardı. Bu tek ve basit slogan, onların reform türünü kentli orta sınıflar dışında kalan halk kitlelerinin İslami gelenekleriyle birleştiriyordu. Böylece, hakimlerin ve hukukçuların çoğunluğunun direnişi karşısında, şeriatın uygulanmasını desteklemek için ajitasyona başladılar, Kardeşler üyeleri Nümeiri tarafından kurulan özel şeriat mahkemelerinde rol aldılar.

Kardeşler, özellikle bu mahkemelerin bazı önemli kişileri tutuklayıp, bunların yolsuzluğunu teşhir etmesiyle, belirli geleneksel çevreler üzerindeki etkisini artırdı. Bu yeni iktidar deneyimi devlet aygıtında teşvik bekleyen insanlar üzerindeki cazibesini artırmasını sağladı. Fakat alınan tedbirler bir yandan Kardeşler'i toplumun bazı geleneksel kesimlerinde popülerleştirir ve devleti yönetenler üzerinde daha etkili olmasını sağlarken, farklı alanlarda Kardeşlere karşı olan kitlesel hoşnutsuzluğu artırıyordu. Gerçekte İslamcı kitlelerin bile koşullarını iyileştiremeyen rejim, laikleri ve İslam dışındaki dinlere mensup olanları (ülkenin güneyindeki nüfusun çoğunluğu) sıkıntıya sokuyordu. Şeriat efsanesi tüm adaletsizliklere son verecek olan yeni bir hukuk sistemiydi. Ama bu yalnızca bir hukuk reformu ile hayata geçirilemezdi ya da bu en azından çürümüş ve istenmeyen bir rejim tarafından yapılamazdı. Yani aslında yeni yasa gerçekte şeriat cezalarına, hududa (hırsızların elini kesmek, zina yapanları taşlamak vb.) başvurmakla sınırlıydı.

Kardeşler 1960'larda şeriatın bu yönünü küçümseyerek kentli aydınlar arasında kendisini inşa etmeyi başarmıştı. Turabi'nin kabul ettiği İslami ortodoksi "hudud konusunda ısrarcı olmanın yalnızca her türlü isteğin ortadan kalktığı ideal bir İslami toplumda mümkün olacağını söyleyerek, bu konudan kaçınmak" şeklindeydi.¹²⁰ Ancak şimdi, şeriatın hukuk sistemini değiştirmesinin elle tutulur tek kanıtı böylesi cezaların kullanıma sokulmasıydı ve Turabi 180 derecelik bir dönüş yaparak, "insanların yasa gücüyle ahlak sahibi yapılamayacağı" iddiasında bulunanları eleştirmeye başladı.¹²¹

Şeriat mahkemelerine karşı yükselen hoşnutsuzlukla birlikte İslamcı finans sektörüne karşı da hoşnutsuzluk yükseldi. Bu, orta sınıfın bazı üyelerinin önemli iş alanlarında yükselmelerini sağlamıştı. Ama zorunlu olarak, büyük bir çoğunluğu daha büyük hayal kırıklıklarına sürükledi:

İş dünyasında ve yeni sistemin sağladığı olanaklardan yararlanamamalarının temel nedeninin İkhwan yandaşlığı olduğuna inanan binlerce aday arasında hoşnutsuzluk yaratılmıştı... Sonunda, İkhwan'ın İslami bankacılık sistemini kötüye kullandığı konusundaki

*iddialar Nümevri döneminde ortaya çıkan en zarar verici yükümlülük haline geldi ve onları geniş halk yığınlarının gözünde düşürdü.*¹²²

Kardeşler, Nümevri ile şeriat konusundaki ittifakları yüzünden, kendisine karşı artan bir ajitasyonun olduğu dönemde, yaptığı diğer her şeyin mazeretini üretmek zorunda kaldı. Nümevri ABD'nin baskısıyla, kendisini yıkacak bir halk ayaklanmasının hemen öncesinde, Kardeşler'e karşı harekete geçtiyse de, Kardeşler için devrim ile her hangi bir anlamda özdeşleşmek için vakit çok geçti.

Dört yıl içinde o güne kadar olduğundan çok daha büyük iktidar gücünü eline geçirerek yaşamaya devam etti, çünkü sonunda Nümevri'ye karşı çıkan subaylara kimsenin sunmadığı bir olasılık sunmuştu - binlerce aktif üye onları ülkenin güneyinde Müslüman olmayanların çıkarıldığı isyanlara karşı yürütülen şiddetli iç savaşta ve kuzeydeki kentlerdeki hoşnutsuzlukları bastırma girişimlerinde desteklemeye hazırды. Nümevri'ye karşı ayaklanmayı yöneten, hoşnutsuzlukları toplumun bütünlüklü dönüşümünü sağlayacak bir harekete odaklama yeteneği olmayan, servetin kitlelerce yeniden bölüşümünü sağlayamayacak ve güneyde ne kendi kaderini tayin hakkını vermeye ne de bunları ezmeye gücü yetmeyecek olan laik güçler koalisyonu, karşıt sınıfsal çıkarlar kullanılarak hareket edemez hale getirildi. Bu durum Kardeşler'e kendisini artan biçimde istikrarı sağlama yeteneği olan, güneydeki isyanlara taviz verilmemesi için büyük gösterileri düzenleyerek gücünü açıkça gösteren tek yapı olarak orduya kabul ettirme olanağı sağladı. Ordu, bu nedenle, isyancılarla hükümet arasında yapılması önerilen anlaşmayı bozmak için 1989'da iktidarı bir kez daha ele geçirdiğinde, Kardeşler ile gizli bir işbirliği yaptı.

Ancak Kardeşler iktidardayken rejimin karşılaştığı tüm sorunlara verebildiği tek yanıt dini terminolojiyle ambalajlanmış giderek artan şiddetli baskıydı. Mart 1991'de şeriat, hudud cezalarıyla birlikte yeniden yürürlüğe sokuldu. Artık güneydeki savaşa, Turabi'nin muhalefetteyken yükselttiği Arap şovenizmine dayalı İslamı reddeden taleplerine rağmen, Fur ve Nuba da dahil olmak üzere Arap olmayan diğer topluluklara uygulanan baskılar eşlik ediyordu. Güneydeki savaşa karşı çıkanlara uygulanan şiddetin en tipik örneği iki yıl önce Dafur'da bir grup eylemciye "devlete karşı savaş açmak ve silah bulundurmak" suçuyla ölüm cezası verilmesiydi. Eylemcilerden birine verilen ceza önce idam edilmesi ardından da cesedinin çarmıha gerilmesiydi.¹²³ Seçimlere hazırlanılırken sendikalar ve meslek örgütleri üzerinde tehdit, tutuklama ve işkence olduğu söyleniyordu.¹²⁴ İslamizasyon kampanyasını destekleyen bazı gelenekselciler bile şimdi şiddete maruz kalıyorlardı. Rejim "vaazlarıyla halkın hoşnutsuzluğunu beslediğine inanılan" Sufi tarikatlar üzerindeki denetimini de sıkılaştırıyor¹²⁵ ve çoğu insan bu yılın başlarında bir Sufi camisine atılan ve 16 kişinin ölümüne yol açan bombalı saldırının sorumluluğunun rejimde ve Kardeşler'de olduğunu düşünüyordu.

Ancak baskı, rejime geçici bir istikrardan başka şey sağlamadı. İki yıl önce kıtlık ve fiyat artışlarının sonucu olarak kentlerde bir dizi isyan çıktı. Başlangıçta İMF'ye meydan okunurken, arkasından İMF ile yeni anlaşmalara yol açan ve fonun daha önce önerdiği bir çok politikayı kapsayan, "ekonomik serbesti"ye dayalı bir Ekonomik Selamet Programı yürürlüğe sokuldu.¹²⁶ Bu, yaşam standartlarında çok keskin düşmelere, daha çok hoşnutsuzluğa ve daha çok isyana yol açtı.

Bu arada rejim uluslararası planda diğer ana İslami rejimlerden tecrit edildi: İran-İrak arasındaki birinci Körfez Savaşı'nda İran'a karşı çıkarak İran'la ve 91'deki ikinci Körfez Savaşı'nda da Irak'ı destekleyerek Suudi Arabistan ile anlaşmazlığa düştü. Muhtemelen bu nedenle, bu iki ülkeden etkilenmeyenlere ve Mısır'daki Müslüman Kardeşler'e kendisini İslamcılarının cazibe merkezi olarak tanıtmaya çalıştı - bunu Turabi'nin kendi politikaları 30 yıldır bu İslamcı grupların benimsediği radikalizmden çok uzak olmasına rağmen yaptı.

Ancak Sudanlı Kardeşler'in kendisi de muazzam bir baskı altındadır. "NİF'in ikiye bölüneceği, bağnazların kalacağı ve görece daha ılımlı olan hizbin Umma Partisi ve DUP'un (iki ana geleneksel parti) muhafazakâr kanatlarına katılacağına dair dedikodular vardır. NİF'in içinde laik partilerle uzlaşmaya hazır eski kuşaklarla, daha genç ve uzlaşmaz bağnazlar arasında ayrılıklar bulunmaktadır."¹²⁷

Sudan hakkında son bir noktayı daha işaret etmemiz yerinde olacaktır. Kardeşler'in iktidara yükselişi, onun adına çalışan sihirli güçler sayesinde gerçekleşmemiştir. Bu daha çok diğer siyasi güçlerin, ülkeyi giderek derinleşen çıkmazdan kurtaracak yollar bulmayı başaramamasındandır. 1950'lerde ve 1960'larda Komünist Partisi Kardeşler'den daha güçlü bir örgüttü. Kardeşler ile rekabette üniversite öğrencileri arasında etkin olmayı başarmış ve kentli sendikacılar arasında taraftar bulmuştu. Fakat 1964 ve 1969'da bu etkisini değişim için devrimci bir program sunmak adına değil, devrimci olmayan hükümetlere katılmak için kullandı ve bu popüler ajitasyon dalgasını yumuşattığı için daha sonra kendi aleyhine döndü. Özellikle ilk yıllarda Komünist Parti'nin Nümeiri'yi desteklemesi Kardeşler'e üniversitelerdeki çalkantıyı yönlendirme ve komünistlerin tabanını tasfiye etme şansı verdi.

10. Sonuçlar

Sosyalistlerin İslamcı hareketleri otomatik olarak gerici ve "faşist" ya da "ilerici" ve "anti-emperyalist" olarak değerlendirmeleri hata olmuştur. Radikal İslamcılığın, toplumu Muhammed tarafından 7. yüzyıl Arabistan'ında uygulanan modelle yeniden oluşturma projesi, aslında yeni orta sınıfın yoksullaşan kesimlerinden kaynaklanan bir "ütopya"dır. Tüm "küçük burjuva ütopyalarında"¹²⁸ olduğu gibi, bu ütopyanın taraftarları da pratikte iki seçenek arasında seçim yapmakla karşı karşıyadır: Ya mevcut toplumu yönetenlere karşı muhalefet ederken kahramanca ama beyhude girişimleri seçmek ya da yöneticilerle uzlaşarak onlara baskı ve sömürüyü sürdürmeleri için ideolojik cila sağlamak. Bu durum, İslamcılığın radikal bir terörist kanat ile reformist bir kanada ayrılmasını kaçınılmaz kılar. Bu, aynı zamanda toplumu "ezenlerden" kurtarmak isteyen bazı radikal İslamcılarının bireylere "İslami" davranış biçimlerini dayatmak için silah kullanmaya başlamasına yol açar.

Sosyalistler, küçük burjuva ütopyacıları baş düşman olarak değerlendiremezler. Onlar uluslararası kapitalist sistemden, milyarlarca insanın kör bir birikime tabi tutulmasından, tüm kıtaların bankalar tarafından yağmalanmasından veya "yeni dünya düzeni"nin ilanından bu yana korkunç savaflara yol açan makinalaşmadan sorumlu değillerdir. Onlar, Saddam Hüseyin'in

ABD ve Körfez şeyhliklerine yaranma girişimiyle başlayan ve ABD'nin Irak'la beraber müdahalesiyle sonuçlanan Birinci Körfez Savaşı'nın dehşetinden sorumlu değillerdir. Falanjistlerin saldırılarının, Suriye'nin sola karşı müdahalesinin ve İsrail işgalinin Şii militan hareketini doğuran koşulları yarattığı Lübnan'daki katliamdan dolayı onlar suçlanamaz. Bağdat hastanelerinin "tam isabet sağlayan bombalar"a hedef olduğu ve 80 bin kişinin Kuveyt'ten Basra'ya kaçarken katledildiği İkinci Körfez Savaşı'ndan da sorumlu değillerdir. İslamcılar yarın ortadan kalksa bile Mısır ve Cezayir gibi ülkelerde yoksulluk, eziyet, tutuklama, insan hakları ihlalleri var olmaya devam edecektir.

Bu nedenlerle sosyalistler, İslamcılara karşı devleti destekleyemezler. Laik değerlerin tehdit edilmesi nedeniyle devleti destekleyenler, İslamcıların solu "toplumun en yoksul kesimlerine karşı 'ezenlerin' 'dinsiz' ve 'laik' komplosunun bir parçası" olarak tanımlamalarını kolaylaştırılmaktadırlar. Bu anlayışta olanlar halk yığınları için hiç bir şey yapmayan rejimleri "ilerici" diye överek İslamcıların büyümesini sağlayan Cezayir ve Mısır solunun yaptığı hataları tekrarlarlar. Onlar, devletin laik değerlere verdiği desteğin geçici olduğunu da unuturlar: Yeri geldiğinde şeriata, özellikle halka ağır cezalar verebilecek kısımlarını uygulamak için daha muhafazakar İslamcılarla işbirliği yapar, karşılığında da baskılara karşı mücadele edilmesi gerektiğine inanan radikallerin kuyusunu kazarlar. Ziya yönetimindeki Pakistan'da ve Nümeiri dönemindeki Sudan'da uygulanan ve Clinton yönetiminin Cezayirli generallere tavsiye ettikleri buydu.

Fakat sosyalistler İslamcıları da destekleyemezler. İslamcıları desteklemek, baskının bir biçimini diğerine tercih etmek, devletin İslamcılar üzerindeki şiddetine tepki olarak etnik ve dini azınlıkların, kadınlar ve eşcinsellerin savunulmasını terk etmek ve kapitalist sömürünün "İslami" biçimler alarak kontrolsüz bir biçimde sürdürülmesini sağlayacak günah keçileri bulunmasına yardım etmek anlamına gelecektir. Onları desteklemek, bütün ezilen ve sömürülenleri arkasında örgütleyen mücadele halindeki işçilere dayanan bağımsız sosyalist politika hedefinin, kendi koyduğu hedeflere bile ulaşması mümkün olmayan küçük burjuva ütopyacılığının kuyruğuna takılmak için terk edilmesi anlamına gelecektir.

İslamcılar bizim müttefikimiz değildir. Onlar, işçi sınıfı üzerinde etkili olmak isteyen ve başardığı ölçüde de işçileri ya felakete yol açan maceracılığa ya da mevcut sisteme gerici bir teslimiyete çeken - veya genellikle önce birincisini sonra da ikincisini gerçekleştiren - bir sınıfın temsilcileridir.

Fakat bu İslamcılar yokmuş gibi bir tutum alabileceğimiz anlamına gelmemektedir.

Bunlar mevcut düzende sıkıntı çeken büyük toplumsal gruplar zemininde büyümektedir ve onların isyan duygusu, yükselen işçi mücadelesi önderlik edebilirse ilerici amaçlar için harekete geçirilebilir. Hatta böylesi bir yükseliş olmasa bile radikalliğin cazibesine kapılan pek çok insan, sosyalistler tarafından etkilenebilir. Ancak bunun için sosyalistlerin İslamcılığın tüm biçimlerinden tamamen bağımsız bir politika ve tek tek İslamcıları gerçek radikal mücadeleye katmak için her türlü fırsatı kullanan bir yaklaşımı birleştirmeleri gerekir.

Radikal İslamcılık çelişkilerle doludur. Küçük burjuvazi daima mevcut düzene karşı radikal isyan ve onunla uzlaşma arasında gidip gelir. İslamcılık bu nedenle daima İslami toplumu bütünlüklü olarak kurmak için savaşmakla, İslami "reform"ları dayatabilmek için uzlaşmak arasında sıkışır. Bu çelişkiler kaçınılmaz olarak kendilerini İslamcı gruplar arasında çok sert ve

çoğunlukla şiddet içeren çatışmalarda gösterirler.

İslamcılığı tek bir gerici bütün olarak değerlendirenler, Körfez Savaşı sırasında Suudi Arabistan ve İran karşı tarafları desteklediğinde İslami gruplar arasında çıkan çelişkileri unutmaktadırlar. Bu tartışmalar, Türk İslamcılarının İkinci Körfez Savaşı sırasında Suudilerce finanse edilen camilerde Irak yanlısı gösteriler örgütlemesine, Cezayir’de FİS’in Suudi destekçilerinden kopmasına neden olmuştur. Afganistan’da rakip İslamcı gruplar arasında daha da sert silahlı kavgalar sürmektedir. Bugün Filistinliler arasında örgütlü olan Hamas içinde de İslami yasaları uygulaması karşılığında Arafat’ın Filistin yönetimiyle ve dolayısıyla İsrail’le uzlaşma konusunda tartışmalar bulunmaktadır. “Reformist İslam”, dünya sistemine entegre olmuş mevcut devletlerle uğraşmaya başladığında böylesi davranış farklılıkları zorunlu olarak ortaya çıkacaktır. Çünkü bu devletlerin her biri diğerleriyle rekabet içindedir ve her biri belirleyici emperyalist güçlerle kendi pazarlığını yapmaktadır.

İşçi sınıfı mücadelesinin düzeyi yükseldiğinde de benzeri farklılıklar ortaya çıkar. İslamcı örgütleri finanse edenler, işçi mücadelelerini sona erdirmeye çalışacaklardır. Genç radikal İslamcılardan bazıları bu mücadeleyi sezgisel olarak destekleyecektir. İslamcı örgütlerin liderleri, işverenlerin yardımsever, işçilerin de sabırlı olması gerektiğini homurdanarak ortada kalacaklardır.

Son olarak, kapitalist gelişmenin kendisi iktidara yaklaştıkları ölçüde İslamcı liderleri ideolojik taklalar atmaya zorlar. Onlar da “İslami değerler” ile “batı değerleri”ni karşı karşıya koymaktadırlar. Ama batı değerleri adı verilen değerler köklerini efsanevi Avrupa kültüründen değil, kapitalizmin son iki yüzyıldaki gelişiminden alır. İngiliz orta sınıfının 150 yıl önce cinselliğe karşı aldığı tavır İslamcı canlanmacıların bugün vaaz ettiklerine şaşkıncu biçimde benzemektedir: Evlilik dışı seksin yasaklanması, kadınların bileklerine kadar örtünmesi, gayrimeşru ilişkilerin kabul edilemez, insanların kaldıramayacakları bir leke olarak kabul edilmesi... Kadınlar bazı açılardan bugün İslamın çoğu biçiminin sağladığından daha az hakka sahipti. İslam kız çocuğuna erkek çocuğa verilen mirasın yarısının verilmesini öngördüğü halde, İngilizler’de miras yalnızca en büyük erkek çocuğa kalabiliyor; İslam kadınlara çok sınırlı da olsa boşanma hakkı verdiği halde, İngiliz orta sınıfı kadınlara boşanma hakkı tanımıyordu. İngilizlerin tutumunu değiştiren şey batılı psikolojisi ya da “Musevi-Hıristiyan değerlere” ait bir şey değil, gelişen kapitalizmin etkisidir. Kadın işgücüne duyduğu gereksinim kapitalizmi bazı tutumları değiştirmek zorunda bıraktı ve daha da önemlisi kadınları daha büyük değişimleri talep edebilecek bir konuma kavuşturdu.

Bu nedenle Katolik kilisesinin eskiden çok güçlü olduğu İrlanda, Polonya ve İspanya gibi ülkelerde bile istemeden de olsa bu etkinin azalmasını kabul etti. İslamın devlet dini olduğu ülkelerde de, ne kadar uğraşırlarsa uğraşsınlar kendilerini benzeri değişimlerin baskılarından muaf tutmaları mümkün değildir.

Bu, İran İslam Cumhuriyeti’nin deneyimiyle de ortaya çıkmaktadır. Kadınların esas rolünün “ana ve eş” olduğu şeklindeki tüm propagandaya ve kadınları hukukçuluk gibi belirli mesleklerden uzaklaştırmak için yapılan tüm baskılara rağmen, kadınların işgücü içindeki oranı giderek arttı. Bugün kadınlar devrim sırasında olduğu gibi kamu çalışanlarının yüzde 28’ini

oluşturuyor.¹²⁹ Rejim, bu nedenle doğum kontrolü konusundaki tutumunu değiştirmek zorunda kaldı. Şu anda kadınların yüzde 23'ü doğum kontrol hapı kullanıyor¹³⁰ ve zaman zaman sıkı örtünme zorunluluğu yumuşatılıyor. Kadınlar, boşanma ve aile hukukunda erkeklerle eşit haklara sahip olmasalar da, oy hakkını (iki kadın milletvekili var), okula gitme hakkını, tüm dallarda üniversitelerdeki kota haklarını koruyor, tıp okumak ve askeri eğitim almak için teşvik ediliyorlar.¹³¹ Abrahamian, Humeyni hakkında şunları yazıyor:

*Humeyni'nin en yakın müritleri "gelenekçiler"le "eski moda" oldukları için alay ediyor. Onları dinsel kuralları sabit fikir haline getirmekle; kızlarını okula göndermemekle; genç kızları hiç erkek bulunmayan yerlerde bile örtünmeye zorlamakla; sanat, müzik ve satranç oynamak gibi entelektüel uğraşları reddetmekle; ve hepsinden kötüsü gazete, radyo ve televizyondan yararlanmamakla suçluyorlar.*¹³²

Bunların hiç birisi gerçekten şaşırtıcı olmamalıdır. İran kapitalizmini ve İran devletini yönetenler ekonominin temel sektörlerinde kadın işgücünden vazgeçemezler. İRP'nin iskeletini oluşturan küçük burjuva kesimleri, yalnızca daha fazla gelir elde etmek için, ailenin gelirini artırabilmek ve kızlarının evlenmesini kolaylaştırmak için, 1970'lerde kızlarını üniversiteye göndermeye ve onlara iş aramaya başladılar. 1980'lerde ise sırf dini gerekler adına bundan vazgeçmek istemediler.

İslamcılık, ekonomik ve bu nedenle toplumsal gelişmeyi diğer ideolojilerden daha fazla donduramaz. Bu nedenle durmaksızın kendi içinde gerginlikler çıkacak ve bu, savunucuları arasında sert ideolojik tartışmalarda ifadesini bulacaktır.

İslamcı gençler, genellikle modern toplumun akıllı ve kendini iyi ifade eden ürünleridir. Kitap ve gazete okurlar, televizyon seyredeler, bu nedenle kendi hareketleri içindeki bölünme ve kavgaları bilirler. Ancak ister soldan, ister burjuvaziden olsun "laikler"le karşılaştıklarında safalarını sıklaştırsalar da birbirleriyle şiddetli bir biçimde tartışacaklardır; aynen 30 yıl önce monolitik görünen dünya stalinist hareketinin Sovyet ve Çin yanlısı kanatlarının yaptığı gibi. Bu tartışmalar en azından bazılarının beyninde gizli kuşkular yaratmaya başlayacaktır.

Sosyalistler daha radikal bazı İslamcıların kendi fikirleri ve örgütlerini sorgulamaları için bu çelişkilerden yararlanabilirler. Bu ancak bizler devletle ya da İslamcılarla özdeşleştirilemeyecek kendi bağımsız örgütümüzü kurabilirsek mümkün olacaktır.

Bazı konularda kendimizi emperyalizme ve devlete karşı İslamcılar'la aynı tarafta buluruz. Örneğin ikinci Körfez Savaşı'nda bir çok ülkede bu yaşandı. Fransa veya İngiltere gibi ülkelerde konu ırkçılıkla mücadeleye geldiğinde de bu gerçekleşebilir. İslamcılar muhalefetteyken kuralımız şöyle olmalı: "Bazen İslamcılarla yan yana, ama devletle asla."

Aynı tarafta olduğumuz zamanlarda bile İslamcılarla temel konularda anlaşmazlığımız devam edecek. Dinin gereklerini uygulama hakkı gibi, dini eleştirme hakkını da savunuruz. Türban ve peçe giymeme hakkını olduğu gibi, Fransa gibi ırkçı ülkelerde genç kadınların isterlerse örtünebilme hakkını da savunuyoruz. Cezayir gibi ülkelerde anadili Arapça olanların büyük şirketlere alınmaması gibi ayrımcılıklara karşıyız. Ama aynı zamanda Berberi dilini konuşanlara ve Fransızca'yı ana dil olarak öğrenen işçi ve aşağı orta sınıf mensuplarına karşı yapılan ayrımcılığa da karşıyız. Her şeyden öte, sömürülen ve ezilenlerin bir kesiminin dini veya etnik

köken temelinde diğer ezilenlerle karşı karşıya getirilmesine karşıyız. Dolayısıyla İslamcıları devlete karşı savunurken, kadınları, eşcinselleri, Berberiler'i veya Kıptiler'i de İslamcıların bir kesimine karşı savunuruz.

Kendimizi İslamcılarla aynı tarafta bulduğumuzda işimizin bir kısmı onlarla en güçlü biçimde tartışmak ve fikirlerine meydan okumak olmalıdır. Yalnızca örgütlerinin kadınlara ve azınlıklara karşı tutumu konusunda değil, "sorunların zenginlerin fakirlere karşı hayırseverliğini artırarak mı, yoksa mevcut sınıf ilişkilerini ortadan kaldırarak mı çözüleceği" gibi temel sorunları da tartışmalıyız.

Sol, geçmişte İslamcılara ilişkin iki hata yapmıştır. Birinci hata, "ortak hiç bir şeyimiz olmayan faşistler" diye onları silip atmaktır. İkinci hata, onları eleştirilmemesi gereken "ilericiler" olarak görmektir. Bu hatalar, Ortadoğu'da sol yerine İslamcıların büyümesinde ortak bir rol oynadılar. Bugün ihtiyacımız olan, İslamcılığı, İslami hareketin de çözemeyeceği derin bir toplumsal krizin ürünü olarak gören ve İslami hareketi destekleyen gençlerin bir kısmını çok farklı, bağımsız, devrimci sosyalist bir perspektife kazanmak için mücadele eden farklı bir yaklaşımdır.

Ek 1: Refah neden kapatıldı?

28 Şubat Muhtırası ile birlikte Refah Partisi (RP) Türk egemen sınıfının açık hedeflerinden biri haline geldi ve sonunda kapatıldı.

Yönetici sınıf yaklaşık bir yıldır RP'nin "demokrasi ve insan hakları düşmanı" olduğu propagandası yapmakta. "Demokrasiyi savunmak" için RP'yi kapatmak gerektiği fikri de bu temele dayandırılmaktadır.

İktidarda olduğu yaklaşık bir yıllık sürede ortağı DYP ile birlikte Türkiye tarihinin en büyük özelleştirmelerine imza atan, eşel-mobil ücret sistemini toplu sözleşmelere sokmayı başaran ve asıl olarak büyük sermayenin programını uygulayan Refah Partisi neden egemen sınıf tarafından bir tehlike olarak görülüyor?

İktidardayken egemen sınıfın taleplerini (İsrail'le anlaşmalar, Çekiç Güç-Olağanüstü Hâl süreleri vb) tartışmasız yerine getiren, Avrupa Birliği konusunda şimdiki hükümetten daha farklı davranmayan ve Türkiye'nin en büyük partisi olan RP neden kapatıldı?

Egemen sınıfı rahatsız eden, Refahyol döneminde RP'ye yakın sermaye gruplarına öncelikler tanınması ve devlet içindeki RP kadrolaşması mı? Ya da Kuran'a dayalı bir sistemde kadınların çok ezileceği endişesi mi? Ya da iddia ettikleri gibi "demokrasi ve insan hakları" mı?

1979 İran Devrimi'nden sonra Müslümanların çoğunlukta olduğu birçok ülkedeki politik gündemi belirleyen İslamcı hareketler oldu. Doğu Bloku ülkelerinin arka arkaya çökmesiyle güçlenen sağ dalga da İslami hareketlerin önünü açtı.

Filistin'de "mini devlet"e razı olarak yılların kurtuluş mücadelesine ihanet eden FKÖ'nün yarattığı boşluğu dolduran İslamcı HAMAS oldu.

Cezayir'de İslamcı hareket yoksulların sisteme öfkesini örgütlerken, Cezayir solu İslamcı hareketle devlet arasındaki mücadelede devletle yan yana düşerek alternatif bir güç olma şansını önemli ölçüde yitirdi.

RP de asıl olarak 1990'larda büyüdü. 12 Eylül darbesi ve ANAP hükümetlerinden sonra büyük beklentilerle iktidara gelen DYP-SHP koalisyonunun yarattığı büyük hayal kırıklığı ile SSCB'nin yıkılmasıyla solda yaşanan şaşkınlık ve sağa kayma RP'nin hızla büyümesinin koşullarını hazırladı.

Zengin ve yoksul arasındaki uçurumun derinleştiği bu yıllarda yoksulların taleplerini dile getiren, sistemi değiştireceğini vaat eden RP, hem bu dünyada hem de öbür dünyada cennet vaat ediyordu.

Bu koşullar o güne değin "denenmemiş" bir parti olan Refah'ı alternatif olarak görmeye başlayan insanların sayısını artırdı ve RP, 1995 seçimlerinden birinci parti olarak çıktı.

Asıl olarak kapitalizmin her gün biraz daha yoksullaştırdığı kitlelerin sisteme öfkesini örgütleyerek büyüyen İslamcı hareket dinsel olmaktan çok politik bir alternatif olarak kendisini

ifade etmektedir.

Türkiye’de RP tarafından temsil edilen İslami hareket kendi içinde büyük çelişkiler barındırmaktadır.

Refah üst yöneticileri için seçim meydanları ve parti toplantılarında verilen sözlerin bir önemi yoktur. Onların asıl derdi temsil ettikleri sermaye grubunun çıkarlarıdır. Erbakan ve çevresindeki RP yöneticilerinin projesi, bir grup büyük sermayedarın önünü açmaktır. Onlar için önemli olan parti üyeleri ve seçmenlerin talepleri değil, Koçlarla Sabancılarla rekabet edebilecek kadar güçlü olmak isteğindeki bir grup patronudur.

Ancak RP 3 milyon üyesi ve yüzde 20’lik oyuyla sadece bu yöneticilerden oluşmamaktadır.

Erbakan ve çevresindekilerin bu projeyi gerçekleştirmek için kitlesel ve örgütlü bir desteğe ihtiyacı var. RP’ye çelişkili karakterini veren ve onu diğer sermaye partilerinden farklı kılan da bu örgütlenme ihtiyacının yarattığı sonuçlardır.

RP, bulunduğu her alanda propaganda yapan on binlerce militan yetiştirmiştir. Ancak bu militanların hedefi Erbakan’ın hedefinden farklıdır. Onlar için İslami hareket insanlığın topyekün kurtuluşu için tek umuttur. Partinin il ve ilçe örgütleri yöneticileri ile azımsanamayacak kadar milletvekili de İslami hareketi yoksulluğa, açlığa, sefalete, işsizliğe, rüşvete, yolsuzluğa, adaletsizliğe, emperyalizme, kısacası sisteme karşı bir alternatif olarak görmektedir.

Refah asıl olarak kapitalist rekabetin yoksulluğa ittiği geleneksel küçük burjuvazi (esnaf, küçük işletmeciler vb), üniversite bitirip genellikle alt ve orta düzeydeki yöneticilik görevlerinde sıkışıp kalmış yeni orta sınıf (daire başkanı, öğretim görevlisi vb) ve geleneksel fikirler ile dinsel inançların güçlü olduğu varoşların hoşnutsuzluğunu örgütleyerek büyümüştür.

Bir yönüyle mevcut sistem ve onun egemenleriyle kolaylıkla uzlaşabilen Refah’ın egemen sınıf için tehlike yaratan yanı sisteme karşı alternatif arayan bu hoşnutsuz kesimleri muhalif bir ideolojiyle bir araya getirmesidir.

Refahyol döneminde iktidar olanaklarını da kullanarak politik gücünü ve güvenini arttıran bu alternatif hareket egemen sınıf açısından bir tehlikedir.

Yönetici sınıf açısından 1979 İran Devrimi ve Cezayir bu tehlikenin ne denli büyük olduğunun örnekleridir. İran ya da Cezayir’de olduğu gibi iktidarını tehlikeye sokmak istemeyen yönetici sınıfın 28 Şubat Muhtırası da asıl olarak bu tehlikeye karşıydı.

RP’nin iktidara gelmesiyle toplumda yaygınlaşan “Şeriat korkusu”nu kullanarak müdahalesini meşru ve popüler kılan egemen sınıfın talepleri, başında Refah’ın kadro kaynağı imam hatip liselerinin orta kısımlarının kapatılması, devlet içindeki RP kadrolaşmasının zayıflatılması, kuran kursları ve MGV’nin denetimi vardı.

“İslami sermaye” olarak adlandırılan sermaye grubunun Refahyol döneminde özelleştirmelerden daha çok pay alması yönetici sınıf açısından birincil öneme sahip değildi. Nitekim RP kapatılmak üzereyken yapılan 7 elektrik dağıtım şirketinin özelleştirmesinde İhlas

Holding bir ihaleyi kazandı.

İslami hareket düzene karşı hoşnutsuzluk üzerinden örgütlenen muhalif politik güçlerden birisidir. Bu niteliği ile sosyalistlerin rekabet halinde oldukları bir harekettir.

İslami hareketin devletle karşı karşıya geldiği durumlarda sosyalistler zaman zaman kendilerini İslamcı hareketle yan yana bulabilirler. Ancak böylesi durumlarda sosyalistler açısından dikkat edilmesi gereken nokta, hiçbir zaman bağımsız politika ve örgütlenme ilkelerinden taviz vermemek, yani İslamcı hareketle ittifaklara girmemektir.

İslamcılar yıllardır inandıkları dinin gerekliliğine uygun olarak giyinme özgürlüğü mücadelesi vermekteler. Bu eğitim dönemi başında üniversite önlerinde oturma eylemi yapan İslamcılar devlete karşı haklı bir mücadele yürütmekteler.

Herkesin her yerde dilediği gibi giyinme özgürlüğünü savunan, devletin bu alandaki müdahalelerine karşı olan sosyalistler bu mücadeleyi kendi bağımsız politika ve örgütlerini koruyup İslamcılarla ittifaklardan kaçınarak (örneğin üniversitelerde giyim özgürlüğünü savunan, devlet baskısına karşı çıkan bildirimler dağıtıp, forum ve toplantılar düzenleyerek) desteklemelidir.

Devlet ile muhalif hareketlerin karşı karşıya geldiği durumlarda sosyalistler asla devletle yan yana düşmemelidir. Esas olan işçi sınıfıyla egemen sınıf arasındaki mücadeledir ve yönetici sınıfın her zaferi bu mücadelede işçi sınıfını zayıflatacaktır. Oysa yönetici sınıfın herhangi bir alandaki yenilgisi onu parçalar ve zayıflar. Bu ise işçi sınıf mücadelesinde işçi sınıfının konumunu güçlendirir ve sosyalistler için yeni olanaklar yaratır.

28 Şubat müdahalesinin bir tarafında egemen sınıf, öte tarafında İslamcı hareket vardı. İslamcı hareketin muhalif karakteri ve devletin kimin çıkarlarını temsil ettiğini dikkate alan sosyalistler tereddütsüz olarak darbe tehdidine karşı tutum aldılar ve ister istemez kendilerini Refah Partisi ile aynı tarafta buldular.

RP'nin kapatılması konusunda da devrimci tutum bu partinin kapatılmasına karşı çıkmaktır. Ülkenin en büyük partisini dahi kapatabilen bir yönetici sınıf, işçi sınıfıyla mücadelesinde daha güvenli ve saldırgan olacaktır.

Refah'ın kapatılması bu hareketi ve politikalarını ortadan kaldırmayacaktır. Yeni bir parti kurmak çok kolaydır. Peki o zaman neden RP kapatıldı?

Egemen sınıfın umudu, İslami hareketin toplum içindeki meşruiyetini zedelemek ve bu yolla hareketi zayıflatmak. Devlet ve medyanın meşru görmediği bir hareketin toplumsal desteğinde azalma olması gerçekçi bir beklentidir. Ancak İslami hareketin büyümesini olanaklı kılan koşullar değişmedikçe RP benzeri ya da daha radikal partiler devlete rağmen de olsa geniş destek sağlayabilirler.

RP'nin çok ciddi olarak geri adım atmasına karşın partinin kapatılması egemen sınıf açısından tek çıkar yoldu. Aksi bir karar yaklaşık bir yıldır sürdürülen Refah karşıtı yoğun kampanyayı ve 28 Şubat Muhtırası'nı büyük ölçüde anlamsızlaştıracak ve Refah'ın kitleler içindeki meşruiyetini artıracaktı.

RP ile devlet arasında yaşanan bu gerginlik İslamcı hareket içinde yoğun bir tartışmayı da

beraberinde getirdi.

Devlet, Refah liderliğini hiç de istemeği bir noktadan politika yapmak zorunda bıraktı. RP'nin kontrolünü büyük ölçüde elinde tutan burjuva liderlik devletle uzlaşmak çabasında.

Ancak alternatif arayışıyla RP'ye giden taban açısından durum farklı. Sistemden hoşnutsuzluk ve alternatifsizlik nedeniyle yüzünü İslami harekete dönenler RP liderliğinin bu tutumundan rahatsız.

RP yöneticilerinin tutarsızlığını bir kez daha gözler önüne seren bu durum sosyalistlere yeni olanaklar sunmakta. Refah'a bakan yoksulları gerçek çözüme, cennetin bu dünyada yaratılması için sosyalizm fikrine kazanmak bugün daha fazla mümkün.

İşçi Demokrasisi Gazetesi, Sayı 1, 1 Şubat 1998

Ek 2: İslami hareketle mücadele

Refah Partisi kapatıldı, yerine Fazilet Partisi kuruldu. Devlet, Refah Partisi'ni fazla patırtı çıkartmadan kapatabilmenin verdiği güvenle şimdi de HADEP'in üzerine gidiyor. Sadece bu gelişme bile Refah'ın kapatılmasına neden karşı çıkmak gerektiğini gösteriyor.

Anayasa Mahkemesi'nin Refah'ın kapatılmasına ilişkin gerekçeli kararı, adi suç işleyen milletvekillerini korurken mecliste "suç unsuru içeren" konuşmalar yapan milletvekillerinin yargılanmasının önünü açıyor. Yani bir milletvekili cinayet işlerse bundan yargılanmayacak ama Kürt sorunu hakkında savcının bölücü diye nitelediği bir konuşma yaparsa meclisten atılacak, partisi kapatılacak. Bu, demokrasiye yapılan büyük bir saldırıdır.

Sosyalistler kimi durumlarda Refah gibi kimi gerici özelliklere sahip partilerle aynı safa düşebilirler. Örneğin İslamcılar ve sosyalistler Körfez savaşına karşı çıkararak aynı politik tutumu aldılar, kendilerini emperyalizme karşı aynı kampta buldular.

Peki o zaman nihai olarak işçi sınıfı düşmanı olan İslamcı harekete karşı nasıl mücadele edilecek? Özellikle kadınlar hakkında son derece gerici fikirleri olan İslami hareket nasıl oluyor da başka sağ partilerin ulaşamadığı kitlesel bir taban edinebiliyor? Neden Refah Partisi geçmişte solun doğal örgütlenme alanları olan gecekondu semtlerinde oy alabiliyor?

Refah'ın öncüsü MNP ve MSP'nin küçük sermaye sahipleri ve orta sınıf mensuplarınca ve onların çıkarlarını temsil etmek için kurulmuş olması bugünkü Refah ve Fazilet Partileri'ni belirlemiyor. Refah 1990'larda dönüşüme uğradı. Aldığı oy, ancak 1991'den sonra yüzde 20'ileri aştı. SHP, aynı yıl DYP ile koalisyona girdi. Koalisyon hükümeti Kirli Savaşı tırmandırdı, işçi sınıfına saldırdı. İstanbul, Ankara gibi önemli illerdeki belediyeler SHP'nin elindeydi. Refah, "Adil Düzen" propagandası ile SHP tarafından hayal kırıklığına uğratılan kitleleri kendine çekmeyi başardı.

Refah böylece 1994'teki yerel seçimlerde 5.3 milyon oy alarak altı büyükşehir, 92 ilçe ve 207 beldede belediye başkanlıklarını kazandı. İstanbul'da aldığı oyları yüzde 14 artırdı. Seçim

sonuçları toplumdaki memnuniyetsizliğin ulaştığı boyutları sergiliyordu. Refah'ın belediyelerde güç kazanması partinin çelişkili karakterini de ortaya çıkarmaya başladı. Refahlı belediyeler sendikalara saldırıp özelleştirmelere başladılar. Kendi güdümünde Bem Bir-Sen adlı sendikayla sözleşmeler yaparak Tüm Bel-Sen'i devre dışı bırakmaya çalıştılar. DİSK Genel-İş sendikalarına üye belediye çalışanlarını tehdit ve baskılarla Hak-İş'e bağlı Hizmet-İş'e üye olmaya zorladılar.

Belediyelerdeki uygulamalar Refah'ın nasıl bir parti olduğunu ortaya koyuyor. Sözleşmelerle bir yandan çalışanlara ek zam veriliyor ama öte yandan da sınırsız ve ücretsiz mesai, görevler arası keyfi aktarım koşulları dayatılıyor, çalışanları köleleştiriyordu. Kısa zamanda Refahlı belediyelerde çalışan bin 400 kişi işten atıldı, bin 340 kişi sürgün edildi. Belediye hizmetlerini özelleştirirken bunu işten atmalara bahane yaptılar. AKSİ, AŞTİ, Bel Beton, Albayrak'taki mücadeleler Refah'ın "adil düzen" söyleminin sahteliğini kanıtladı. İşçilerin bu politikalara direnme yeteneğini gösterdi.

Sosyalistler elbette özelleştirmelere karşı sendikalarını savunmaya çalışan işçilerin mücadelesi yanında yer almalıdır. Birlikte mücadele ettiğimiz işçiler arasında Refah'a oy verenler de olabilecektir. Bu mücadeleler Refah'ın "Adil Düzen" safatasını ve emekçi düşmanı karakterini gözler önüne sermek için bize büyük olanaklar sağlar.

Ancak İslamcı hareket kendi içinde çelişkiler taşıdığı için sıkça devletle de karşı karşıya gelmektedir. Refah'ı kapatan devlet şimdi Refah'ın önde gelenlerinden bazılarını yargılıyor ve okullarda türbanı yasaklamaya çalışıyor. Bu baskının nedeni Anadolu sermayesinin Refah'ı desteklemesi değil. Hükümet ve ordunun "İslami sermaye" diye adlandırılan kesimle çelişkisi yok. İhlas Holding son yapılan elektrik dağıtımı (TEDAŞ) özelleştirmesinde en büyük paylardan birini aldı. Sermaye Piyasası Kurulu'nun Kombassan hakkında açtığı soruşturma durduruldu. İslamcıların yeni kanal açmasını engellemek için Radyo Televizyon Üst Kurulu'nun frekans dağıtımına müdahale eden ordu, İslamcı sermayenin özelleştirmelerden parsa toplamasının önüne geçmedi. Bunun nedeni çok basit. **Yönetici sınıfı tedirgin eden İslami sermaye değil, İslamcıların tabanı ve onların sosyal patlamalara neden olabilecek radikal fikirleridir.**

Öyleyse sosyalistler ne yapmalı? Kendimize "işçi sınıfının çıkarı nerede?" diye sormak zorundayız. Refah'ın kapatılması, yöneticilerinin yargılanması, türbanın yasaklanması işçi sınıfının yararına mı zararına mı olacaktır? Sosyalistlerin tutumunu belirleyecek olan bu soruya verilecek yanıttır. **Altı milyon Refah seçmenine rağmen parti kapatabilen bir yönetici sınıf daha da güçlenecek ve buradan aldığı cesareti hemen işçi sınıfına karşı kullanacaktır.** Öyleyse sosyalistler Refah'ın kapatılmasına karşı çıkmalıdır.

Hemen itiraz etmek mümkün: "Ama türban takmak için mücadele eden kadınlar gerici değil mi? İslamcılar bütün kadınlara zorla türban taktırmak için uğraşmıyorlar mı?" İtiraz haklı olabilir ama asıl sorun bu değildir. Aynı argüman, Anayasa Mahkemesi'nin gerekçeli kararında da hemen hemen aynen kullanılmaktadır.

Dinsel nedenlere dayanılarak başörtüsü ve türbanla boyun saçların örtülmesine resmi daire ve üniversitelerde serbestlik tanınması bir tür yönlendirme ve bir anlamda zorlamadır. Biz daha çok özgürlük daha fazla demokrasi istiyoruz. Bu, herkesin istediği gibi giyinme

özgürlüğünü de kapsar. Şimdi giyim özgürlüğü için mücadele eden ama belki daha sonra bu özgürlüğüne saldıracak olan türbanlı kadınlar konusunda nasıl davranacağız? Sosyalistler için durum nettir.

Sosyalistler ezenlere karşı ezilenlerin mücadelesi yanında yer alırlar. Bunu yaparken de ezilenleri “dur bakalım güzel fikirlere sahipler mi acaba” diye bir sınavdan geçirmezler. Ayrımcılıkla karşı karşıya olan Kürtleri, Alevileri veya kadınları savunmaya başlamadan önce onlara dünya görüşlerini sormayız. İlk önce devlet baskısına, ayrımcılığa karşı ezilenlerin yanında yer alır sonra kalıcı demokrasinin ancak işçi sınıfı mücadelesiyle elde edilebileceğini, gerçek özgürlüğün ancak sosyalizmle mümkün olduğunu tartışırız. Sosyalistler baskıya, ayrımcılığa karşı mücadele etmezlerse hiç kimseye sosyalizm için mücadele etmenin gerekliliğini anlatamazlar. En temel giyinme özgürlüğüne sahip çıkamayanların ne denli sosyalist oldukları sorgulanır.

Pratikte, öğrenciler ve avukatlar türban takma özgürlüğü için mücadele ediyorlarsa bizim onları desteklememiz gerekiyor. Ancak biz İslamcıların iki yüzlü kampanyalarına katılmayız; işçi sınıfı politikalarıyla bağımsız kampanyalar yürütürüz. Biz, türban takma özgürlüğüyle beraber mini etek giyme özgürlüğünü de savunuruz. Devletin insanların giyim kuşamına karışmasına karşı dururuz. Sadece türban takma özgürlüğü için değil, oruç tutmama özgürlüğü için de mücadele ederiz.

Şubatın son haftasında türbanlı öğrencilerin üniversitelere girme hakkı için solcu öğrencilerin yaptığı gösteriler hem önemli bir adım, hem de var olan sorunların göstergesi oldu. Göstericiler arasında bozkurt işaretleri yapan faşistler olduğu anlaşılınca solcular gösteriyi terk etmek zorunda kaldılar. Türban kampanyası geçen sonbahardan beri devam ediyordu. Soruna çok geç sahip çıkan solcu öğrenciler bağımsız politikalarıyla bir kampanya yapmadıkları için İslamcıların kampanyasına katılmak durumunda kaldılar. Sonuçta da alanı sağ güçlere terk etmek zorunda kaldılar.

İslamcılar tutarsız ve çözümsüzdür. Kendileri için insan hakları ve demokrasi isterken başkalarının bu haklarını reddediyorlar. Kendi partilerinin kapatılmasına karşılar ama başka partilerin kapatılmasını destekler ya da buna sessiz kalırlar.

Eğer mücadele içinde demokrasiyi en tutarlı şekilde sadece sosyalistlerin savunduğunu ve gerçek demokrasiyi sağlayacak gücün işçi sınıfı olduğunu kanıtlayabilirsek, İslamcıların geri fikirleriyle mücadele edebilir, işçi sınıfı ve yoksullar içindeki destekçilerini kazanabiliriz.

İşçi Demokrasisi Gazetesi, Sayı 2, 1 Mart 1998

Ek 3: Ordu demokrasiyi savunamaz

Genelkurmay'ın 28 Şubat 1997'de Refahyol hükümetine verdiği ve hükümeti deviren muhtırasının ardından, bu sefer 20 Mart 1998'de Anasol-D hükümetini sallayan bir muhtıra yayınlaması yeni bir darbe tartışması başlattı.

Son bir yıldır ülkenin siyasi yaşamında giderek daha fazla kendini hissettiren ordu, şeriata karşı mücadele gerekçesi ile yeni bir askeri darbe fikrini “kabul edilebilir” ve giderek “gerekli” hale getirmeye, 12 Eylül darbesinin hâlâ hafızalarda olan kötü izlerini unutturmaya çalışıyor.

Ordu demokrasiyi koruyamaz. İki nedenle: Birincisi Cezayir deneyimi gösterdi ki İslami hareketi büyüten yoksulluk ve adaletsizlikleri ortadan kaldıracak bir programa sahip olmadan tepeden aşağı müdahalelerle İslami akım yok edilemez. İkincisi, Türkiye’de 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 müdahalelerinin hepsi demokrasiyi korumak iddiası ile yapıldı ancak hiçbirisi daha fazla demokrasi getirmedi, aksine mevcut demokratik hakları çiğnedi ve sonraki darbelerin yolunu açtı.

27 Mayıs 1960’ta darbe muhtırası şöyle diyordu:

...demokrasinin içine düştüğü kriz nedeniyle... Türk Silahlı Kuvvetleri ülke yönetimini devralmıştır... Silahlı kuvvetler siyasi partileri içine düştükleri uzlaşmaz durumdan kurtarmak için inisiyatif göstermiştir.... partiler üstü bir yönetimin yardımıyla mümkün olan en kısa sürede hür ve adil seçimler düzenlenecektir....

27 Mayıs darbesi seçimle iktidara gelmiş Demokrat Parti’yi kapattı. 15 milletvekilini ölüme mahkum etti ve bunlardan 3’ünü idam etti. Cunta, yasa yapma yetkisine sahipti ve yürütmeyi de kendi atadığı bir hükümetle gerçekleştiriyordu. Subaylar darbesi olarak gerçekleşen 60 darbesinden sonra orduda ciddi bir yeniden organizasyona gidildi ve yeni askeri müdahalelerin emir-komuta zinciri dışında gerçekleşmemesi için önlemler alındı. **Milli Güvenlik Kurulu oluşturuldu. MGK’ya ülke yönetiminde verilen rol yasallaştırıldı. Ordu yönetimi, ülkenin politik, sosyal ve ekonomik hayatının koruyucusu olarak yasalar tarafından tanınan özerk bir kurum haline getirildi. 60 darbesi böylece yarattığı yasal zemin ve başlattığı gelenek ile kendinden sonraki askeri darbelerin yolunu açtı.**

12 Mart 1971 müdahalesi daha sert ve kanlı oldu. 12 Mart muhtırası ülkeyi kaosa sürüklemekten sorumlu tutulan hükümeti istifaya çağırıyor ve anayasanın öngördüğü reformları yapabilecek güçlü bir hükümetin oluşturulmasını talep ediyordu. Darbeyi sola karşı genel bir saldırı izledi. Türkiye İşçi Partisi, Dev-Genç gibi dönemin en kitlesel sol örgütlenmeleri ortadan kaldırıldı. THKO ve THKPC’nin eylemlerinden sonra baskı daha da arttı. Sokağa çıkma yasağı ilan edildi. Göstermelik mahkemelerle insanlar asıldı. Yüzlerce solcu tutuklandı ve işkenceden geçti. Sol yayınlar ve sendika toplantıları yasaklandı.

12 Eylül 1980 darbesi ülkenin politik yapısında en köklü değişiklikleri yapan ve askeri yönetimin en uzun sürdüğü, en fazla baskı, işkence ve cinayetin yaşandığı müdahale oldu. Cunta, Milli Güvenlik Konseyi aracılığıyla ülke yönetimini devraldıktan sonra, politik partileri kapattı, siyasi liderleri tutuklattı, sendikal örgütler ortadan kaldırıldı, 14 Eylül’de grevler yasadışı ilan edildi ve işçilere işe dönmeleri emredildi. Ancak 12 Eylül darbesi de “demokrasiyi içine düştüğü açmazdan kurtarmak” iddiasıyla yapılmıştı.

28 Şubat 1997 müdahalesi, “irticaya karşı demokrasiyi korumak” için hükümeti düşürdü ve 6 milyon oy almış olan, parlamentodaki en büyük partinin kapatılma sürecini başlattı. 20 Mart 1998 muhtırası öncesinde ordu, bu partinin desteğinin aynen Fazilet Partisine kaymış olmasından şikayet ediyordu. Generaller, oyların istemedikleri bir partiye akmasını

engellemek için çabalyorlar. Ceza Kanunu'nun 1936'nın faşist İtalyan yasaları örnek alınarak hazırlanmış 163'üncü maddesi geri getirilmek isteniyor. Buna göre, şeriat propagandası yapmak "terör" sayılacak. 163'üncü madde aynı hükmü komünizm propagandası için koyan 141 ve 142. maddelerle beraber kalkmıştı. Gösteri ve yürüyüş kanununda, giyim kuşam yönetmeliklerinde, devlet memurlarının durumlarını düzenleyen yasalarda devletin kişiler üzerindeki denetimini arttıran ve cezaları ağırlaştıran değişiklikler yapılması isteniyor. Bunların neresi demokratik?

28 Şubat müdahalesinin Refah dışında bütün partilerden ve sendikalardan destek bulmuş olması 20 Mart'ın yolunu açtı. 20 Mart'ta hiçbir siyasi parti ve sendikanın ordunun Meclise müdahalesine "gerekçesi ne olursa olsun" diyerek şiddetle karşı çıkmaması bu krizden de ordunun güçlenerek, meclisin zayıflayarak çıkmasına neden oldu ve ordunun yeni müdahalelerini daha da mümkün hale getirdi. **Ordunun yeni müdahaleleri kimi hedef gösterirse göstereceği yasaklarla işçilere vuracaktır.**

20 Mart muhtırasının verildiği günlerde DİSK ve Türk-İş, patronların örgütleri TESK, TİSK ve TOBB'la beraber önce hükümeti "irtica ile mücadelede yetersiz kaldığı" için eleştireceklerine ordunun parlamento müdahalesine karşı tutum almalarıydılar.

CHP, "Meclis gerekeni yaparsa ordunun müdahalesine gerek kalmaz" diyerek yine ordu müdahalesini anlaşılır kılan bir tutum aldı. Bu ülkede darbeler hep bu mantıkla aklandı.

Bugünün görevi, ordunun darbe tehditlerine kararlı biçimde karşı çıkıp CHP yöneticileri ile sendika liderlerinin tutumlarını teşhir etmek, "şeriata karşı ordunun yanında yer alma" tutumunun işçilerin çıkarına olmadığını anlatmak ve darbe tehditlerine karşı bulunduğumuz her yerde muhalefeti örgütlemektir.

İşçi Demokrasisi Gazetesi, Sayı 3, 1 Nisan 1998

Ek 4: İran'da mollalar nasıl kazandı?

Üniversitelerde türban ve sakal yaşağına karşı gösterilerde solcuları görenler "*sol, İran'da da mollalarla birlikte yürüdü, sonra da mollalar iktidarı ele geçirip solcuları kestiler*" diyorlar. İran örneği solcuların üniversitelerdeki türban yaşağına karşı çıkmalarının yanlış olduğunu kanıtlamak üzere kullanılıyor.

İran bizler için önemli derslerle dolu, ama bunlar yasakçı-baskıcı devletle birlikte tavır almamız gerektiğini gösteren dersler değil.

Şah Pehlevi'nin İran'ı dünyanın en baskıcı ve en çok politik idam yapılan ülkelerinden biriydi. Şahı deviren devrime giden süreçteki ilk önemli olay, 1977'de Tahran'da gecekondu yıkımına karşı yapılan direnişti. Buldozerler, haftalarca süren mücadele sonucunda geri çekildi. 1950'lerden beri elde edilen bu ilk kazanım işçi sınıfının kendine güvenini artırdı. Aynı yılın Temmuz-Ekim döneminde işçiler fabrikalarda 130 sabotaj düzenlediler. Baskının yoğun

olduğu ülkelerde sabotaj çok yaygın bir mücadele yöntemidir.

Mücadele havasının topluma hakim olduğu Aralık 1977'de Humeyni, sistemin yıkılması için çağrı yaptı. Dini sloganların atıldığı bir dizi gösteri yapıldı.

Şah rejimi işçi haklarına saldırıyordu. Geçici işçilerin günlük ücreti 10 dolardan 7 dolara düşürüldü. Haziran 1978'de grevler yaygınlaştı ve gösterilerin niteliği değişti. Kent yoksulları ve bir miktar işçi gösterilere katılmaya başladı.

Şah, göstericilerin üstüne orduyu gönderdi. 8 Eylül 1978'de binlerce gösterici öldürüldü. Ertesi gün petrol yataklarından başlayan grev dalgası ülkeyi sardı. Ekim ayı başında 50'yi aşkın fabrikada grev vardı. İşçilerin talepleri ücret artışından siyasi tutukluların serbest bırakılmasında kadar geniş bir yelpazeye sahipti.

Paniklemeye başlayan Şah ve yandaşları tasarruflarını yurtdışına yollamaya başladılar. Humeyni bu grevleri başlatmadı ama destekledi.

Grevdeki işçiler fabrikalarda işçi komiteleri (şuralar) oluşturdular. Ancak bunları fabrikalar arasındaki faaliyeti koordine edecek konseylere (sovyetlere) dönüştüremediler. Bunlar oluştursaydı hemen toplumu yönetmekle ilgili sorunlarla karşılaşacaklardı. Ne var ki, yeni şekillenen her işçi hareketi işine yarayacak fikirler bulmak başta toplumda varolan siyasi akımlara bakar. İran'da işçi sınıfının bakabileceği iki ana muhalif siyasi akım vardı: İslami hareket ve sol. Mollalar hazırlıklıydı, sol ise hazırlıksız. Camilere dayanan hareket, muhalefetin ulusal çaptaki tek sesiydi, fabrikalar dışındaki tek kolektif tartışma ortamıydı.

1 Şubat 1979'de Humeyni İran'a döner dönmez grevleri ve fabrika şuralarının etkisini kırmaya çalıştı. Grev yasakları ve Humeyni'nin çağrıları hemen sonuç vermedi. Ancak altı ay sonra Humeyni taraftarları grevler üzerinde etki kazanmaya başladılar.

Bu son derece kritik dönem boyunca İran'daki önemli üç sol yapılanmanın ikisi Humeyni'yi koşulsuz destekliyordu. Diğeri ise Humeyni'ye açıktan muhalefet etmiyordu. Her üç sol örgüt de işçi sınıfı hareketinin önemini kavramıyordu.

Bunun sonucu, Humeyni küçük burjuvazi içindeki tabanını harekete egemen hale getirebildi. İktidara gelir gelmez de işçi sınıfına saldırması ve solu imha etmesi mümkün oldu.

İran solunun hatası, şaha karşı mücadelede, kendilerini zaman zaman mollalarla aynı safta bulmaları değildi. Bu kaçınılmazdı. Şaha karşı mücadele ederken mollalar ve dini inancı olanlar harekete katıldı diye mücadeleden vazgeçmek aptalca olurdu. Bu yapılsaydı mollalar daha da güçlenirdi ve sınıf hareketini altı ay yerine altı günde bitiriverirlerdi.

İran solunun iki önemli problemi vardı. Birincisi, mollaların ilerici olduğunu sanmaları, ikincisi ise işçi sınıfının önemini kavrayamamalarıdır.

Sol, stalinist fikirleri nedeniyle felç olmuştu. Tudeh, klasik Moskovacı bir komünist partiydi; Halkın Mücahitleri ve Halkın Fedailerini de gerillacı iki gruptu. Üçü de İran'da sadece demokratik bir devrimin mümkün olabileceğini, yani aşamalı devrim anlayışını savunuyorlardı. İşçi şuralarının önemini kavramadıkları için bunları ülke çapında camilerden oluşan ağın yerini almak üzere inşa etmediler.

Solun toplumda gördüğü saflaşma işçi sınıfı ile patronlar arasında değil, ilerici ve gericiler ya

da emperyalizm yanlıları ile anti-emperyalistler arasındaki saflaşmaydı. Bu durum, stalinizmin halk cephesi politikalarındaki klasik sınıf uzlaşmacılığının doğrudan sonucuydu. Bundan dolayı İslamcıları müttefik olarak gördüler. Halbuki İslamcılar; başka bir sınıfa dayanan, işçi sınıfına yabancı bir güçtü. Bu güç, tutarsız bir şekilde ve geçici olarak işçi sınıfının şaha karşı verdiği mücadelenin yanındaydı.

Bugün İran solunun hatalarını tekrarlayan bazı sol gruplar Türkiye’de de var. Bunlar “mevlüt de okutur, kurban da keseriz” diyen, birahane, kumar ve uyuşturucuya karşı yürüyüş yapanlardır. İslamcıların en gerici fikirlerine sahip çıkıyor, bunlara ilerici postu giydirmeye çalışıyorlar.

Ancak solun büyük kısmı öteki uçta bir hata yapıyor. Bu kesim, İslamcılar baskıya ve devlete karşı mücadele ettiklerinde bir kenara çekilip seyrediyor, alanı İslamcılara bırakıyorlar. Daha da kötüsü bazı gruplar, sendika ve CHP yöneticileri devletle aynı safta yer alıyor; devletten, İslamcılara karşı daha sert ve acımasız olmasını talep ediyorlar.

İslamcılarla devlet arasındaki kavgada iki taraf da demokrasiden söz ediyor. Ancak her iki tarafın da demokrasi söylemi sahte. Kemalistlerin demokrasisi, bu sistemi değiştirmek ve eşitsizlikleri ortadan kaldırmak isteyenleri - İslamcı da sosyalist de olsa - kapsamıyor. İslamcıların demokrasisi, kendileriyle anlaşmayan herkesi dışarıda bırakıyor. Bunun nedeni her iki tarafın da toplumda azınlık olan sınıfların çıkarlarını temsil ediyor olmasıdır. Devlet ve ordu, sermaye sınıfını temsil ediyor, İslamcıların tabanı da küçük burjuvaziden oluşuyor. Her ikisi de kendi çıkarlarının peşinde ve her ikisi de işçi sınıfının gücünden korkuyor.

Ancak bu iki güç birbirleriyle özdeş değiller. İslamcılar devlet tarafından saldırıya uğruyorlar. Demokratik hakları zorla bastırılıyor. Devlete karşı mücadele içindeler. Bu mücadeleyi verenlerin önemli bir kısmı da İslamcı liderlerin sınıf çıkarlarını paylaşmışlardır.

Sadece işçi sınıfı demokrasiyi tutarlı bir şekilde savunabilir, çünkü işçi sınıfı çoğunluk olan sınıftır ve kimsenin haklarını gasbetmekte, kimseyi baskı altında tutmakta çıkarı yoktur.

Sosyalistlerin yapması gereken bunu pratikte ispat etmek, baskıya maruz kalan ve hakları için mücadele eden bütün gruplarla görüşleri ne olursa olsun aynı tarafta yer alarak bu gerçeği anlatmaktır.

İşçi Demokrasisi Gazetesi, Sayı 3, 1 Nisan 1998

Ek 5: Katliamların sorumlusu Cezayir ordusu

Cezayir’i son iki yıldır kan gölüne çevirenlerin İslamcılar olduğu iddia ediliyor. Daha yakından bir inceleme, bugün Cezayir’in içinde bulunduğu durumdan kimin sorumlu olduğunu ortaya koyacak ve günümüz Türkiye’si için önemli dersler sunacaktır.

Kurtuluş mücadelesi vererek 1962’de Fransa’dan bağımsızlığını kazanan Cezayir’de Ulusal Kurtuluş Cephesi (FLN) tarafından tek parti yönetimi kuruldu. Albay Hoari Boumedienne’yi

iktidara getiren 1965'teki darbeden bu yana da Cezayir asıl olarak ordu tarafından yönetiliyor. Boumedienne 1978'de öldüğünde yerine ordunun gözdesi Albay Chadli Benjedid geldi.

Düzenin kendisi devlet kapitalisti bir yapıya sahipti ve yönetim toplumu denetlemek için sıkça dini değerleri öne çıkartmaktan çekinmiyordu. Hükümet, 1979'da yayınlanan bir kararnameyle sosyalizmin ve dinin Cezayir anayasasının iki temelini oluşturduğunu açıkladı.

1970'lerde yönetim, dincilerin sola saldırmalarını özendiriyordu. 1976'dan başlayarak İslami hareket, solun üniversitelerdeki etkisini dört yıl içinde sıfıra indirmişti. Ancak "iti ite kırdır" politikası ters tepen bir silaha dönüşebilir. İslamcılar sol öğrenci Kemal Amzal'ı 1982'de öldürünce yönetim 400 İslamcı militanı tutuklandı. İslamcılar tutuklamaları protesto etmek için kitlesel gösteriler düzenlediler ve bir dizi tutuklama daha yapıldı.

Ancak Chadli, İslamcıların geleneksel değerlerine taviz vermeye devam etti. Örneğin 1984'te medeni kanun kadının aile içindeki konumunu çocuğun düzeyine indirdi. Hükümet bir dizi İslami kültür merkezleri ve Konstantine kentinde Emir Abdelkader İslami Üniversitesi'ni kurdu.

1985'te petrol fiyatları krizi Cezayir'in ihracat gelirlerinin 13 milyar dolardan 1987'de 8 milyar dolara düşmesine neden oldu. Bu gelir kaybı Cezayir ekonomisini ciddi bir darboğaza soktu. İşsizlik yüzde 22'ye tırmandı. Her yıl 180 bin eğitilmiş genç varolan 100 bin işe girmek için yarışmak zorunda kalıyorlardı.

Bu gelişmeler 1986'da Konstantine ve Setif'te ayaklanmalara ve bunu takip eden iki yıl boyunca öğrenci grevlerine neden oldu. Hükümetteki FLN partisinin kontrolünde olan UGTA sendikalar konfederasyonunun uzlaşmacılığına rağmen işçi sınıfı hareketi de 1987'de canlandı. 1988 Haziran-Eylül aylarında ise yaygın bir grev dalgası kabardı. 10 bin işçinin çalıştığı CVI gibi büyük işletmeler de bu grevlere katıldı. Hükümet 4 Ekim'de sendikaları görüşmeye çağırarak işçi hareketine taviz vermeye çalıştı.

Aynı gece Bab El Qued'da gençler "Cezayir İntifadası"nı başlattılar. Hareket birkaç gün içinde 500 kişinin ordu tarafından katledilmesiyle bastırıldı. Ayaklanmanın başlangıcında İslamcıların hiçbir varlığı yoktu. Ancak sonlarına doğru İslamcılar, gençleri örgütlemeye başladılar. 10 Ekim'de yapılan gösterilerde bulunan radikal İslamcı Ali Belhadj hareketin lideri olarak öne çıktı ve Başkan Chadli ile görüşmeye gitti. Yönetim bir dizi taviz vermek zorunda kaldı ve FLN dışında politik örgütlenmelerin yolunu açtı.

İslami Kurtuluş Cephesi (FİS) 21 Şubat 1989'da kuruldu. Başından itibaren bu hareket "ılımlı" kanat ve "radikaller" arasında ikiye bölünmüştü. Yönetime karşı mücadele eden başka güven kazanmış bir hareketin olmayışı FİS'in içindeki bu politik zayıflığı önemsiz hale getirdi. FİS asıl tabanını yaptığı sosyal çalışmalarla kazandı. Ekim 1989'da Tipaza'da depremzedelere hükümet değil FİS yardım elini uzattı.

Haziran 1990'da yerel seçimler yapıldı. FFS gibi muhalefet partileri seçimleri boykot ettiler. Böylece FLN'e muhalefet alanını tümüyle FİS'e bıraktılar. Seçimlere katılım yüzde 65 ile düşük olmasına rağmen oyların yüzde 51'i FİS'e yüzde 31'i de FLN'e gitti. Bu oy 1539 ilçenin 852'sinin FİS'in eline geçmesini sağladı. Algiers ve Konstantine gibi büyük şehirler de bunlara dahildi.

FİS'in içindeki bölünmüşlük sürdü ve genelde Cezayir'in sorunlarını çözmeye yönelik hiçbir somut adım atmadı. Ancak 1991'de İkinci Körfez Savaşı patlak verdiğinde Amerikan emperyalizmine karşı Irak'tan yana tavır koyan ve protestoları örgütleyen FİS oldu.

Ordu bu gösterilere müdahale etti. 50 kişi öldürüldü ve Abassi ve Belhadj gibi FİS'in radikal kanadının önderleri tutuklandı.

26 Aralık 1991 için genel seçimler çağrılınca FİS katılıp katılmama konusunda ikiye bölündü. Radikaller seçimleri boykot etmek istiyorlardı. Seçimlere katılma kararı ancak 14 Aralık'ta çıktı. FİS ilk turda oyların yüzde 47'sini aldı.

Ordu FİS'in yönetimi ele geçirmesini engellemek için müdahale etti, seçimlerin ikinci turunu iptal ederek FİS'i kapattı. Türkiye'de bugün öngörülen yasalara benzer şekilde camiler etrafındaki gösteriler yasaklandı. Cezayir'i kana boğan süreç burada belirlenmiş oldu.

İlk önce MİA daha sonra da daha radikal GİA örgütleri FİS'in yeniden yasallaştırılması için silahlı mücadeleye giriştiler.

Sol ise tam bir kafa karışıklığı içindeydi. FFS ve PT gibi orta sınıf partileri sözde FİS'in kapatılmasına karşı çıkarlarken yasağın kaldırılması için hiçbir şey yapmadılar. UGTA sendikalar konfederasyonu ve Ettahdi komünistleri FİS'in kapatılmasını açıkça desteklediler.

Kan gövdeyi götürmeye başladı. Ne var ki İslamcılara mal edilen birçok katliam aslında GİA'ya sızan MS yani Cezayir'in güvenlik güçleri tarafından gerçekleştirildi. Bugün Uluslararası Af Örgütü bile katliamların çoğunun İslamcılar değil devlet tarafından gerçekleştirildiğini rapor ediyor. Şu ana kadar 120 bin kişi bu katliamlarda öldürüldü.

Cezayir'de yaşanan trajedi kaçınılmaz değildi. FİS, zayıf ve kendi içinde bölünmüş bir partiydi. 1988'deki ayaklanmalara sol önderlik edebilseydi, sendikalar ve sol yapılanmalar FİS'in kapatılmasına karşı demokrasiden yana bir tutum geliştirebilselerdi ordunun ülkeyi kan gölüne dönüştürmesini engelleyebilirdi. Bu güce sahiptiler.

Bizler için Cezayir'in dersleri çok öğretici olmalı. İslamcılarının gerici yönlerine karşı mücadelede orduya güvenemeyiz. Ordunun kadın hakları ve demokrasiyi savunmak gibi bir derdi hiç olmamıştır. İslamcılar aslında birbirleriyle çelişki halinde olan çıkarları uzlaştırmaya çalıştığı için zayıf ve bölünmüş bir yapı arz ederler. Solun bu adaletsiz düzene karşı mücadele etmediği zaman yaratılan mücadele boşluğunu İslamcılar dolduruyor. Sol, ordu müdahalesine karşı demokrasiyi savunmaktan aciz kalırsa kitleyi hepten İslamcılara terk eder. Günümüzde en acil görev İslamcılara uygulanan baskılara karşı çıkmak, ama bunu İslamcılarının gericiliğine taviz vermeden, bunlarla mücadele ederek yapmaktır. Bu mücadele eksenini de işçi sınıfı merkezli olmak zorunda. Sol ve sendika bürokrasisi Cezayir'de 1988 işçi ayaklanmaları sırasında ordu dayatması olan laiklik-şeriat ikilemi içinde boğuldular. Günümüzün görevi ordunun peşine takılmadan demokrasiyi savunmak ve emek-sermaye çelişmesini öne çıkarmaktır.

İşçi Demokrasisi Gazetesi, Sayı 4, 1 Mayıs 1998

Ek 6: Türban eylemleri ve sosyalistler

Devlet, pratikte büyük ölçüde yürürlükten kalkmış olan yasakçı Kılık Kıyafet Yönetmeliği'ni İslami hareket üzerinde baskı kurmanın aracı olarak kullanıyor.

İslami hareketin en önemli simgesi olan türban nedeniyle okulu ya da işyerinde sorun yaşayanların sayısı artıyor. Türban takmak, bu baskılar nedeniyle açıkça devlete kafa tutmak anlamına gelmeye başlıyor.

İslami hareket de bu baskılar karşısında özellikle üniversitelerde gösteriler, imza kampanyaları düzenleyerek mücadele ediyor.

Yönetici sınıf, İslami harekete yönelik baskılarını kabul ettirmek için “demokrasi, insan hakları ve özgürlüklerden” söz ediyor. İslami hareketin ne kadar gerici olduğunu, kadınları köleleştireceğini, özgürlükleri ortadan kaldıracığını anlatıyor ve orduyu özgürlüklerin bekçisi olarak sunuyor.

Yönetici sınıfın bu özgürlük ve demokrasi söylemi sahte. Tek suçları barış istemek ve bunu söylemek olanları, seçilmiş milletvekilleri bile olsalar, karga tulumba cezaevine koyanlar, eli kanlı katillerin devletin en üst kademelerine kadar gelmesine ses çıkarmayanlar, bekaret kontrolünü savunanlar sadece bir avuç zengin için.özgürlük ve demokrasi istiyorlar.

Türban takanların asıl niyetlerinin başka olduğunu anlatarak kendi zorbalıklarını haklı çıkarmak ve bizleri de bu baskılara ortak etmek isteyenlerle yan yana gelmek doğru değildir. MGK'sı, YÖK'ü, polisi, ordusu ve diğer kurumlarıyla karşımıza geçip demokrasi ve insan hakları havariliği yapan yönetici sınıf, demokrasi ve insan haklarının, özgür ve sömürsüz bir dünyanın önündeki en büyük engeldir. Bu küçük azınlığın çıkarları, sömürünün devam edebilmesi için büyük çoğunluğun baskı altında tutulmasına ve ezilmesine bağlıdır. Onlarla birlikte özgürlük mücadelesi vermeye çalışmak kendi mezarımızın kazılmasına yardım etmeye benzer.

Yönetici sınıfın kontrolünde olmayan ve yoksulluğa, adaletsizliğe, sömürüye karşı muhalefeti dini ideolojiyle örgütleyen İslami hareket, yönetici sınıf açısından tehlike olarak görülmektedir. İslami harekete yönelik saldırıların temelinde yatan bu toplumsal muhalefet ve bunun örgütlülüğüdür. Bugün her 5 kişiden biri medyanın bütün karalama kampanyalarına ve ordunun tehditlerine karşın halen İslami hareketin temsilcisi olan Fazilet Partisi'ni desteklemektedir. Zaten saldırıların yoğunlaştığı noktalar örgütlenme özgürlüğü, düşünce özgürlüğü, toplantı ve gösteri yapma hakkı gibi alanlardır.

Daha fazla özgürlük, daha fazla demokrasi isteyenler, bu saldırılar karşısında herkesin istediği gibi giyinmesi özgürlüğünü savunmalıdır. “Türbanlıların amacı başka” söylemi, temel özgürlüklerden birinin özgürlüğün esas düşmanlarınca sınırlandırılmasını haklı çıkaramaz.

Ancak unutmamalıyız ki İslami hareket tehlikeli ve ikiyüzlüdür. Bugün “özgür üniversite” diyen bu hareket iktidara gelirse herkesi kapanmaya zorlayacaklardır. İslami hareketin iktidara gelmesini istemeyenler, İslami harekete karşı mücadele etmek zorundadırlar. Ancak sisteme ve onun yöneticilerine karşı alternatif arayışından güç alan İslami harekete karşı mücadele, bu sistemin bekçileriyle kol kola girerek verilmemelidir.

Sömürsüz bir dünyanın ancak işçilerin çoğunluğunun eylemi ile yaratılabileceğini söyleyenler ezenlere karşı ezilenlerden yana olmak, özgürlüklerin tutarlı tek savunucusunun sosyalistler ve işçi sınıfı olduğunu pratikte her zaman göstermek zorundadırlar.

Bunun anlamı da devlet ve İslami hareket arasındaki mücadelede tutarlı olmaktır. Bu ise YÖK, MGK ve orduyla birlikte İslamcılara saldırarak gerçekleştirilemez. Her durum tek tek ele alınmalı, özgürlükten yana olduğu sürece İslami hareketin talepleri sahiplenilmelidir. Ancak İslami hareketle ittifaklar yapılmamalı, onların ikiyüzlülüğü ve çözümsüzlükleri sürekli olarak teşhir edilmelidir.

Daha açık ifade edersek; İslami harekete karşı mücadele esas olarak fikirsel bir mücadeledir. İslami hareketin yeni üyeler kazanmasını engellemenin yolu, ne devlet baskısının bir parçası haline gelip “türban özgürlüğü” için eylem yapanlara saldırmak, ne de İslamcılarla birlikte “özgürlük” eylemleri örgütlemektir. Biz, baskıya karşı çıkmalı, türbanı da mini eteği de kapsayan bağımsız kampanyalar yürütmeliyiz. Yönetici sınıfın İslami harekete saldırıyor olduğu gerçeğine gözlerimizi yumup “hem MGK’ya hem de şeriatçılara karşı” kampanyalar örgütlemeye çalışmak bizi hızla MGK-YÖK saldırısının parçası haline getirecektir. Bu kampanyaların dışı yönelik tek hedefi olmalıdır: Devlet baskısına karşı özgürlüğün savunulması! Geniş yığınları İslami hareketin özgürlük söyleminin sahte olduğuna ve özgürlüğün tutarlı tek savunucularınının sosyalistler olduğuna ikna edebilmenin başka yolu yoktur.

İşçi Demokrasisi Gazetesi, Sayı 5, 1 Haziran 1998

NOTLAR

- 1 Bu nedenle 1969'da Mısır'daki Müslüman Kardeşler'i anlamaya ilişkin bir çalışmada, 1960'ların ortalarında hareketi yeniden canlandırma girişimi "toplum hakkında Müslüman 'tavra' sahip, büyü-yüp küçülen militan bir grubunun devam eden gerilimlerin öngörülebilir bir patlaması" olarak değerlendiriliyor. R P Mitchell "The Society of Muslim Brothers" (Londra 1969).
- 2 Fred Halliday 1979'da New Statesman'da yayınlanan bir makalesinden alıntı yapıyor, "The Iranian Revolution and its Implications" [İran Devrimi ve Etkileri], New Left Review, 166 (Kasım-Aralık 1986), s. 36.
- 3 Cezayir Komünist Hareketi (MCA) ile Söyleşi, Socialisme Internationale içinde, (Paris, Haziran 1990). MCA artık varlığını sürdürmüyor.
- 4 F. Halliday, a.g.e., s. 57.
- 5 Sol örgütler tarafından İslamcılara verilen desteğin değerlendirmesi konusunda bkz. P. Marshall, Revolution and Counter Revolution in Iran [İran'da Devrim ve Karşı Devrim] (Londra, 1988), s.60-68 ve s. 89-92; M. Moaddel, Class, Politics and Ideology in the Iranian Revolution [İran Devriminde Sınıf, Siyaset ve İdeoloji] (New York, 1993), s. 215-218; V. Moghadan, "False Roads in Iran" [İran'da Yanlış Yollar], New Left Review, s. 166
- 6 R. P. Mitchell'de sözü geçen broşür, a.g.e., s.127.
- 7 A. S. Ahmed, Discovering Islam [İslamın Keşfi] (New Delhi, 1990), s.61- 64.
- 8 Afgan sufizminin değerlendirilmesi konusunda bkz. O. Roy, Islam and Resistance in Afghanistan [Afganistan'da İslam ve Direniş], (Cambridge, 1990), s.38-44. Hindistan ve Pakistan'daki sufizm için bkz.A. S. Ahmed, a.g.e., 90-98.
- 9 I. Khomeini, Islam and Revolution [İslam ve Devrim] (Berkeley, 1981), A. S. Ahmed'in a.g.e., s. 31'de alıntılanmış.
- 10 O. Roy, a.g.e., s. 5. Tanınmış bir İslamcı, Sudan İslami Kardeşler Örgütü'nün lideri Hassan al-Turabi aynı şeyi söylüyor, toplumun İslamizasyonunu istiyor, çünkü "din gelişmenin en güçlü motoru haline gelebilir", "Le nouveau reveil de l'Islam" içinde, Liberation (Paris), 5 Ağustos 1994.
- 11 E. Abrahamian, Khomeinism [Hümeynicilik], (Londra, 1993), s. 2
- 12 a.g.e.
- 13 "Who is responsible for violence?" [Şiddetin sorumlusu kim?], l'Algerie par les Islamistes içinde, M. Al-Ahnaf, B. Botivewau ve F. Fregosi tarafından edit edilmiş (Paris, 1990), s. 132 ve devamı.
- 14 a.g.e., s. 31.
- 15 G. Kepel, The Prophet and the Pharaoh, Muslim Extremism in Egypt [Peygamber ve Firavun, Mısır'da Müslüman Ekstremizmi] (Londra, 1985), s.109.
- 16 Örneğin, K. Pfeifer'in Agrarian Reform Under State Capitalism in Algeria [Cezayir'deki Devlet Kapitalizmi Dönemindeki Tarım Reformu] (Boulder, 1985), s. 59; C. Andersson, Peasant or Proletarian? [Köylü mü İşçi mi?] (Stockholm, 1986), s. 67; M. Raffinot ve P. Jacquemot, Le Capitalisme d'etat Algerien [Cezayir'de Devlet Kapitalizmi] (Paris, 1977).
- 17 J. P. Entelis, Algeria, the Institutionalised Revolution [Cezayir, Kurumlaştırılmış Devrim] (Boulder, 1986), s. 76.
- 18 a.g.e.
- 19 A. Rouadia, Les Freres et la Mosque [Kardeşler ve Cami] (Paris, 1990), s. 33.
- 20 O. Roy, a.g.e., s. 88-90.
- 21 A. Rouadia, a.g.e., s. 82.
- 22 a.g.e., s.78.
- 23 a.g.e.
- 24 a.g.e. 24 Bu olaylar hakkında bir değerlendirme için bkz.D. Hiro, Islamic Fundamentalism [İs-

lami Köktencilik] (Londra, 1989), s. 97.

25 H. E. Chehabi, Iranian Politics and Religious Modernism [İran Politikası ve Dini Modernizm] (Londra, 1990), s. 89.

26 E. Abrahamian, The Iranian Mojahedin [İranlı Mücahitler] (Londra, 1989), s. 107, 201, 214, 225-26.

27 M. Moaddel, a.g.e., s. 224-238.

28 A. Bayat, Workers and Revolution in Iran [İran'da İşçiler ve Devrim] (Londra, 1987), s. 57.

29 A. Tabari, "Islam and the Struggle for Emancipation of Iranian Women" [İslam ve İran'da Kadınların Kurtuluş Mücadelesi], A. Tabari ve N. Yeganeh, In the Shadow of Islam: the Women's Movement in Iran [İslamın Gölgesinde: İran'da Kadın Hareketi] içinde.

30 O. Roy, a.g.e., s.168-69.

31 M. Al-Ahnaf, B. Botivewau ve F. Fregosi, a.g.e.

32 A. Rouadia, a.g.e.

33 a.g.e.

34 a.g.e.

35 1989'da sınava giren 250.000 kişiden yalnızca 54.000'i mezun olabildi, a.g.e.

36 a.g.e., s. 146.

37 a.g.e., s. 147.

38 Bkz. R. P. Mitchell, a.g.e., s. 13.

39 Bkz. a.g.e., s. 27.

40 a.g.e., s. 38.

41 M. Hussein, "Islamic Radicalism as a Political Protest Movement" [Siyasal Bir Protesto Hareketi Olarak İslami Radikalizm], N. Sa'dawi, S. Hitata, M. Nussein ve S. Safwat, Islamic Fundamentalism [İslami Köktencilik] (Londra, 1989) içinde.

42 a.g.e.

43 S. Hitata, "East West Relations" [Doğu batı İlişkileri], N. Sa'dawi, S. Hitata, M. Hussein ve S. Safwat içinde, a.g.e., s. 26.

44 G. Kepel, a.g.e., s. 129.

45 a.g.e., s. 137.

46 a.g.e., s. 143-44.

47 a.g.e., s. 149.

48 Bu dönem hakkındaki bir değerlendirme için bkz. örneğin, A. Dabat ve L. Lorenzano, Conflictio Malvinense y Crisis Nacional (Mexico, 1982), s.46-8.

49 M Al-Ahnaf, B Botivewau ve F. Fregosi, a.g.e., s. 34.

50 a.g.e., s. 85.

51 a.g.e., s. 95-96.

52 Phil Marshall'ın diğer açıdan yararlı makalesi "İslamic Fundamentalism -Oppression and Revolution [Zulüm ve Devrim], International Socialism 40 içinde, kesinlikle yanılıyor çünkü sömürgecilikle karşılaşan anti-emperyalist burjuva hareketleri ile dünya kapitalist sistemine entegre olmuş bağımsız kapitalist devletlere arşı koyan küçük burjuva hareketlerini birbirine karıştırıyor. Bu hareketlerin hakkında yaptığı tek vurgu onların "emperyalizme karşı mücadeleyi ifade etmeek"te oynadıkları roldür. Bu bugünkü Üçüncü Dünya'da yerel devletlerin ve yerel burjuvazinin genellikle sömürü ve zulmün doğrudan temsili olduğunu unutmaktır -radikal İslamcılarının bazı kolları hiç değilse bunun kısmen farkındadır (Qutb'un Mısır gibi bir devleti "İslamcı olmayan" devlet tanımlamasındaki gibi).

53 E. Abrahamian, Khomeinism, a.g.e. s.3.

54 a.g.e., s. 17.

55 O. Roy, a.g.e., s.71.

56 M. Al-Ahnaf, B. Botivewau ve F. Freğosi, a.g.e., s.26-27.

- 57 R. P. Mitchell, a.g.e., 145.
- 58 a.g.e., s.116.
- 59 a.g.e., s.40.
- 60 Hudaybi'nin kitabı, G. Kepel'de alıntılanmıy, a.g.e., s.61.
- 61 a.g.e., s.71.
- 62 a.g.e.
- 63 a.g.e. s.44'deki alıntıya bkz.
- 64 a.g.e., s.53.
- 65 Detayalar için, bkz. a.g.e., s.78.
- 66 Faraj'ın yaklaşımlarının daha uzun bir değerlendirmesi için bkz., The Hidden Imperative, a.g.e., s.193-202.
- 67 a.g.e., s.208.
- 68 a.g.e., s.164.
- 69 a.g.e., s.210.
- 70 A. Rouadia, a.g.e., s.20.
- 71 a.g.e., s.33-4.
- 72 a.g.e., s.36.
- 73 a.g.e., s. 144.
- 74 a.g.e., s.145-146.
- 75 J.P. Entelis, a.g.e., s.74.
- 76 A. Rouadia, a.g.e., s.191.
- 77 a.g.e., s.209.
- 78 M. Al-Ahnaf, B. Botivewau ve Fregosi, a.g.e., s.30.
- 79 a.g.e.
- 80 J. Goytisoló, "Argelia en el Vendava", El Pais, 30 Mart 1994 içinde.
- 81 El Salaam, 21 Haziran 1990, M. Al-Ahnaf, B. Botivewau ve Fregosi'nin a.g.e., s. 200-202'den çevrilmiş.
- 82 Bu olaylar hakkındaki değerlendirmeye J. Goytisoló, a.g.e., 29 Mart 1994'ten bkz. Bu şimdi İngiliz büyük sermayesi, günlük Financial Times (19 Temmuz 1994 tarihli sayıya bkz.) ve ABD hükümeti tarafından tavsiye ediliyor.
- 83 J. Goytisoló, a.g.e., 30 Mart 1994.
- 84 a.g.e.
- 85 a.g.e.
- 86 a.g.e., 3 Nisan 1994.
- 87 Guardian, 15 Nisan 1994.
- 88 Guardian, 13 Nisan 1994.
- 89 J. Goytisoló, a.g.e., 29 Mart 1994.
- 90 M. Al-Ahnaf, B. Botivewau ve Fregosi tarafından ekonomik politika üzerine yapılan çeviriye bkz. a.g.e.
- 91 a.g.e., s.109.
- 92 Bu F. Halliday tarafından öne sürülen yaklaşımdır. a.g.e. Max Schactman ve diğerlerinde Stalinizm ile ilişkili olarak öne sürülen görüştür. Bkz. M. Schactman, The Bureaucratic Revolution (New York, 1962) ve bir eleştirisi için T. Cliff "Appendix 2: The theory of Bureaucratic Collectivism" [Bürokratik Kollektivizm Teorisi], State Capitalism in Russia [Rusya'da Devlet Kapitalizmi] (Londra, 1988) içinde.
- 93 Cezayir ve Mısır'da solun büyük bölümünün durumu bugün böyledir.
- 94 H. E. Chehabi, a.g.e., s.169.
- 95 Detaylar için, bkz. A. Bayat, a.g.e., s.101-102, 128-129.

- 96 Rakamlar a.g.e., s.108'de verilmiştir.
- 97 M. M. Salehi, *Insurgency through Culture and Religion* (New York, 1988), s. 171.
- 98 H. E. Chehabi, a.g.e., s.169.
- 99 Rakam D. Hiro, a.g.e., s. 187'de verilmiştir.
- 100 *Class Struggles in Eastern Europe, 1945-83* (Londra, 1983) adlı kitabımın 3. bölümüne bkz.
- 101 T. Cliff, "Deflected Permanent Revolution", *International Socialism*, ilk dizi, no.12 (Bahar 1963), yeniden basım *International Socialism*, ilk dizi, no.61. Ne yazık ki bu çok önemli makale Cliff'in Ne Washington ne Moskova adlı seçme yazılarında yeniden basılmamıştır, ama Bookmarks'da bir broşür olarak bulunmaktadır.
- 102 "Kapitalizm öncesi toplumsal güçleri" hala Halliday'in düşündüğünden daha az temsil etmektedirler, a.g.e., s.35. Halliday böyle bir değerlendirme yaparak yalnızca Maoist-Stalinci kökeninin içinde bulunduğumuz yüzyılın kapitalizminin karakterini anlamasını nasıl engellediğini gösteriyor.
- 103 P. Marshall bir başka mükemmel kitap olan *Revolution and Counter Revolution in Iran*'a gönderme yapıyor, a.g.e.
- 104 A. Bayat, a.g.e., s.134.
- 105 T. Cliff, a.g.e.
- 106 M. Moaddel, a.g.e. s.212.
- 107 F. Halliday, a.g.e., s.57.
- 108 Maryam Poya "Iran 1979: Long Live the Revolution...Long Live Islam?" adlı makalesinde "şura"ları işçilerin konseyleri olarak çevirirken yanılmıştır. *Revolutionary Rehearsals* (Bookmarks, Londra 1987).
- 109 M. Moaddel'e göre. a.g.e., s.238.
- 110 A. Bayat, a.g.e., s.42.
- 111 E. Abrahamian, *The Iranian Mojahedin*, a.g.e., s.189.
- 112 M. Poya, a.g.e.
- 113 M. Moaddel, a.g.e., s.216.
- 114 Abdelwahab el-Affendi, *Turabi's revolution, Islam and power in Sudan* (Londra, 1991), s.89.
- 115 a.g.e., s.116-117.
- 116 a.g.e., s.117.
- 117 a.g.e., s.115.
- 118 Kadınlara bakışı konusunda a.g.e., s.174'deki broşürdeki özete bkz. Aynı zamanda "Le Nouveau Reveil de l'Islam"daki makalesine bkz. a.g.e.
- 119 Affendi, a.g.e., s.118.
- 120 a.g.e., s.163.
- 121 a.g.e., s. 163-164.
- 122 a.g.e., s.116.
- 123 Amnesty International raporu, *Economist Intelligence Unit Report, Sudan, 1994:4*'de yer alıyor.
- 124 a.g.e.
- 125 *Economist Intelligence Unit Report, Sudan, 1993:3*.
- 126 *Economist Intelligence Unit, Country Profile, Sudan, 1993:4*. Turabi'nin kendisi "İslami uyanış artık batıya karşı savaşmakla uğraşmıyor... batı artık bizim için düşman değildir" diyerek tavrını açıkça belirtmiştir. "Le nouveau Reveil de l'Islam", a.g.e.
- 127 *Economist Intelligence Report, Sudan, 1993:1*.
- 128 Bu Halkın Mücahitleri'nin yönetici ve üyelerinin düşünceleri hakkında oldukça doğru bir tanımdır, örgüt 1970'lerin ortalarında ikiye bölünmüş ve ayrılan bölümü daha sonra Paykar adını almıştır. Ne yazık ki, bu örgüt de, devrimci Marksizm yerine gerillacılığı ve Maoculuğu esas almıştır.
- 129 V. Moghadam, "Women, Work and Ideology in the Islamic Republic", *International Journal of*

Middle East Studies, 1988, s.230.

130 a.g.e., s.227.

131 a.g.e.

132 E. Abrahamian, Khomeinism, a.g.e., s.16.